

Filozofická fakulta Univerzity Karlovy v Praze

Ústav pro dějiny umění FF UK

Architekt Evžen Rosenberg – práce v Československu

Architect Eugene Rosenberg – Works in
Czechoslovakia

Bakalářská práce

Radoslav Ištok

Pod'akovanie

Za pomoc pri príprave práce by som chcel poďakovať pánom profesorom Vojtěchovi Lahodovi a Rostislavovi Šváchovi, doktorke Janke Kramárikovej, ďalej Mariane Holej, Terezii Nekvindovej a Sláve Sobotovičovej, Barbore Ševčíkovej, Ondřejovi Hojdovi, Jakubovi Hauserovi, Marekovi Červenému a docentke Jane Čechurovej.

Zvláštne poďakovanie za nadšenú spoluprácu by som chcel venovať obyvateľom a správcom Rosenbergových domov, predovšetkým: Ludmile Kahlovej, Patricii Fexovej, Čestmírovi Hledíkovi, Daniele Deutelbaum, Barbore Šťastnej, Eve Marchandovej, Jaromírovi Patočkovi, Anne Matyášovej Michalcovej, Olge Michalcovej, Miroslavovi Mádlemu, Matoušovi Mědílkovi a Helene Wiegandovej.

Rovnako ďakujem zamestnankyniam a zamestnancom stavebných archívov Prahy 1, 5, 7 a Praha Západ a pracovníkom archívov RIBA v Londýne. V neposlednom rade Univerzite Karlovej, ktorá mi na štúdium materiálov v Londýne poskytla účelové štipendium.

Ďakujem

Prohlašuji, že jsem bakalářskou práci vypracoval samostatně, že jsem řádně citoval všechny použité prameny a literaturu a že práce nebyla využita v rámci jiného vysokoškolského studia či k získání jiného nebo stejného titulu.

V ..... dne.....

podpis

Abstrakt

Bakalárska práca sa zaoberá dielom architekta Evžena Rosenberga. Tento židovský architekt slovenského pôvodu prežil pomerne krátku kariéru v medzivojnovovej Prahe. Jeho meno je spojené predovšetkým s luxusnými nájomnými domami na Letnej, škála jeho projektov je ale širšia. Praxou v ateliéroch Le Corbusiera a prvotriednych českých architektov sa Rosenberg dostal do kontaktu s architektúrou najvyššej kvality, čo spolu so školením u Josefa Gočára v Rosenbergovej vlastnej tvorbe zanechalo hlbokú stopu. Napriek svojmu pôvodu a povahe zákaziek sa Rosenberg stal neoddeliteľnou súčasťou československej avantgardy. Hrozba nacizmu Rosenberga prinútila k úteku z Československa do Spojeného kráľovstva, kde ako architekt úspešne pokračoval až do svojej smrti.

Abstract

This graduate thesis deals with work of architect Eugene Rosenberg. Rosenberg, a Jewish architect of Slovak origin, made his career in inter-war Prague. He is connected mainly with luxurious apartment blocks in Letná but range of his work is richer. Through the apprenticeship at Le Corbusier's and Czech architects' ateliers of the first rank, Rosenberg got in touch with the art of architecture of the highest quality, which together with schooling under Josef Gočár left a deep trace in his own work. Rosenberg, despite his origin and character of his commissions, became an integral part of Czechoslovak avantgarde. The threat of Nazi invasion made him leave Czechoslovakia for United Kingdom, where he successfully worked until his death.

Kľúčové slová / Keywords

Evžen Rosenberg / Eugene Rosenberg

Architektúra tridsiatych rokov / 1930s architecture

Funkcionalizmus / International style

Československá avantgarda / Czechoslovak Avant-garde

Nájomný dom / Tenement house / Apartment block

Praha / Prague

Obsah

Úvod	7
1. Od narodenia po Le Corbusiera.....	8
1.1 Topolčany, Bratislava, Brno, Praha: rodina a vzdelanie	8
1.2 Paríž: Le Corbusier	10
2. Od Gočárovej školy k vlastnému ateliéru.....	19
2.1 Praha: Gočárova škola	19
2.2 Praha: „Letenská republika“, Rosenberg a Havlíček	26
2.3 Praha: Stáže	29
2.3.1 U Havlíčka a Honzíka, F. R. S. Yorke a Československo.....	29
2.3.2 U Jana Gillara, Rosenbergové návrhy škôl.....	32
2.3.3 Topolčany: prvé realizácie	34
3. Vlastný ateliér v Prahe.....	38
3.1 Praha: Založenie vlastného ateliéru a pražskí stavebníci	38
3.2 Praha: luxusný elektrický nájomný dom	40
3.3 Európa: Rosenbergovia?.....	47
3.4 Luxusné nájomné domy	48
3.4.1 Činžovný dom pána Bohuslava Hanáka, Letohradská 52, Holešovice 756, máj 1935.....	48
3.4.2 Činžovné domy firmy Bratři Böhmové, U Elektrárny (dnes Antonínská) 6 a 4, Holešovice 423 a 422, apríl 1936	53
3.4.3 Činžovný dom Taláček, Slezská čp. 985 , Praha XII (Vinohrady), august 1938 (N)	55
3.5 Malobytové domy	56
3.5.1 Činžovný dom pána Josefa Jeřábka, U Průhonu 16, Holešovice 477, marec 1936	56
3.5.2 Činžovný dom Štěpař-Hanák, Schnirchova 29, Holešovice 1084, január 1937	57
3.6 Obytné domy s obchodným parterom a kanceláriami, pasáž.....	58
3.6.1 Činžovný a obchodný dom B. J. Hanáka - Palác Letná, Belcrediho 56 (dnes Milady Horákové), Holešovice 387, apríl 1937.....	59

3.6.2 Obchodný a nájomný dom Hynek Vrba – Arnošt Lewi, Belcrediho čp. 180, Praha XIX, február 1938 (N)	60
3.6.3 Obchodný a činžovný dom Ferdinanda Baumanna, Štěpánská 40 – Ve Smečkách 27, Nové Město 624 a 1920, jún-júl 1937, nov. 1937-február 1938	61
3.6.4 Nájomný a obchodný dom Pan Prezident Vítězslav Kumpera, Štěpánska 642-643, Praha 2, jún 1938 (N)	65
3.6.5 Obchodné a nájomné domy, Hyberská čp. 1010, 1011, Praha II, 1938 (N)	66
3.7 Von z mesta	67
3.7.1 Háčovňa v Přílepech, máj-jún 1937 (N)	67
3.8 Druhý Rosenberg?	69
4. Odchod z Prahy, Londýn, návraty do ČSR.....	70
4.1 Praha: druhá republika, fotografie a časopisy.....	70
4.2 Londýn: druhá svetová vojna	72
4.3 Po vojne: Návraty do ČSR	74
Záver	76
Zoznam použitej literatúry a odborných prameňov.....	77
Obrazová príloha	Chyba! Záložka nie je definovaná.
Zoznam vyobrazení.....	Chyba! Záložka nie je definovaná.

Zoznam skratiek

(N) – nerealizovaný projekt, uvádzam v kapitole Vlastný ateliér v Prahe, školské práce sú za nerealizované považované automaticky

RIBA – Royal Institute of British Architects / Kráľovský spolok britských architektov

Úvod

V živote Evžena Rosenberga sa silne odrážajú dejiny dvadsiateho storočia. Eugen Rosenberg, narodený ešte v Uhorsku, sa stal po prvej svetovej vojne občanom Československa, v ktorom prežil svoje štúdiá a po odoznení hospodárskej krízy i krátku, ale zato intenzívnu kariéru. Pred hrozbou nacizmu Rosenberg uteká do Spojeného kráľovstva. Po prekonaní rôznych ťažkostí s dvoma kolegami spoluzaložil architektonický ateliér, ktorý čakala viac než úspešná budúcnosť. Zvrat v Rosenbergovom živote spôsobený trvalým odchodom z Prahy do Londýna na dlhší čas rozlomil vnímanie jeho tvorby na dve časti – nezávislú československú a britskú v ateliéri YRM. Týmto rozdvojením boli poznačené i všetky články a publikácie Rosenbergovi venované. I keď slovenské, české a britské články vždy aspoň čiastočne odkazujú k predchádzajúcej či naopak k nasledujúcej tvorbe, stále akoby existovali traja Rosenbergovia: slovenský Eugen, pražský Evžen a britský Eugene. Vo svojej práci som sa k tomuto deleniu vrátil s tým rozdielom, že som sa spojením stavieb na dnešnom Slovensku a Čechách stažil postihnúť jeho československú tvorbu. Toto miestne vymedzenie úzko súvisí i s časovým vymedzením, keďže Rosenberg pred druhou svetovou vojnou z Československa odišiel. Návrat k uvedenému deleniu mi umožnila hlavne prvá práca spájajúca uvedené tri etapy – dizertačná práca Ing. arch. Janky Kramárikovej, PhD. Táto práca bola pre mňa obzvlášť cenná. Čerpal som hlavne z jej výzkumu o Rosenbergovom detstve a rodinnom pozadí. O Rosenbergovi vyšlo viacero článkov a nikdy nebol prehliadaným tvorcom. Na jeho meno možno naraziť i v základných publikáciách ako sú Nová encyklopédie českého výtvarného umění alebo Dějiny českého výtvarného umění. Pozornosť Rosenbergovi okrem iných venovali prof. PhDr. Rostislav Švácha, Csc. a prof. Ing. arch. Vladimír Šlapeta, DrSc. Ďalších autorov píšucich o Rosenbergovi uvádzam v Zozname použitej literatúry a prameňov. Mojmým zámerom bolo vrátiť sa od už uceleného obrazu o Rosenbergovi späť k tvorbe v Československu a pokiaľ možno dozvedieť sa viac než bolo možné sa dočítať. Vedľa štúdiá materiálov z pražských archívov som študoval i Rosenbergovu pozostalosť v archíve Kráľovského spolku britských architektov (RIBA) v Londýne, kde sa zachovali i plány nerealizovaných projektov a dobové fotografie projektov realizovaných. Vedomosti z literatúry a archívov som doplnil návštevou interiérov všetkých pražských realizácií. Podarilo sa mi dostať do kontaktu i s pamätníkmi, potomkami dvoch najvýznamnejších Rosenbergových stavebníkov. Z tohto štvorstranného prístupu mi vznikol nový obraz o Rosenbergovi ako architektovi i ako človeku.

1. Od narodenia po Le Corbusiera

1.1 Topoľčany, Bratislava, Brno, Praha: rodina a vzdelanie

Eugen Rosenberg sa narodil 24. 2. 1907, s bratom boli dvojčičky. Obaja boli najmladšími deťmi početnej židovskej rodiny roľníkov usadených v Topoľčanoch – vtedy Nagy Tapolcsány v Uhorsku. Pri roľníctve zostal zo súrodencov iba brat-dvojča Aladár, jeden brat sa stal zubárom v Topoľčanoch, dvaja bratia obchodníkmi v Nitre – najbližšom väčšom meste. O sestrách podrobnejšie záznamy chýbajú. Dalo by sa teda povedať, že rodičia dbali o budúcnosť svojich detí a zo všetkých dospeli pravdepodobne viac-menej úspešní ľudia s perspektívnym zamestnaním. Najďalej sa dopracoval Eugen, ktorý ako takmer jediný z rodiny vďaka úteku z Československa prežil Holokaust. Okrem neho z rodiny prežili iba sestra Gabriela a dvojča Aladár.¹ Malý Eugen navštevoval ľudovú školu, potom meštiansku a židovskú. Okrem slovenského jazyka sa vyučovala i nemčina a francúzština - jazyky, ktoré v nasledujúcich rokoch uplatnil na nemeckej vysokej škole a pri stáži v Paríži. S angličtinou, ktorá sa Rosenbergovi stala prvým jazykom od roku 1939 po zbytok života, sa ako dieťa nestretol a učil sa ju až počas druhej svetovej vojny. V štúdiách ďalej pokračoval v rokoch 1920-1924 už mimo Topoľčany, v Bratislave na Vyššej štátnej priemyselnej škole stavebnej.²

Vysokú školu absolvoval mladý Rosenberg v rokoch 1924-1926 v Brne – na Nemeckej vysokej škole technickej, odbor staviteľstva. V rokoch 1926-28 v štúdiách pokračoval na Technickej univerzite, opäť nemeckej, v Prahe.³ Dá sa predpokladať, že ovzdušie na technike bolo konzervatívne a dokladá to i Rosenbergov jediný zachovaný návrh zo štúdií v Brne alebo Prahe – perspektívna kresba (bez pôdorysov) zemskeho súdu a väznice pre Mukačevo z roku 1926.⁴ Na kresbe vidíme stavbu s odstúpeným zaobleným nárožím a bezozdobnou fasádou s rastrom okien v štýle klasicizujúcej moderny typu Arnošta Wiesnera alebo slovenského Friedricha Weinwurma, oboch obdivovateľov Adolfa Loosa. O architektovi Weinwurmovi vyšiel v roku 1927 článok v časopise Salon podpísaný Arch. E.

---

¹ Janka KRAMÁRIKOVÁ: Eugen Rosenberg – slovenský, český a britský architekt, in: *Architektúra & urbanizmus* XLII, 2008, č. 3-4, 146 a 151; podľa rozhovoru s Oľgou Steward.

² Alan POWERS: In the line of development : F.R.S. Yorke, E. Rosenberg and C.S. Mardall to YRM, Londýn 1922, 22; Richard SHEPPARD: Rosenberg, Eugene, in: Muriel EMANUEL (ed.): *Contemporary Architects*, Londýn 1980, 683; KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 146.

³ POWERS (pozn. 2) 22.

⁴ Mukacevo (Czech Republic): County Court & Prison, 1926, photograph of perspective [RAN 61/E/4], Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

Rosenberg. I keď niektoré indície odradzujú od jednoznačného pripísania autorstva článku mladému Evženovi Rosenbergovi, stať i tak stojí za pozornosť. Rosenberg v článku Weinwurmu popisuje ako zástancu pravdy a šetrnosti, neohrozeného priekopníka moderného staviteľstva so sociálnym cítením. Pôdorysné pojmavie stavieb dáva za vzor vlastnej generácii, oceňuje zmysel pre funkciu, detail a lásku k materiálu a jeho prirodzenej kráse – teda kvality vlastné Loosovi. Na záver uvádza príklady na Slovensku realizovaných stavieb.⁵ Na pražskej technike Rosenbergov profesor dokázal oceniť jeho zmysel pre priestorovú geometriu o odporučil mu, aby pokračoval v štúdiu architektúry.⁶

Pravdepodobne najlepšou cestou ako pochopiť dobu a Rosenbergovu situáciu od štúdia techniky cez stáž u Le Corbusiera až po štúdium u Josefa Gočára sú pamäte Jana Sokola. Sokol popisuje situáciu na pražskej – českej – technike, dá sa ale predpokladať, že situácia na nemeckej škole bola v hrubých rysoch podobná. Bežný počet poslucháčov bol desať na ročník, so Sokolom ale do ročníka prišlo asi štyridsať spolužiakov, ako sám zdôrazňuje, tak sotva desať z nich malo v pláne venovať sa architektúre a s uplatnením počítali na technických úradoch a odborných školách. K pravým záujemcom o architektúru vedľa Sokola patrili medzi inými „*průbojný a okázalý*“ František Zelenka, Jan Gillar – v tej dobe už s Janom Zázvorkou spoluautor zástavby Vítkova, a Emanuel Hruška, na pár rokov Sokolov spolupracovník a blízky priateľ. Všetci traja prišli skôr či neskôr do kontaktu i s Rosenbergom, u Jana Gillara bol Rosenberg na stáži, s Emanuelom Hruškom sa stretli v Gočárovej špeciálnej škole a František Zelenka, rovnako ako Emanuel Hruška sú autormi dvoch dobových textov o Rosenbergových stavbách. Sokol ďalej popisuje, ako malú skupinu študentov bytostne nadchnutých pre architektúru spájala snaha dozvedieť sa niečo o architektúre – a to hlavne o tej modernej, ktorá sa práve rodila. Samotný predmet Architektúra bol prednášaný až v posledných troch ročníkoch a študenti, pokiaľ ho chceli úspešne absolvovať, museli projektovať v historických slohoch. Stav školy, ktorej profesori považovali modernú architektúru za pomýlenú cestu, motivoval Sokolovu generáciu, aby hľadali inde – kriticky sledovali súťaže a novostavby, smerovanie hľadali v časopisoch a na prednáškach. Navštevovali spolkové i verejné prednášky Oldřicha Starého či Karla Teigeho, z časopisov sledovali hlavne Le Corbusierovu, Ozenfantovu a Dermého revue *Esprit Nouveau* a *Stavbu*.⁷ Architektonická revue *Stavba* vychádzala od roku 1922 a vydával ju Klub

---

⁵ E. ROSENBERG: Architekt Bedřich Weinwurm, in: Salon VI, č. 1, 1927, 18-19.

⁶ POWERS (pozn. 2) 22-23.

⁷ Jan SOKOL: *Moje plány – Paměti architekta*, Praha 2004, 106-107.

architektov, v ktorom boli združení absolventi pražskej techniky. Už na konci prvého ročníku začala Stavba uprednostňovať purizmus a rodia sa funkcionalizmus, čím sa stala jedným z najmodernejších európskych architektonických časopisov. Na zameranie revue mali najväčší vplyv práve Sokolom spomínaní Oldřich Starý, Karel Teige (Stavbu redigoval v rokoch 1923-1931) a Oldřich Tyl. Práve za Teigeho bol program Stavby asi najambicióznejší, mala sa stať platformou pre publikovanie medzinárodnej modernej architektúry a umenia, zároveň Teigemu slúžila ako prostriedok propagácie architektúry ako vedy a sovietského konštruktivizmu spätého s politickou ľavicou.⁸ Popisu Stavby je nutné venovať pozornosť práve preto, že na tvorivé dospievanie mladej generácie pražskej techniky mala omnoho väčší vplyv ako škola. Neznamená to však, že by sa všetci plne stotožnili s názormi Karla Teigeho. I o Le Corbusierových teoretických článkoch v *Esprit Nouveau Sokol* píše ako o „*spíše literaturě než praktickém poučení*“. Hlavným poučením bola pre mnohých pochopiteľne obrazová časť. Čoskoro začali i študenti sami - napr. Sokol s Hruškou – obosielať architektonické súťaže, i keď bez výraznejších úspechov. S rovnakým záujmom ako architektúru sledovali poslucháči techniky i výstavy výtvarného umenia alebo hudobné koncerty.⁹ I keď sa výtvarnému umeniu samozrejme nevyhýbal ani Karel Teige a Stavba, tento záujem možno už naznačuje inklináciu k Le Corbusierovmu vnímaniu architektúry ako tvorby ducha proti Teigeho vedeckému konceptu a neskoršie zakotvenie v Gočárovej škole architektúry. Koniec štúdia na technike bol teda pre tých málo študentov so záujmom o architektúru pomerne schizofrenný – na jednu stranu projektovali školské práce v konzervatívnom duchu, na druhú stranu videli budúcnosť v Le Corbusierovi alebo v Nemecku. Študenti často tápali a štúdium na technike, ako poznamenal Sokol, končili s pocitom odkázanosti na vlastné pokusy a s otázkami, kde sa dozvedieť niečo viac o modernej architektúre než to, čo poskytovalo pár obrázkov, článkov a prednášok.¹⁰

1.2 Paríž: Le Corbusier

I v nasledujúcej kapitole ponechám pre začiatok slovo Janovi Sokolovi. Tomu jeho priatelia – Josef Cibulka a Zdeněk Wirth – odporúčali po škole cestu do zahraničia. V medzivojnovom Československu bolo samozrejým cieľom Francúzsko a jeho hlavné mesto Paríž, centrum európskej kultúry a výtvarného umenia. Francúzska vláda poskytovala

---

⁸ Rostislav ŠVÁCHA: Stavba, in: Anděla HOROVÁ (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1995, 781.

⁹ SOKOL (pozn. 7) 107-109.

¹⁰ Ibidem 109.

štipendiá na ročné, ale i dlhšie študijné pobyty a podľa Sokola na ne nebol „žádný zvláštní nával“. V dobe ako Sokol boli v Paríži výtvarníci-študenti Vincenc Makovský, Richard Wiesner alebo filozof Jan Patočka. V Paríži trvalo sídlili František Kupka, Josef Šíma i Bohuslav Martinů, s ktorými boli mladí československí študenti v Paríži v kontakte.¹¹ Sám Sokol dostal po skúške z francúzskej konverzácie a po doporučení od profesora z techniky štipendium na ročný študijný pobyt na École des Beaux-Arts. O akademické školenie nestál, čoskoro sa však dozvedel, že Le Corbusier i Auguste Perret prijímajú do svojich ateliérov dobrovoľníkov. Pri prijímaní podľa Sokola neboli žiadne formality, pomáhať mohol každý, kto sa prihlásil – avšak zadarmo. Po prijatí do ateliéru potom stačilo, aby to vzali francúzske úrady na vedomie, s čím neboli problémy. A tak sa Jan Sokol vydal v polovici októbra roku 1928 s Le Corbusierovým príslubom práce v ateliéri do Paríža.¹² Le Corbusier bol pre oficiálne francúzske kruhy takmer neznámy,¹³ to mu ale neuberalo na popularite u mladej generácie československých architektov. Le Corbusierove stavby boli v Československu po prvýkrát publikované už v roku 1921 s komentárom Pavla Janáka v časopise Styl, a to skôr ako odstrašujúci príklad urbanizmu. Už v nasledujúcom roku sa ale Le Corbusierove myšlienky a stavby objavujú v časopise Stavba, kde sa boli následne jeho diela pravidelne publikované až do roztržky s Karlom Teigem v roku 1928, resp. definitívne v roku 1930. Po roku 1930 sa v revue Stavba už neobjavil žiaden Le Corbusierov autorizovaný príspevok a Le Corbusierove práce zaujali miesto v časopise Stavitel vydávanom Sdružením architektů.¹⁴

Prahu Le Corbusier navštívil trikrát, prvýkrát ešte v roku 1911 ako súčasť svojej študijnej cesty na východ s cieľom v Istanbule a Grécku, v rokoch 1925 a 1928 už na pozvanie k prednáškam – pri tejto príležitosti navštívil v roku 1925 i Brno. V roku 1935 navštívil na pozvanie Jana A. Baťu Zlín. Prednáška konaná v januári roku 1925 sa konala v rámci cyklu prednášok významných zahraničných architektov. Cyklus organizoval pražský Klub architektů a jednotlivé prednášky predniesli J. J. P. Oud, Walter Gropius a Adolf Loos, ktorých doplnili domáci Karel Teige a Oldřich Starý. Po predchodzej korešpondencii ohľadne príspevkov do českých časopisov bol skrz Josefa Šímu oslovený Le Corbusier, ktorý hneď

---

¹¹ Ibidem 120.

¹² Ibidem 111, 114. Sokol ako dátum príchodu uvádza až október roku 1929, prepočtami podľa jeho pamätí a katalógu Gočárovej špeciálnej školy architektúry to ale muselo byť už v roku 1928, preto som rok oproti verzii v Sokolových pamätiach pozmenil.

¹³ Ibidem 118.

¹⁴ Vladimír ŠLAPETA: Le Corbusier a česká moderní architektura, in: Vladimír ŠLAPETA / Václav JANDÁČEK: Český funkcionalismus, Stavební kniha 2004, Brno 2004, 57 a 71.

nadšene reagoval dopisom Karlovi Teigemu. Prednášky boli niekoľkokrát odložené a Le Corbusier s Ozenfantom do Prahy prišli až v koncom januára 1925. Prednáška v Mozarteu s názvom Purismus a architektura vysvetlovala princípy puristickej architektúry, zdôrazňovala význam strojovosti a geometrie. Le Corbusier bol vecný, ale svojím zápalom a nadšením si získal mnohých českých architektov.¹⁵ Touto prednáškou si pravdepodobne získal i Jana Sokola, Evžen Rosenberg sa ale pre vstup do Corbusierovho ateliéru rozhodol pravdepodobne až po jeho druhej pražskej prednáške.

Do Prahy sa Le Corbusier vrátil začiatkom októbra 1928, tentokrát na pozvanie medzinárodného zjazdu Únie intelektuálov. 3. októbra predniesol prednášku Nové formy užitého umění, opäť sústredenej hlavne na problematiku nových motód a strojovú prácu, ktoré vedú k novému technickému lyrizmu. Po prednáške nasledovala druhý deň odpoľudnia prehliadka pražských novostavieb končiac Veletržným palácom. K stavbám bol Le Corbusier väčšinou kritický, spokojný nebol ani s domom Habich architekta Josefa Havlíčka. Neskôr sa vyjadril, že česká moderná architektúra sú pokusy, ktoré ho zaujímajú, i keď ho vždy nenadchnú. Ďalší deň, 5. októbra predniesol Le Corbusier ešte jednu prednášku – Technika jako základ lyrismu, v ktorej sa opäť vrátil k podmienenosti lyriky technickou dokonalosťou. Už v tej dobe sa ale v opozícii k oslavovaniu objavila i kritika Le Corbusiera, a to zo strany Karla Teigeho. Z Prahy odišiel Le Corbusier do Moskvy, kam ho volali pracovné povinnosti spojené s plánovanou stavbou budovy Centrosójuzu.¹⁶ Podľa Alana Powersa Rosenberg po Corbusierovej prednáške v roku 1928 zbral odvalu a Le Corbusiera oslovil so žiadosťou o miesto v jeho ateliéri.¹⁷ Po Corbusierovom návrate z Moskvy v novembri bol ale jeho ateliér plný, kvôli plánom Centrosójuzu mali prísť ešte ďalší technici z Moskvy. Corbusier Rosenberga požiadal, aby niekoľko mesiacov počkal. List bol adresovaný do Topolčian, Rosenberg sa teda po absolvovaní techniky asi na nejaký čas vrátil k rodičom, kde možno očakával menšie zakázky. K Le Corbusierovi ale Rosenberg násúpil už 1. januára 1929 a v ateliéri s niekoľkými prerušeniami zostal až do decembra, teda celý rok.¹⁸

Le Corbusier mal ateliér v čísle 25 rue de Sèvres. Kto čakal moderné prostredie, bol sklamaný ako Jan Sokol. Asketický ateliér tvorila dlhá chodba ambitu rozdelená nízkymi

---

¹⁵ ŠLAPETA (pozn. 14) 39-42.

¹⁶ Ibidem 44-50.

¹⁷ POWERS (pozn. 2) 24.

¹⁸ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 146-147, podľa listu z 12. novembra 1928 a LE CORBUSIERovho odporúčania z 2. januára 1930 – Korešpondencia medzi Le Corbusierom a Eugenom Rosenbergom, Archív Fondation Le Corbusier / R3 1 288.

drevenými priečkami: vpredu predsieň so šatňou, pri nej sekretárka, vzadu Le Corbusierov vlastný ateliér s knižnicou a medzi nimi dlhý ateliér – pracovňa projektantov. V tej boli rady rysovacích stolov s lankom a príložníkom, na bočnej stene boli háky plné plánov a skíc. V strede miestnosti pec, do ktorej sa v zime muselo stále prikladať, aby projektantom nemrzli prsty. Stážisti boli Le Corbusierom a Pierrom Jeanneretom prijímaní s bežnou vľúdnosťou. Po uvítaní dostal praktikant miesto pri stole, skromú úlohu a Le Corbusier ani nikto iný sa o neho už príliš nestaral.¹⁹ Čechoslováci boli možno sympatickejší vďaka podpore Le Corbusierovho návrhu pre palác Spoločnosti národov zo strany veľvyslanca Štefana Osuského. U Osuského za Le Corbusiera intervenoval spolok Mánes, ktorého bol Le Corbusier čestným členom.²⁰ Sám Le Corbusier v liste spolku Mánes napísal, že má v ateliéri českých kresliarov často a rád. Popisuje ich, zdvorilo a snáď i úprimne, ako cenných spolupracovníkov, živých, inteligentných a bystrých. U Le Corbusiera z českých architektov pracovali Karel Stráník (1925), Vladimír Maršálek (1925), Jan Sokol (1928-1929), Evžen Rosenberg (1929), František Sammer (1930), Marta Jansová (1930-31), Vladimír Beneš (1936) a Jaroslav Vaculík (1948-1949). Karel Stráník popisuje, že videl Le Corbusiera často kresliť – skicovať, ale nikdy nie rysovať. Na to boli iní, ktorých dokázal pre svoju prácu nadchnúť. Do skonštruovanej perspektívy rád perom vkresloval život – ľudí a zeleň, ako píše Stráník: „*Aby bylo jasno: rýsovat ho ani nenapadlo, ale na zeleninu mu nesměl síhnout nikdo.*“ Na základe niekoľkých čiar, ktoré vznikli behom hovoru, dokázal Pierre Jeanneret vypracovať niekoľko alternatívnych riešení, tú pravú takmer bez rozmyšľania vybral Le Corbusier a rysovaním sa zaoberali praktikanti. S tým súvisela u Le Corbusiera i určitá strata alebo úplná absencia zmyslu pre detail.²¹ I Jan Sokol čoskoro spoznal, že Le Corbusier prácu praktikantov potreboval, jedným dychom ale dodáva, že tá pomoc často za mnoho nestála, ani u neho samého nie. To hlavne preto, že Paríž skýtal mnohé možnosti, ktoré projektantov lákali od pracovných stolov – múzeá a galérie s Louvrom v čele, výstavy a knižnice. Poučením bol pre mnohých samotný život v Paríži, tak odlišný od života v Prahe. Ale Le Corbusier i Pierre Jeanneret pre to mali pochopenie, v ateliéri nebol zhon podobný iným projekčným kanceláriam. Ten nastal až keď sa narychlo dokončovali plány Centrosójuzu, vtedy sa niekedy pracovalo i v noci.²² Ono pochopenie pre parížske kultúrne rozptýlenia mal Le

---

¹⁹ SOKOL (pozn. 7) 112-113; Spomienky Jaroslava Vaculíka a Karla Stráníka, in: ŠLAPETA (pozn. 14) 75.

²⁰ ŠLAPETA (pozn. 14) 57.

²¹ Karel STRÁNÍK: [spomienka na na ateliér Le Corbusiera], in: Karel HONZÍK: Ze života avantgardy, Praha 1963, 122-125.

²² SOKOL (pozn. 7) 114 a 119.

Corbusier z vlastnej, dvadsať rokov starej skúsenosti. V roku 1908 strávil Corbusier v Paríži štrnásť mesiacov v ateliéri Augusta Perreta. Práve táto doba mu umožnila získať úplne nový názor na život a dielo. Školenie v technike železobetónu Le Corbusier dopĺňoval poznávaním klasickej francúzskej kultúry – navštevoval múzeá, knižnice a prednášky.²³

Le Corbusierov ateliér bol kosmopolitnou spoločnosťou, príznačne v ňom ale chýbali Francúzi. Medzi Švajčiarmi, Nemcami, Španielmi či Japoncami sa našiel i Turek, Estónec alebo Angličan, architekti z Českoslovenka neboli výnimkou. S Janom Sokolom prišiel na kratší čas Čestmír Rypl z Plzne a neskôr samotný Rosenberg. Príchod „*Evžena Rosenberga z Topolčan na Slovensku*“ je zároveň jedinou zmienkou o Rosenbergovi v celých Sokolových pamätiach.²⁴ I keď Rosenberg svoju stáž prerušoval, je pravdepodobné, že sa v ateliéri od Rosenbergovho nástupu v januári až do Sokolovho odchodu v lete kontaktu nevyhli. Po ročnej prestávke sa navyše opäť stretli v Špeciálnej škole architektúry Josefa Gočára na Akadémii výtvarných umení, kde spolu strávili dva roky. V súvislosti so štúdiom na AVU ale Sokol už Rosenberga neuvádza už vôbec.

V Le Corbusierovom odporúčaní po ukončení stáže sa uvádzajú tri stavby, na ktorých Rosenberg u Le Corbusiera pracoval. Továreň Drager v Montrouge sa nerealizovala, ďalšie dve stavby ale áno: vila Savoye v Poissy je vrcholom rady Corbusierových víl z dvadsiatych rokov a moskovský Centrosojuz je jeho prvou veľkou realizáciou.²⁵ Na plánoch vily Savoye a Centrosojuzu sa podieľal i Jan Sokol, na realizačných plánoch Centorsojuzu sa z českých projektantov podieľal František Sammer, ktorý v roku 1932 dokonca odišiel do Moskvy ako stavebný dozor.²⁶ Vo svojej stati o vplyve Le Corbusiera na československú architektúru venuje Vladimír Šlapeta podkapitolu formálnym a priestorovým myšlienkam Le Corbusiera aplikovaným v českej architektúre.²⁷ Ja by som chcel podobným spôsobom vytýčiť paralely medzi Rosenbergovými neskoršími vlastnými stavbami a stavbami Le Corbusiera, na ktorých Rosenberg jednak spolupracoval, alebo ho mohli ovplyvniť po samotnej stáži skrz architektonické časopisy. Obom venujem priestor až pri jednotlivých Rosenbergových návrhoch, ale pozadie vzniku stavieb, na ktorých sa Rosenberg – i keď iba ako kreslič – u Le Corbusier a podieľal, by som chcel podrobnejšie osvetliť už pri tejto príležitosti.

---

²³ Kenneth FRAMPTON: *Moderní architektura - Kritické dějiny*, Praha 2004, 177.

²⁴ SOKOL (pozn. 7) 113-114.

²⁵ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 147, podľa Le Corbusierovho odporúčania z 2. januára 1930 – Korešpondencia medzi Le Corbusierom a Eugenom Rosenbergom, Archív Fondation Le Corbusier / R3 1 288.

²⁶ ŠLAPETA (pozn. 14) 76-79.

²⁷ *Ibidem* 91-104.

Na plánoch vily Savoye sa pracovalo od septembra roku 1928, stavba bola postavená podľa plánov z apríla 1929, od decembra ale plány prechádzaly už len menšími úpravami.²⁸ Jan Sokol spomína, ako dostal náčrty veľkej vily v záhrade, plány nejasné a rozpačité, upomínajúce na palladiovský trojkrídly pôdorys. Zakrátko však prišiel „šéf“ s novým, úplne odlišným náčrtom, jasne podaným, z ktorého vznikla dnešná vila Savoye. Plány potom ale dostal niekto iný.²⁹ I keď Sokol charakterizuje výsledný návrh ako úplne odlišný od pôvodného palladiánskeho, niektoré palladiánske črty vo vile vyčítal i Colin Rowe. Zatiaľ čo vilu v Garches spájal s vilou Malcontenta, vilu Savoye zrovnával s vilou Rotonda. Z hľadiska známych štyroch Le Corbusierových kompozícií z roku 1929 možno vilu Savoye v Poissy spolu s vilou Stein-de Monzie v Garches vidieť ako alternatívne stratégie zmierujúce pitoresknú puristickú verziu gotického pôdorysu L domu La Roche (1923) a čistý hranol druhej kompozície.³⁰ Pre Le Corbusiera bola vila Savoye objektom na trávniku uprostred parku, útlukom pre Parížanov túžiacich žiť v na vidieku. Prichádzajú autom – zákruta auta formuje zaoblenie prízemí, prechádzajú vestibulom a po rampe stúpajú na terasu – vysutú záhradu vo výške tri a pol metra. Táto záhrada je na rozdiel od trávnikára suchá a je z nej výhľad do krajiny. Po rampe sa ďalej stúpa na strechu k soláriu.³¹ Rosenbergovu možnú inšpiráciu vilou Savoye uvádzam v kapitolách venovaných strešnému bytu domu v Letohradskej ulici a hájovni v Přílepech.

Le Corbusier ale túžil po väčšej zakázke než akou bola vila či víkendový dom. Záležalo mu hlavne na tom, aby sa dostal k plánom na palác Spoločnosti národov. Táto zakázka by mu umožnila uskutočniť jednak väčšiu stavbu podľa svojich predstáv, jednak by mu bol umožnený jeho študijný spôsob práce odlišný od obvyklej projektantskej praxe.³² Podrobnejšie o tom píše Kenneth Frampton. Keď sa v ešte v roku 1927 Le Corbusier a Pierre Jeanneret zúčastnili súťaže na projekt ženevského sídla Spoločnosti národov, jednalo sa o ich prvý projekt veľkej verejnej bydovy. Pomernú jednoduchosť domu vystriedala komplexnosť paláca ako typu. Podvojný program – jedna budova pre sekretariát a druhá pre zhromaždenie – viedla k elementaristickému prístupu. V prvom kroku boli vytvorené elementy, teda jednotlivé budovy, v druhom kroku sa týchto elementov vytvorilo niekoľko

---

²⁸ Informačná tabuľa vo vile Savoye, Poissy.

²⁹ SOKOL (pozn. 7) 114-115.

³⁰ FRAMPTON (pozn. 23) 186.

³¹ LE CORBUSIER: Villa Savoye à Poissy, in: LE CORBUSIER / Pierre JEANNERET: Oeuvre complète de 1929-1934, Zurich 1946³, 24.

³² SOKOL (pozn. 7) 115.

alternatív ich vzájomného usporiadania. Elementaristický prístup bol na prelome storočí vyučovaný na parížskej École des Beaux-Arts Julienom Gaudetom a prostredníctvom jeho žiakov Augusta Perreta a Tonyho Garniera sa k nemu prepracoval i Le Corbusier. Tento postup potom Le Corbusier platňoval i pri ďalších veľkých komplexoch.³³ Palác pre Ústredný zväz odborov v Moskve – Centrosojuz – mal slúžiť 3500 úradníkom, ktorým boli k dispozícii spoločné služby: reštaurácia, spoločenské a prednáškové sály, klub, telocvičňa – spojenie práce a rekreácie.³⁴ Jan Sokol spomína, ako Le Corbusier nakoniec nechal plánovanie ženevského paláca, pretože prišla táto veľká zakázka. Celý ateliér vtedy údajne ožil, prišli dvaja architekti z Moskvy a v niekoľkých týždňoch vznikli plány s veľkou perspektívou. Pri tejto príležitosti Sokol uvádza i formálnu stránku Le Corbusierových plánov. Tým dokázal dať Le Corbusier vzhľad zaujímavej grafiky pomocou vrhnutých tieňov vystriekavaných tušom cez našpendlené masky a popisom plechovými šablonami používanými pôvodne pre nápisy na bedňových zásielkach. Tieto zásahy tvorili s vlastnou planografiou prekvapivú jednotu a postup dlhé roky opakovali architekti po celom svete, vrátane Sokola. V plánoch veľkej perspektívy sa k tieňom pripojila modrá obloha, jej odrazy na sklenenej fasáde a červená vlajka na stožiaroch pred priečelím. Vznikli tak plány zaujímavé i pre laika. Hotové plány sa kolíčkami na prádlo pripli na drôty natiiahnuté okolo stien ateliéru a pozvala sa tlač.³⁵ Podobné kvality bližšie akvarelu než planografii majú Rosenbergove návrhy z internačného tábora v Austrálii, kde mal na podobné finesy viac času. Z prostredia blízkeho Rosenbergovi je podobne – vrátane vlajky – spracovaný plán fasády pre dom pána Hanáka v Letohradskej ulici od Josefa Havlíčka. Novinkou boli pre stážistov i odlišné spôsoby francúzskeho plánovania, od papiera a kresliacich potrieb a náradia až po pre nich nezvyčajé mierky a plány detailov v skutočnej veľkosti.³⁶ Čo sa týka vlastného návrhu budovy, Rosenberg z nej mohol čerpať pri návrhu Robotníckej univerzity, ktorým ukončil svoje štúdiá na AVU, ale základné princípy komponovania prevádzkovo náročných celkov mohol uplatniť hlavne po druhej svetovej vojne v Británii.

Samotnú výslednú budovu Centrosojuzu popisuje Frampton ako technicky progresívnu, ale inak problematickú.³⁷ V nasledujúcich rokoch 1932-1933 postavil Le

---

³³ FRAMPTON (pozn. 23) 186.

³⁴ LE CORBUSIER: Palais du Centrosoyus à Moscou, in: LE CORBUSIER / Pierre JEANNERET (pozn. 31) 35.

³⁵ SOKOL (pozn. 7) 115.

³⁶ Ibidem 114.

³⁷ FRAMPTON (pozn. 23) 210.

Corbusier ďalšie štyri väčšie budovy s modulárnym skleneným a oceľovým priečelím *pan-verre*, ktorého zámerom bolo demonštrovať estetiku strojového veku a v ktorých opustil betónový rám s omietanými pásmi používaný na vilách dvadsiatych rokov. Jednalo sa o obytný dom Clarté v Ženeve, parížske stavby Švajčiarskeho pavilónu v Cité universitaire, budovy azylu Armády spásy a vlastného nájomného domu na Porte Molitor. Táto oslava techniky v podobe inžinierskej estetiky sklenených stien sa objavila tesne pred tým, ako Le Corbusier začal sám strácať vieru v samospasiteľnosť strojového veku.³⁸

Okrem vily Savoye a Centrosojuzu sa v roku 1929 zaoberal Le Corbusierov ateliér už len dvomi realizovanými projektami: plávajúcim útulkom Armády Spásy a zariadením domácnosti pre Jesenný salón 1929 v spolupráci s Charlotte Perriand.³⁹ Prvými Rosenbergovými realizáciami sa stali práve interiérové návrhy. V roku 1929 navrhol zariadenie zubárskej ordinácie a čakárne v Topolčanoch. Rosenberg miestnosť s tmavými stenami doplnil nízkym súvislým pásom čiernych lakovaných skriniek a kreslami s kostrou z ohýbanej trubkovej ocele. Že miestnosť vyzdobená obrazmi nie je salónom, ale zubnou ordináciou, prezrádza len špeciálna lampa so stolíkom - taktiež z trubkovej ocele - pri jednom z kresiel.⁴⁰ Ďalším interiérom bola spálená a obývací izba neznámeho bytu (pravdepodobne byt sestry Gabriely v Senici nad Myjavou).⁴¹ V obývacej miestnosti Rosenberg použil po vzore Le Corbusiera (a Adolfa Loosa) tmavú anglickú klubovú a „Siège tournant“ z roku 1928 použité Le Corbusierom a Charlotte Perriand na Jesennom salóne 1929. Zariadenie dopĺňovali obrazy a drobná plastika, pozornosť púťali zvláštne svietidlá – v obývacej izbe luster z ôsmich gulí, ktorých polovice boli striedavo z kovu a skla ako u valcového svietidla použitého neskôr v Mokrého vile a v Letohradskej ulici.⁴²

Evžen Rosenberg Corbusierov ateliér opustil v decembri, v januári nasledujúceho roku obdržal od Le Corbusiera písomné odporúčenie s uvedením troch stavieb, na ktorých sa podieľal, poďakovaním mu za pozornosť a ochotu pri práci a práním šťastia v jeho vlastnej kariére.⁴³ Kontakty sa však úplne neprerušili, v záznamoch Fondation Le Corbusier je záznam

---

³⁸ Ibidem 214.

³⁹ LE CORBUSIER: *Asile flottant de l'Armée du Salut, 1929; Salon d'Automne 1929*, in: LE CORBUSIER / Pierre JEANNERET (pozn. 31) 32, 42.

⁴⁰ Topolcany (Czech Republic): *Dentist's Surgery, photographs of waiting room & furniture, 1929* [RAN 61/E/2 (1-2)], Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

⁴¹ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 148.

⁴² *Designs for interiors, 1929* [RAN 61/E/7 (1-4)], Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

⁴³ Janka KRAMÁRIKOVÁ: *Eugen Rosenberg – Architektova voľba* (nepublikovaná dizertačná práca na Fakulte architektúry Slovenskej technickej univerzity v Bratislave), Bratislava 2006, 45.

o piatich listoch, z toho posledný je datovaný až 28. 10. 1952 – obsah listov mi nie je známy.⁴⁴ Jan Sokol popisuje pobyt v parížskom ateliéri ako možnosť občas s le Corbusierom hovoriť či niečo od neho počuť. Niekoľko málo rozhovorov spolu s množstvom videného Sokolovi stačilo ako odpoveď na otázky, s ktorými odchádzal z techniky. Videl ako sa rodí nová architektúra a získal odvahu a silu postaviť sa proti pokroku ako ho predstavovali materialistické teórie hlásané Oldřichom Starým a Karlom Teigem.⁴⁵ Práve v tejto dobe došlo medzi Teigem a Le Corbusierom k rozkolu.⁴⁶

Iným kontaktom českej architektúry a Le Corbusiera bola návšteva Josefa Gočára v Paríži, pravdepodobne na jar roku 1929. Správu o nej nám opäť zachoval Jan Sokol. Gočár sa prišiel pozrieť, „*co tu ted' dělá ten Kurbysír*“ a Sokola si vybral za svojho sprievodcu. Gočár so Sokolom zašli teda do Corbusierovho ateliéru, kde Sokol tlmočil. Jednalo sa hlavne o prehliadku nových stavieb – ale pravdepodobne bez účasti Le Corbusiera. Sokol charakterizuje Gočára ako človeka, ktorý už považoval svoju životnú úlohu – teda hľadanie modernej architektúry – za skončenú, a to napriek tomu, že ešte nemal ani päťdesiat rokov. To však neznamenalo, že by stratil záujem o dianie vo svete, Sokol píše: „*Jak stavět bylo stále nevyřešenou otázkou, každý se ohlížel kolem, a to byl důvod Gočárovy pařížské návštěvy.*“ Pri tejto návšteve Gočár Sokolovi ponúkol, aby po návrate do Prahy nastúpil do jeho školy na AVU a zároveň ako zamestnanec do jeho ateliéru. I keď sa Sokolovi do školy nechcelo, v dobe celosvetovej stavebnej krízy Gočárovu ponuku rád prijal: „*Ve všeobecné krizi, a nejkritičtější ve stavebnictví, bylo samo povolání architekta ohroženo a nebylo pomyšlení na uplatňování novot a vlastních představ.*“⁴⁷ I keď o tom Jan Sokol opäť mlčí, je možné, že sa do kontaktu s Josefom Gočárom dostal podobnou cestou i Rosenberg. Ten sa do Gočárovej školy zapísal ešte počas stáže u Le Corbusiera, kde nakoniec s prerušeniami zostal až do decembra, teda približne celý prvý semester Gočárovej školy – i to možno stálo za prerušeniami stáže. S uznaním prvého semestra ale Gočár nerobil problémy, zmienenému Janovi Sokolovi napríklad ako prvý ročník štúdia uznal ročný štipendijný pobyt v Londýne.⁴⁸

---

⁴⁴ <http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/zcomp/pages/DNR00001.htm>, vyhľadané 24. 4. 2011.

⁴⁵ SOKOL (pozn. 7) 117.

⁴⁶ ŠLAPETA (pozn. 14) 57-73.

⁴⁷ SOKOL (pozn. 7) 122-123, 133.

⁴⁸ Ibidem 134.

2. Od Gočárovej školy k vlastnému ateliéru

2.1 Praha: Gočárova škola

Na zápisovej listine Gočárovej špeciálnej školy architektúry z 27. 6. 1929 je Evžen Rosenberg z neznámeho dôvodu preškrtnutý, do prvého ročníku ale nastúpil, zapísaný 20. 6. 1929. Možno za preškrtnutím stál fakt, že sa Rosenberg rozhodol zostať u Le Corbusiera dlhšie a následne sa mu Josef Gočár ponúkol uznanie pol roka v ateliéri Le Corbusiera ako prvého semestra. V zázname k prvému roku štúdia je u Rosenberga uvedená národnosť židovská, náboženstvo izraelské, od druhého ročníka národnosť slovenská, bez vyznania.⁴⁹ I tieto údaje svedčia o Rosenbergovej zmene vnímania samého seba, v zmysle všeobecných prvorepublikových asimilačných tendencií obyvateľstva židovského pôvodu. Príslušnosť k židovstvu, i keď nie aktívna, Rosenberga dostihla o deväť rokov neskôr, keď zásadne ovplyvnila jeho ďalší život.

Gočárova špeciálna škola architektúry na AVU bola „umeleckou nadstavbou“ pre absolventov architektúry na technických vysokých školách. V dobe Rosenbergovho nástupu ju už absolvovali mnohí význační architekti. Spolu s Rosenbergom nastúpili v roku 1929 piati ďalší mladí architekti: Jaroslav Kincl, Stanislav Tobek, Václav Rabiňák, Bohumil Steigenhöfer a už viackrát spomínaný Jan Sokol.⁵⁰ Atmosféru Gočárovej školy v dobe Rosenbergových štúdií nám dnes asi najlepšie približuje práve kniha pamätí Jana Sokola. Sokol Gočárovu školu popisuje v dobe hospodárskej a teda i stavebnej krízy ako jediný pevný bod pre mladých architektov. „*Pohostinná škola*“ im slúžila i ako vlastný ateliér pre ich skromné zakázky. Spoločnosť spolužiakov bola rôznorodá, mladší absolventi priemysloviek, ale i architekti s dlhšou praxou. Traja absolventi techniky tvorili na začiatku určitú elitu. Všetci študenti boli väčšinou už individuality, ktoré si svoju cestu hľadali po svojom, ale vo vzájomnom povzbudení i súťaži. Josef Gočár bol málovravný a vecný, ale vľúdny, benevolentný, ale len v určitých hraniciach. Sokol ho podobne ako pri návšteve u Le Corbusiera popisuje ako spiaceho na vavrínoch, v jadre ale skutočného umelca.⁵¹

Podobné dojmy si zo školy odniesol takmer o generáciu starší Ladislav Žák. Ten považoval základ úspechu Gočárovej školy vo vysokej umeleckej úrovni Gočára a jeho

---

⁴⁹ Katalog Speciální školy architektury Josefa Gočára Akademie výtvarných umění, 1929-30, 1930-31, 1931-32, Archiv Akademie Výtvarných umění v Praze.

⁵⁰ Ibidem 1929-30.

⁵¹ SOKOL (pozn. 7) 134.

vzácnjej slobodomilovnosti. Slobodu umeleckého presvedčenia spravádzala sloboda pracovná. Gočár nikoho do ničoho nenútil a zaujímal ho iba výsledok práce. Predložené práce posudzoval mlčky, so skromnými pochvalami, alebo zachmúrením. Gočár mal takmer neomylný inštinktívny cit pre pokrok, kvalitu a úroveň architektonickej tvorby. Jeho osobnosť prilákala do školy hneď od začiatku veľmi nadaných žiakov, ktorí sa v jej tvorivom ovzduší mohli plne a voľne rozvíjať.⁵² Rosenberg popisuje Gočárovu školu architektúry ako malé oddelenie vrámci AVU, ktorá mala viac ako stovku študentov. Počet študentov u Gočára bol približne päťtnásť – piati na ročník, a vyžadovalo sa od nich predchodzie technické školenie. Gočár nepraktikoval klasické metódy vyučovania, nikdy neprednášal, pozornosť zameriaval na ateliérovú prácu. Výsledkom bola uvoľnená atmosféra plná nadšenia a úprimej usilovnosti podporená výnimočným vzťahom medzi študentami a ich profesorom. Rosenberg Gočára nepovažoval ani za inovátora ani za teoretika, ale vážil si, ako vedel intuitívne, s citlivým porozumením a zároveň osobitým spôsobom, reagovať na architektonické prúdy svojej doby. Jeho Riaditeľstvo Československých dráh v Hradci Králové (1927, 1928-1933) a „krásny“ kostol sv. Václava v pražských Vršoviciach (1928-1929), teda oboje približne z doby štúdií u Gočára, pokladal Rosenberg za jedny z najlepších moderných stavieb v Európe.⁵³

Rosenberg je i autorom článku o stavbe Paláca životní pojišťovny Fénix na Václavskom námestí (1928). Josef Gočár bol iba autorom priečelí, dispozíciu a vnútorné zariadenie mal na srostri architekt Bedřich Ehrmann. Jednalo sa o jednu z najväčších stavieb modernej Prahy a pozornosť pútala i po technickej stránke procesu stavby. Dom má v parteri širokú trojramennú pasáž s vysokým zaskleným dvorom s mozaikou Rudolfa Kremličku. Priečelia Gočár obložil do Václavského námestia leštenou šedou a zelenou žulou a syenitom, do prilahlých ulíc tmavošedými a koženožltými rakovnickými obkladačkami. Parter bol jednotne obložený ružovou žulou. Rosenberg venuje pozornosť i originálnemu technickému riešeniu upevnenia kamenných dosiek na fasáde systémom, ktorý zaručuje, že každá doska nesie iba samú seba.⁵⁴ Ani nie o desať rokov realizoval Rosenberg takmer v susedstve dom s pasážou pre Ferdinanda Baumanna, kde na hlavnej fasáde použil šedý syenit a do zadnej ulice koženežlté obkladacie dlaždice, pasáž bola zjednotená mramorovým obkladom.

---

⁵² Ladislav ŽÁK, dopis Karlu Honzíkovi, 1958, in: HONZÍK (pozn. 21) 101.

⁵³ Eugene ROSENBERG: Gocar, Josef, in: EMANUEL (pozn. 2) 287-289.

⁵⁴ E. ROSENBERG: Palác životní pojišťovny Fénix v Praze, Stavitel X, 1929, 141-144.

Perspektívna kresba dvorany pasáže ukazuje, že Rosenberg uvažoval o výzdobe pásov nad výškou dverí maľbami alebo mozaikami, snáď opäť po vzore paláca Fénix.⁵⁵

Príslušnosť ku Gočárovej škole znamenala určite viac ako „len“ architektonické vzdelanie. Josef Gočár bol profesorom architektúry od roku 1924, v rokoch 1928-1931 rektorom AVU,⁵⁶ a v rokoch 1932 -1937 predsedom Spolku výtvarných umelcov Mánes.⁵⁷ I Rosenberg u Gočára vyzdvihuje jeho celoživotné aktívne spojenie s výtvarným umením a spoluprácu či priateľstvo s mnohými prednými maliarmi a sochármi.⁵⁸ I to určite posilňovalo záujem študentov architektúry o výtvarné umenie, ktorý u Rosenberga prerástol v celoživotné zameranie na vzťah výtvarného umenia a architektúry i osobné zberateľstvo. Rosenberg podľa Alana Powersa pravidelne navštevoval S. V. U. Mánes a dokonca si zakúpil staromajstrovskú kresbu pripisovanú Pietrovi da Cortona. Powers ďalej uvádza, že po vyhranej súťaži na návrhy nábytku si Rosenberg vymenil s kamarátmi umelcami prototypy nábytku za umelecké diela.⁵⁹ Nevieme bohužiaľ nič bližšie ani o navrhnutom nábytku, ani o umelcoch, s ktorými výmena prebehla. Mohlo sa ale jednať o totožný nábytok, ktorý Rosenberg použil v topolčanských interiéroch v roku 1929.

Študenti sa zapájali do mnohých architektonických súťaží. Jednalo sa o školské cvičenia, ale mladí architekti zároveň dúfali, že sa im podarí získať nejakú cenu či dokonca zakázku. Plnohodnotná účasť v súťažiach bývala ale často finančne náročná a konkurencia veľká. Sokol a Hruška sa zapájali hlavne do urbanistických súťaží, upravovací plán Českej Třebovej im priniesol prvú cenu i s odpovedajúcou finančnou odmenou. Inokedy boli úspechy menšie, ale obyčajne účastníci dostali nejaké peniaze. Rosenberg sa tiež zapojil do dvoch urbanistických súťaží. Prvou bola súťaž na regulačný plán Hornej Sihote z roku 1931, v roku 1933, teda už po škole, sa k urbanizmu vrátil v návrhu pre Mukačevo. V Trenčíne malo na pôvodné mesto stredovekej dispozície naviazať nové mesto, ktoré by jeho plochu zdvojnásobilo. Plochy oboch miest sú k sebe priložené v ostrom uhle a dotýkajú sa v krátkom 400 metrovom páse, cez ktorý prebieha spojujúca komunikačná tepna. Nákladná a diaľková doprava sa vnútornému mestu vyhýba a ústi na štátnu cestu Bratislava – Žilina. Zástavba

---

⁵⁵ Prague (Czech Republic): Shops, offices and block of flats Baumann, Stepanska 34 - Smecky 25, Prague II. Perspective and plan of passage [PA 1125/11(1-2)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

⁵⁶http://cs.wikipedia.org/wiki/Akademie_v%C3%BDtvarn%C3%BDch_um%C4%9Bn%C3%AD_v_Praze#Mal.C3.AD.C5.99stv.C3.AD, vyhľadanie 29. 4. 2011.

⁵⁷ <http://www.svumanes.cz/clenove.html>, vyhľadanie 18. 1. 2011.

⁵⁸ ROSENBERG (pozn. 53) 288.

⁵⁹ POWERS (pozn. 2) 24.

nového mesta je vložená medzi dva pásy verejnej zelene. Vysoká zeleň izoluje mesto od priemyslu, stredne vysoká zeleň od splavného kanálu. Oba pruhy zelene sa spájajú v parku so školami. Nové mesto je rozdelené promenádnou cestou, ktorá vedie od osvetovej budovy zo strany starého mesta cez námestie nového mesta až k štadiónu na východnom konci. Na východnom konci mesta – na najlacnejšom mieste – boli plánované okrem štadiónu športoviská, kúpalisko a materská škola. Na opačnej strane, na hlavnom námestí medzi starým a novým mestom, ktoré sa malo stať centrom obchodného života, boli plánované verejné budovy. Promenádnou cestu pretínala cesta vedúca k železničnej stanici. Priemyslené časti boli plánované pozdĺž železnice, blízko podnikov boli robotnícke kolónie chránené zeleňou. I vlastná obytná zástavba nového mesta počítala s bohatou súkromnou zeleňou.⁶⁰ Návrh je možné porovnať so súťažným návrhom Nový Trenčín J. K. Říhy.⁶¹ Podobný je i nepublikovaný návrh Urbs pre Mukačevo z roku 1933. Mesto rozdelené promenádnou komunikáciou je vsadené medzi dva zelené pásy. Železnica oddeľuje mesto od rekreačnej časti pri rieke so štadiónom a kúpaliskom. Z druhej strany je k mestu pripojená priemyselná zóna.⁶²

Z rokov 1929-1930 pochádza súťažný návrh na zastavanie plynární v Holešoviciach. Návrh bol publikovaný v článku venovanom prierezu novou českou architektúrou hneď vedľa návrhu nájomného domu a koldomu architektov Havlíčka a Honzíka. Zatiaľ čo Havlíček a Honzík v type koldomu predstavujú kabíny pre jednotlivcov so spoločnými službami a v type nájomného domu byty s obývacou miestnosťou, kuchyňou a radou troch až piatich spacích kabín, Rosenbergov návrh je menej sociálny a zjavne inšpirovaný Le Corbusierovým návrhom Immeuble-Villas (1922) a jeho jednotkou vystavenou ako pavilón L'Esprit Nouveau (1925). Jednotka Immeuble-Villa predstavovala adaptáciu domu Citrohan pre vysokopodlažnú a vysokozaľustú zástavbu – šesť na seba naskladaných duplexových jednotiek so záhradnými terasami tvorilo základ pre dlhý pás blokovej zástavby otvorenej do zeleného vnútrobloku s verejným rekreačným zariadením.⁶³ Rosenberg zástavbu usporiadal do piatich rovnobežných pásov oddelených zeleňou, tretí a štvrtý riadok oddeľuje širší pás so športoviskami. Riadky sú zostavené z dvoch častí oddelených schodiskom, každá časť

⁶⁰ Jaroslav KUČERA / Evžen ROSENBERG: Průvodní zpráva soutěžního návrhu regulačního plánu Horní Sihotě v Trenčíně, Stavitel XIII, č. 1, 1932, 14-15.

⁶¹ Josef Karel ŘÍHA: Technická zpráva soutěžního návrhu na regulaci Horní Sihotě v Trenčíně, heslo „Nový Trenčín“, Stavitel XII, č. 2, 1931, 42-44.

⁶² Mukacevo (Czech Republic): Town planning competition design, photograph of drawings & statistics, 1932 [RAN 61/E/1 (1-3)], Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

⁶³ FRAMPTON (pozn. 23) 184.

obsahuje deväť bytov vedľa seba prístupných pavlačou, štyri duplexy nad sebou. Typická jednotka nemá - ako u Corbusiera - dvojúrovňový obytný priestor, ale terasu. Jej spodná časť prilieha k obytnej miestnosti, vrchná k podlažiu so spálňami. Obe časti sú spojené úzkym schodiskom, v podlahe spodnej terasy je podobne ako u pavilónu L'Esprit Nouveau vyrezaný obdĺžnik vertikálne presvetľujúci terasy všetkých bytov nad sebou. Z hornej terasy sú strešne osvetlené komory pri kuchyni. Polovicu spodného podlažia zaberá obytná miestnosť s jedálňou, druhú polovicu terasa a kuchyňa s izbou pre služku. V druhom podlaží, spojenom s dolným zvláštnym schodiskom, je nad kuchyňou terasa, nad obytňou časťou potom tri spálne – rodičovská, detská a hosťovská s veľkou kúpeľňou. Návrh bol komentovaný ako zaujímavé riešenie odpovedajúce náročnému spôsobu života. Vyžadoval ale najskôr hospodárske dôkazy o spoločenskej základni, pre ktorú by boli dané byty finančne únosné.⁶⁴

Na otázky finančnej náročnosti masovej výstavby narazil Rosenberg rovnako ako Le Corbusier. Ten už v roku 1931 v projekte Cité Radieuse – Žiariaceho mesta. Zatiaľ čo Immeuble-Villas reagovali na požiadavky kvalitatívne, Cité Radieuse odpovedalo na kvantitatívne požiadavky sériovej výroby. Obytná jednotka Cité Radieuse bola flexibilným jednopodlažným bytom premenlivého rozsahu optimalizujúcim všetok priestor. Obslužné jadrá i hrúbka stien boli redukované na minimum. Priečky medzi miestnosťami umožňovali otvorenie spální a premenu bytu z nočnej prevádzky na dennú.⁶⁵ Rosenberg, už po škole, na otázky úspornosti reagoval v roku 1936 v projekte pre sídlisko Humanita na Pankráci. Jednalo sa o obmedzenú súťaž, ktorej víťazný návrh mal byť bezprostredne postavený. Prípravy návrhov sa kvôli chýbajúcemu predbežnému stavebnému povoleniu preťahovali, až realizácii zamedzili pomnichovské udalosti. Návrh je možné porovnať s návrhom Josefa Havlíčka.⁶⁶ Rosenberg v susedstve dnešnej Vozovne Pankrác navrhol pás zložený zo siedmych opakujúcich sa jednotiek, na severnom konci k nemu priliehali ešte dve jednotky, jedna z každej strany. Jednotka sa skladala zo štyroch bytov na podlaží prístupných zo schodiskovej chodby, s ktorou susedili dve predvetľovacie šachty, umiestnením a veľkosťou podobné výťahovej šachte domu v Schnirchovej ulici. Jednotka mala šesť poschodí a nad prízemím sa v nej v rytme AABAAB striedali dva druhy bytov. Typ A (48m²) bol podobný Rosenbergovým malým bytom zo Schnirchovej ulice, obsahoval vstup, obytnú kuchyňu, izbu

---

⁶⁴ Charlie DÖRRBECKER: Querschnitt durch die neue tschechische Architektur, in: Stein Holz Eisen, 1931, Heft 13, 144-145.

⁶⁵ FRAMPTON (pozn. 23) 209.

⁶⁶ Josef HAVLÍČEK: Návrhy a stavby, Praha 1964, 24-25.

s balkónom a kúpeľňu. Typ B (32m²) zahrňoval vstup, jednu obytnú miestnosť, malú kuchynku a kúpeľňu a terasu v tvare L do hĺbky siahajúcu až k šachte. Striedanie bytov vytváralo na fasáde pôsobivý efekt, ktorý Rosenberg ďalej rozvíjal vo svojich plánoch pre bytové domy počas internačného pobytu v Austrálii.⁶⁷

Študenti sa ale zapájali i do náročnejších súťaží vyžadujúcich prácu v malých tímoch. Sokol a Hruška s Vilémom Kubom sa napríklad pustili do súťaže na dopravné riešenie Prahy, vypísanej Elektrickými podnikmi. V konkurencii veľkých stavebných a technických firiem a niekoľkých architektov získali tretie miesto. Bol to veľký úspech ideový a finančne i profesionálne výnosný – odmena 70 000 Kč a Hruška na základe úspechu získal postavenie v Elektrických podnikoch.⁶⁸ Rosenberg sa so spolužiakmi zapojil do súťaže na letisko v Ruzyni (1932). V tíme s ním boli Jaroslav Kincl a bratia Jaroslav a Karel Fišer. Jaroslav Kincl do Gočárovej školy nastúpil spolu s Rosenbergom, Jaroslav Fišer o rok pred nimi. Kincl bol už ročník 1900, Jaroslav Fišer 1899, jeho brat Karel 1905.⁶⁹ Rosenberg bol teda najmladším. Ich návrh bol publikovaný v čísle časopisu Stavitel spolu s ďalšími súťažnými návrhmi a príkladmi realizovaných letísk z Európy a U. S. A.⁷⁰ Súťažný návrh vychádzal z požiadaviek súťažných podmienok. Skladá sa z troch hlavných častí: „nádražnej budovy“, hangárov a samotnej prístávacej plochy. Hlavné budovy dopĺňujú garáže s teplárňou a päť obytných budov v zelenom páse. Byty sú svojou orientáciou izolované od ruchu cesty i hluku prevádzky letiska. Štyri hangáre sú umiestnené uhlopriečne k nádražnej budove, otvorené sú na všetky štyri strany a ich poloha umožňuje oddeliť technickú prevádzku od dopravnej. Nádražná budova je rozdelená na časť administratívnu, nádražnú – teda dnes odbavovaciu, a reštauračnú. K reštauračnej časti nádražnej budovy prilieha meetingová plocha s parkovacími plochami počítajúcimi až so 100 000 návštevníkmi leteckých meetingov. Reštaurácia spojená s meetingovou plochou a nádražnou halou je na prvom poschodí a poskytuje dobrý výhľad na celé letisko. Plán dôsledne riešil spojenie letiska s Prahou. Autá prichádzajú oblúkom pod kryt hlavného vstupu na nádražie, pasažier prechádza vestibulom do ústrednej haly s pasovou a colnou kontrolou, predajňami novín a tabáku, poštou, telefónmi, čakárňami, holičom a reštauráciou. Dôraz sa kládol na jednoduchú orientáciu a dostupnosť

---

⁶⁷ Prague (Czech Republic): Housing for Humanita association, Na Pankraci, Prague. Unexecuted. Competition design (plans, sections, elevations, axonometric) -ca. 1936 [PA 1124/7(1-8)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA; údaje o m² z: KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 43) 63.

⁶⁸ SOKOL (pozn. 7) 136-138.

⁶⁹ Pavel VLČEK: Kincl, Jaroslav; Fišer, Jaroslav, in: Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, 308 a 177.

⁷⁰ Stavitel XIII, č. 4-5, 1932, 49-72.

jednotlivých častí. Pasažier je teda oslobodený od zbytočných kľukatých chodieb a jednosmerným spôsobom postupne vybaví administratívne záležitosti. K lietadlám mali viesť podzemné chodby – nad schodišťami z podzemných chodieb by sa po prirolovaní lietadla zdvíhala elektrickým pohonom krycia doska tvoriaca ochranný kryt proti počasiu, pasažieri by tak lietadlá dosahovali suchou nohou. Doprava poštovných zásielok sa taktiež mala odohrávať v suteréne.⁷¹ Letisko v Ruzyni sa nakoniec realizovalo podľa projektu Adolfa Benša, Rosenberg ale – po tom, čo v roku 1939 opustil Československo snád' práve z ruzyňského letiska – zužitkoval prax v navrhovaní letiska v projektoch letisiek Gatwick (1957, 1965) a pláne pre letisko v Kuvajte (1962) a stavbách pre letiská Heathrow (1968), Luton (1968) a Stansted (1969).⁷²

Josef Gočár hodnotil na výbornú takmer všetkých svojich žiakov. Dokonca i krátke Gočárovo hodnotenie Rosenberga pri absolutoriu pri porovnaní s inými vychádza ako varianta pochvalného mustru. „*Píli, nadání, smysl pro jasnou a přehlednou koncepci půdorysnou a jemný vkus při návrzích, dbaní o proveditelnost svých návrhů, úspěšnou účast ve veřejných soutěžích*“, ktoré ocenil Gočár u Rosenberga, použil s jemnými obmenami v takmer totožných formuláciach u všetkých absolventov.⁷³ Rosenbergova výnimočnosť spočívala „aspoň“ v tom, že bol za svoj absolventský návrh ocenený prvou cenou, za čo bol odmenený sumou 400 Kč. Tento návrh bol následne publikovaný v časopise Stavitel –tvoril dokonca obálku čísla venovaného ľudovým a robotníckym školám.

Program zadania robotníckej fakulty zostavil Jan Gillar, ktorý pripojil i úvod o význame a úlohách robotníckych škôl. Zadanie vyžadovalo internát so 450 lôžkami – i dvojposteľovými pre ženatých robotníkov. Internát bol spoločný pre obe pohlavia. K vybaveniu patrila jedáleň s bufetom a kuchyňa, ďalej spoločenský a obývací priestor, oddelené izby pre chorých s ordináciou, kúpele a prádelne. Byty učiteľov sú rovnaké ako byty poslucháčov a nie sú zvlášť oddelené. Telovýchove mala slúžiť telocvičňa s ihriskami a štadión s príslušenstvom. Budove samotnej fakulty dominovalo centrálné auditórium pre 6000 osôb. To slúži nielen k prednáškam, ale i k predvádzaniu pokusov alebo ako kino či divadelná sála. Okrem veľkého auditória má fakulta v návrhu k dispozícii päť menších

---

⁷¹ Jaroslav & Karel FIŠER / Jaroslav KINCL / Evžen ROSENBERG: Heslo A. F. 5., Stavitel XIII, č. 4-5, 1932, 60-66.

⁷² SHEPPARD (pozn. 2) 685-686.

⁷³ Katalog Speciální školy architektury Josefa Gočára Akademie výtvarných umění, 1929-30, 1930-31, 1931-32, Archiv Akademie Výtvarných umění v Praze.

prednáškových sál pre 50 študentov, pre rovnakú kapacitu slúžia štyri kresliarne s priliehajúcim kabinetom a zbierkami. Zvláštne prednáškové sály či laboratória so zbierkami a kabinetmi, opäť pre päťdesiat poslucháčov, majú odbory chémie, fyziky a prírodopisu. Poslucháči mali mať k dispozícii knižnicu s 30 000 zväzkami rozdelenú na sklad kníh a čítárne. Ku skladu kníh mala tesne priliehať i najpodstatnejšia časť fakulty – priestor pre seminárne cvičenia rozdelený na menšie kóje pre prácu v skupinách. Na záver svojho popisu projektu dodáva Rosenberg hygienický imperatív funkcionalizmu: „*Je třeba pamatovati na umývání rukou, pisoiry, closety, topení, větrání, terasy, zahrady a pod.*“ Celý plán je prehľadne rozdelený na zóny Vyučování, Bydlení a Sport.⁷⁴ Viac než čokoľvek iné pripomína zmenšenú verziu tzv. L-projektu – súťažného návrhu kolektivizovaného obytného okrsku na Pankráci od Jana Gillara, Josefa Špalka, Peera Bückinga a Augusty Müllerovej z roku 1930.

Rosenberg teda Gočárovu školu opúšťal s veľkým úspechom, podľa Gočárovho textu na absolutoriu ako „*výborně kvalifikovaný architekt*“,⁷⁵ to ale v ťažkej dobe krízy nebola záruka uplatnenia, o to menej okamžitého. Pokusy získať vlastnú prácu ako architekt u mnohých absolventov zlyhávali. Zostávala technicko administratívna práca pre štátnu technickú službu. Nebola to ľahká doba pre architektov, „*Potkávali jsme se s kolegy s otázkou – také jsi samostatný?*“, píše Jan Sokol, ktorý nakoniec po známosti nastúpil na Ministerstvo verejných prác.⁷⁶

2.2 Praha: „Letenská republika“, Rosenberg a Havlíček

Prostredie Akadémie ale expandovalo i mimo budovu AVU. Karel Honzík zvláštnou spomienkou vzdáva česť kaviarni Belvedere, ktorú navštevovali vedľa Splendidu členovia Devětsilu v dobe štúdií na AVU, ale i potom. Kaviareň v prízemí nárožného domu medzi ulicami Korunovační a Čechova žila svojím rušným životom i po roku 1930 a po rozpade Devětsilu. „Belvedíra“, ako jej prezýval Josef Havlíček, bola jednou z mála pražských kaviarní s kaviarenskými stolíkmi na chodníku na spôsob parížskych kaviarní, čo jej dodávalo atmosféru Montparnassu. Obytný blok Molochov ešte nebránil výhľadu cez letenskú pláň s futbalovými ihriskami, tribúnami a stožiarmi, kolotočmi strelnicami a maringotkami. Po druhej svetovej vojne sa v budove usídlila sporiteľňa a chodník osirel. Bývalú Belvederku

⁷⁴ Evžen ROSENBERG: Návrh dělnické fakulty, Stavitel XIII, č. 12, 1932, 154-155.

⁷⁵ Katalog Speciální školy architektury Josefa Gočára Akademie výtvarných umění, 1929-30, 1930-31, 1931-32.

⁷⁶ SOKOL (pozn. 7) 143.

nahradiť väčšia a modernejšia kaviareň na nároží Molochova, ale atmosféra starej Belvedérky sa už neobnovila, nová kaviareň bola skrýť za sklom a sedenie na chodníku zmizlo. Blízka Akadémia do Belvedérky „vyvrhovala stále své pedagogy a žáky“.⁷⁷ Dôležité určite bolo, že sa v takomto neformálnom prostredí prelínali cesty samotného Josefa Gočára, Rosenbergových rovesníkov a ich starších kolegov z legendárnej generácie ročníku 1900. Pre popis atmosféry kaviarne Belvedere stačí jedna farbistá spomienka Karla Honzíka: „*Mlčenlivě bafá své cigáro „vznešený stařec“, jak je mladými nazýván Josef Gočár. Bedřich Feuerstein přeseď od stolu ke stolu, jako motýl od květu ke květu. Josef Havlíček rozvíjí své nekonečné historie, protkané smyšlenými slovy, vzdálenými narážkami, haškovskými šprýmy.*“⁷⁸ Kaviarne neboli len „*luxusní zařízení pro darmošlapy*“, ale v dobe, keď sa doma alebo v podnájme nekúrilo, to boli študovne, čítárne novín a kníh, klubovne, jednacie priestory, miesta stretnutí.⁷⁹ Bola to cesta, ako zdieľať nápady ale i naviazať celoživotné medzigeneračné priateľstvá, ako tomu bolo i medzi Evženom Rosenbergom a Josefom Havlíčkom s Martou Jiráskovou. Josef Havlíček, absolvent Gočárovej školy, a v rokoch 1931-1934 člen S. V. U. Mánes,⁸⁰ hral pre Rosenbergo vnímanie architektúry a i jej vzťahu k výtvarnému umeniu pravdepodobne úlohu zrovnateľnú s Josefom Gočárom. O tom ako si Rosenberg obe tieto postavy českej architektúry vážil, vypovedajú heslá oboch architektov spolu s heslom Bohuslava Fuchsa⁸¹ v encyklopédii Contemporary Architects, ktorých autorom je Rosenberg. Rosenberg píše o Havlíčkovi ako jednom z mnohých nadaných architektov, ktorí vyšli zo školy Josefa Gočára, kde sa napriek heslám funkcionalizmu, racionalizmu a konštruktivismu dôraz kládol na „*umenie architektúry*“. Hlboké presvedčenie z Havlíčka spravilo bojovníka za veci, ktorým prikladal mimoriadnu dôležitosť. Vo funkcionalizme videl príslub riešenia dobových tiesnivých sociálnych podmienok a potrieb doby, vedúci k novému obrazovému výrazu. Zvláštnu pozornosť Rosenberg venuje Habichovmu domu (1927), ktorého koncepcia mu mohla slúžiť za inšpiráciu pre jeho pražské projekty a Všeobecnému penzijnému ústavu (1929-1933), na ktorom sa Rosenberg sám podieľal a ktorý mu svojím rozsahom mohol byť zdrojom poučenia pre stavby v Británii.⁸² Už naznačený vzťah architektúry a výtvarného umenia, konkrétne figurálneho sochárstva, bol u Havlíčka asi daný i jeho vzťahom so

---

⁷⁷ HONZÍK (pozn. 21) 57-58.

⁷⁸ Ibidem 62.

⁷⁹ Ibidem 56-57.

⁸⁰ <http://www.svumanes.cz/clenove.html>, vyhľadáno dne 18. 1. 2011.

⁸¹ Eugene ROSENBERG: Fuchs, Bohuslav, in: EMANUEL (pozn. 2) 267; Rosenberg si tu Bohuslava Fuchsa zamieňa s Josefom Fuchsom a pripisuje mu autorstvo Veletržného paláca.

⁸² Eugene ROSENBERG: Havlíček, Josef, in: EMANUEL (pozn. 2) 350.

sochárkou Martou Jiráskovou. Plastiky Havlíček zakomponoval do súťažného projektu budovy Českej akadémie (1934, s K. Honzíkom), realistická socha kravy mala stáť pri vchode do nerealizovanej mliekárne v Prostejove (1943-1944) a socha Marty Jiráskovej mala zdobiť vstup do domu v Letohradskej ulici (1938-1939).⁸³ Zaujímavosťou je, že socha bola osadená a celok zachytený na fotografiách, majiteľ domu pán Hanák ale sochu nakoniec neodkúpil z obavy pred zabavením bronzu okupantami.⁸⁴ Že Havlíček a Rosenberg zostali v kontakte i po roku 1948 dokazuje okrem zoznamu stavieb po tomto roku i katalóg Havlíčkovej posmrtnej výstavy zaslaný s venovaním Rosenbergovi vdovou Martou Jiráskovou-Havlíčkovou.⁸⁵

Pri Letenskom námestí s kaviarňou Belvedere pulzoval svojrázny a natoľko samostatný život, že sa žartovne často hovorilo o „letenskej republike“. V okolitých uliciach bývali Josef Gočár, Josef Chochol, Bedřich Feuerstein, Ladislav Žák, Vojtěch Tittelbach, režisér Gustav Machatý či Eduard Bass, alebo dvojica Josef Havlíček a Marta Jirásková.⁸⁶ V školských záznamoch Rosenberg uvádza ako svoje bydlisko v druhom ročníku ulicu Vinařská, v treťom Belcrediho (dnes Milady Horákové). Z realizovaných plánov vieme, že Rosenberg mal ateliér (a snáď teda i býval) v ulici Veverkova, v rokoch 1935-36 v čísle 12/A, od roku 1936 snáď až do svojej emigrácie v čísle 1. Teda ani Rosenberg sa nikdy od centra „letenskej republiky“ nevzdŕaloval. Dom vo Veverkovej ul. č. 12 so symetrickou fasádou a stredovým rizalitom je podnikateľskou variáciou moderného domu od firmy Winternitz, nárožné číslo 1 je dielom architektov Otta a Karla Kohna. Veverkova ulica je ulicou domov od architektov českých Nemcov a židovských architektov, avšak ťažko posúdiť, či to pre Rosenberga ako absolventa nemeckej techniky malo nejaký význam, obzvlášť po absolvovaní Gočárovej školy s uvedenou slovenskou národnosťou a bez vyznania.⁸⁷

Počas štúdií Rosenberg absolvoval niekoľko zahraničných ciest, pravdepodobne za modernou architektúrou, o ich itinerári ale bohužiaľ nič bližšie nevieme. V rokoch 1928

---

⁸³ Rostislav ŠVÁCHA: *Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury 1. poloviny 20. století*, Praha 1985, 429 a 435.

⁸⁴ HAVLÍČEK (pozn. 66) 32; Eva MARCHANDOVÁ, *Rozhovor s pani Evou Marchandovou, dcérou pána Bohuslava Hanáka*, 24. 3. 2011.

⁸⁵ Marta HAVLÍČKOVÁ: *Evženovi Rosenbergovi v upomínku na výstavu in memoriam*, in: Karel NEUMANN / Otakar NOVÝ: *Josef Havlíček - přehled díla 1925-61*, katalog výstavy, Mánes, Praha 1963, frontispis, výtlačok z osobnej knižnice Jana Kaplického, Knihovna Uměleckoprůmyslového musea v Praze. Za upozornenie na knihu s venovaním ďakujem Mariane Holej.

⁸⁶ HONZÍK (pozn. 21) 57-58.

⁸⁷ *Katalog Speciální školy architektury Josefa Gočára Akademie výtvarných umění, 1929-30, 1930-31, 1931-32*, Archiv Akademie Výtvarných umění v Praze.

a 1933 navštívil Švajčiarsko, 1928 Rakúsko, v nasledujúcom roku Taliansko a Belgicko, v roku 1932 podruhékrát Francúzsko.⁸⁸ Cesty mohol prežívať rovanko ako Havlíček s Honzíkom, ktorý o spoločnej ceste do Nemecka a Holandska napísal: „*V kapsách a zavazadlech se nám hromadily skici detailů, profilů, poznámky o všech poruchách moderní architektury.*“⁸⁹

2.3 Praha: Stáže

Prechod zo školy do praxe nebol jednoduchý, túto situáciu výstižne popísal starší kolega Karel Honzík. Zatiaľ čo jeho generácia musela ešte moderné návrhy urputne presadzovať, po roku 1930 už to neboli otázky štýlu či architektúry, čo ohrozovalo živobytie mladých architektov, ale hospodárska kríza. Inak bola ale situácia pre mladých architektov podobná. Problémy hľadania formy rysovania nahradilo hľadanie stavebníka. Málokomu sa podarilo hneď po opustení školy alebo ešte za štúdií nájsť zákazníka a pracovať na reálnych zakázkach. „*Nezbývalo nic jiného než bloudit za prací, vyptávat se, navštěvovat úřady, prosit příbuzné a známé o přímluvy. Marně. Najít tak někoho, kdo by si dal navrhnout aspoň malý domek, aspoň výkladní skříň, zařízení bytu, ale třeba i jen lampu do pokoje.*“⁹⁰ Rosenberg za sebou mal síce realizácie interiérov, ako samostatný architekt by sa bol ale ťažko uživil, preto ďalšie dva roky po škole strávil v ateliéroch iných architektov.

2.3.1 U Havlíčka a Honzíka, F. R. S. Yorke a Československo

Asi hneď po škole Rosenberg nastúpil do ateliéru Josefa Havlíčka a Karla Honzíka, kde pracoval v rokoch 1932-1933 – v čase projektovania a realizácie budovy Všeobecného penzijného ústavu.⁹¹ Rosenberg považoval „*bielu katedrálu Prahy*“, ako VPÚ nazval Morton Shand, za „*výnimočný príspevok k dobovej súčasnej architektúre strednej Európy*“. Namiesto rozboru budovy uvádza, ako bola stavba v štádiu projektu, ale i samotnej realizácie, zo všetkých strán kruto napadaná. Postavená bola hlavne vďaka Havlíčkovmu odhodlaniu a vytrvalej sile.⁹² Problémom a stavbe VPÚ je venovaná celá kapitola *Jak jsme stavěli Penzijní ústav* pamätí Havlíčkovho partnera Karla Honzíka. Honzík uvádza, že pri

⁸⁸ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 43) 49, podľa: Fellow 1950. Nomination paper 4571, Register of Members, in: RIBA, British Architectural Library, Archives, Fellows, Associates, Licentiatees Box 22/ folder 4563-4580.

⁸⁹ HONZÍK (pozn. 21) 179.

⁹⁰ Ibidem 132.

⁹¹ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 148; SHEPPARD (pozn. 2) 683.

⁹² ROSENBERG (pozn. 82) 350.

projektovaní pomáhali napríklad Jaroslav Fišer (s Rosenberom spoluautor návrhu letiska na Ruzyni), iní vtedajší študenti architektúry - Emanuel Hruška a Vilém Kuba - pre prvú verziu VPÚ zhotovili model (Honzík ho označuje ako skutočné umelecké dielo). Ďalej Honzík spomína na staviteľa Bouzka, ktorý často na stavenisku vyžadoval plány detailov jedna k jednej: *„Samozrejme, že drezúra správce stavby byla také těžkou zkouškou pro konstruktéry a rozpočtáře, kteří nám pomáhali. Myslím, že se vypracovali k prvotřídním silám, ať to byli Jaroslav Fišer, Petr Dmitrijev, Ladislav Flanderka, nebo i ti, kdo v našem ateliéru setrvali jen dočasně, jako Bohumil Steigerhöfer a E. Rosenberg, dnešní společník ateliéru Yorke-Mardall-Rosenberg v Londýně.“*⁹³

Vedľa už spomenutého vzťahu k Josefovi Havlíčkovi je nutné venovať sa i významu, aký mal pre Evžena Rosenberga Karel Honzík, teda hlavne jeho kontakty na Veľkú Britániu a F. R. S. Yorke. Honzík uvádza, ako k nemu Yorke poprvýkrát prišiel. Ako mladého študenta blúdiaceho Európou prilákal Yorkovu pozornosť publikovaný projekt VPÚ vo výlohe knihkupectva. V telefonnom zozname si vyhľadal adresu a prišiel do ateliéru. Potom, podľa plánu, ktorý dostal, navštívil iné moderné stavby, ktorými bol tak nadchnutý, že sa rozhodol o novej architektúre informovať anglickú verejnosť. Už z Anglicka potom Yorke Honzíkovi požiadal o pomoc s prípravou knihy *The Modern House* - od Honzíkovi dostal bohatý obrazový materiál z celej Európy i s úvodnými kapitolami, ktoré včlenil do knihy.⁹⁴

*„F. R. S. Yorke se stal přítelem Československa a byl tu častým hostem. Jednou zajel do Polska a dostal se až do Tater. Když se dozvěděl, že za kopcem je ČSR, vystoupil bez jakéhokoli horolezeckého vybavení na Rysy a přijel nadšen do Prahy. V saku s dýmčíčkou v ústech. To jen tak na okraj třicátých let.“*⁹⁵ Podrobnejšie na viaceré Yorkove návštevy v Prahe spomínala Honzíkova manželka Marie. Havlíček a Honzík Yorke zoznámili s piatimi maliarmi a architektami, predovšetkým z Mánesa. Yorke medzi nich vďaka svojej družnej povahe rýchlo zapadol. Kvôli obojstrannej jazykovej bariére sa ale väčšinou dorozumievali *„medzinárodným jazykom obrazov, projektov a náčrtov a úsmevov.“* Keď prišiel Yorke do Prahy potretýkrát, celý okruh priateľov maliarov a architektov už ho dobre poznal.⁹⁶ V roku 1934 odletel do Veľkej Británie na pozvanie F. R. S. Yorke Karel Honzík. Honzík sa pri tejto návšteve zúčastnil otvorenia nového paláca RIBA a navštívil Waltra

---

⁹³ HONZÍK (pozn. 21) 163 a 184.

⁹⁴ F. R. S. YORKE: *The Modern House*, London 1934.

⁹⁵ HONZÍK (pozn. 21) 165.

⁹⁶ Marie PRUŠÁKOVÁ-HONZÍKOVÁ: *Když hoří obrazy*, Praha 1989, 109-110.

Gropia.⁹⁷ Tesne predtým ako „*přehlížení malého národa bez kolonií vyvrcholilo v roce 1938, kdy pan Chamberlain mávaje svým deštníkem nás prohlásil za neznámý etnický útvar někde v šeru centrální Evropy,*“⁹⁸ ešte Karel Honzík vydal číslo časopisu Stavba venovanej modernej britskej architektúre s príspevkami F. R. S. Yorke a P. Mortona Shanda.⁹⁹ Na základe tohto čísla si môžeme spraviť obraz o tom, do akého prostredia Rosenberg v roku 1939 vstupoval.

Význam Karla Honzíka, vedľa emigrantov nemeckej avantgardy, pre „*obrácení otáležících britských architektů na víru v ideály kontinentální avantgardy*“ vyzdvihoval i Otakar Nový: Honzík pre nové myšlienku získal mladých architektov F. R. S. Yorke a Johna Jerberryho, ktorí ho navštívili v roku 1931 v Prahe.¹⁰⁰ Vzťahy českých intelektuálov a výtvarníkov k Veľkej Británii boli oproti vzťahom k Parížu obmedzenejšie a i neskoršieho data. Kontakty medzi britskými a českými architektami boli nadviazané už v roku 1905, keď k pocte Jana Kotěru usporiadal RIBA slávnostnú večeru. V tom istom roku strávil v Londýne tri mesiace jeho žiak Josef Gočár. V roku 1927 Prahu navštívila delegácia Architectural Association (AA), vedená Frankom Yerburyom.¹⁰¹ Na inú návštevu Prahy za modernou architektúrou z AA v roku 1935 spomína Jan Sokol, ktorý s organizáciou pomáhal Otakarovi Fierlingerovi: „*Následujícího roku pořádala zájezd do Prahy – za moderní architekturou – britská Asociace architektů. To byla sympatičtější společnost než Francouzi, vedení Vagem. Spolek modernistů, na rozdíl od tradiční Royal Academy, většinou labouristé a fabiáni, prostí, přátelští a otevření. Žádný obchod ani propaganda (...), bylo z toho pěkné a kolegiální setkání. Asociace udržovala tehdy jedinou anglickou školu architektury (Russel Square [Bedford Square, pozn. R. I.]), kde za několik let měl působit Jaromír Krejcar. Leccos u nás viděli a nešetřili chválou ani kritikou.*“¹⁰² Od raných tridsiatych rokov uverejňovali v britských časopisoch informácie o československej architektúre F. R. S. Yorke a Morton Shand. V roku 1937 boli dopisujúcimi členmi RIBA vymenovaní Josef Gočár a Bohuslav Fuchs.¹⁰³

⁹⁷ Dita DVOŘÁKOVÁ-ROBOVÁ (ed.): Karel Honzík – Za obzorem věčnosti, Praha 2002, 116.

⁹⁸ HONZÍK (pozn. 21) 151.

⁹⁹ Karel HONZÍK / F. R. S. YORKE (eds.): Moderní anglická architektura, Stavba XIV, č. 4, 1937-1938.

¹⁰⁰ Otakar NOVÝ: Česká architektonická avantgarda, Praha 1998, 170, 392.

¹⁰¹ Vladimír ŠLAPETA: Modern Renaissance, in: Architects Journal, 6 March 1991, 32.

¹⁰² SOKOL (pozn. 7) 160.

¹⁰³ ŠLAPETA (pozn. 101) 32.

I keď Alan Powers uvádza, že Yorke sa s Rosenbergom zoznámil práve v ateliéri Havlíčka a Honzíka počas stavby VPÚ, pravdepodobne tomu tak nebolo. I Yorke i Rosenberg uvádzali ako rok svojho stretnutia až rok 1938.¹⁰⁴

2.3.2 U Jana Gillara, Rosenbergove návrhy škôl

V roku 1934, nie je jasné koľko mesiacov, pokračoval Rosenberg v ateliéri Jana Gillara.¹⁰⁵ Gillar, v kontraste k Havlíčkovi a Honzíkov, bol architektom, ktorý pre Karla Teigeho predstavoval „vedecký“ prístup k architektúre.¹⁰⁶ Odhliadnuc od prístupu, Gillar bol v tej dobe výborný architekt. Na začiatku svojej profesionálnej kariéry v roku 1929 bol zasiahnutý stavebným útlmom rovnako ako Rosenberg a nejaký čas strávil v ateliéri Jaromíra Krejčara. Jeho činnosť tam je ale podobne nejasná ako Rosenbergová u neho samého. Už v roku 1931 ale Gillar získal prvú cenu v súťaži na tzv. Francúzske školy v Prahe-Dejvicích. Budova sa začala stavať už v roku 1932 a dokončená bola v júni 1934. Táto rozsiahla zakázka mu umožnila založenie samostatného architektonického ateliéru a realizáciou sa dostal do povedomia verejnosti. Gillar sa snažil vyriešiť zostavu budov tak, aby dosiahol optimálne osvetlenie a oslnenie všetkých učební i ďalších priestorov. Tomu odpovedalo i heslo návrhu – Lux, teda svetlo.¹⁰⁷ I tu je možno pôvod Rosenbergových nárokov na dokonalé presvetlenie bytov, obytná hala Mokrého vily, ktorú Rosenberg realizoval v čase stáže u Gillara (máj 1934), je svojím dvojstranným osvetlením – sklenenou stenou a podstropným pásom – učebniam Francúzskych škôl veľmi blízka.

Už ako architekt sa Rosenberg vrátil k téme škôl v rokoch 1935-1938. V roku 1935 začal s projektom pre Štátne reformované gymnázium v Lučenci. Rosenberg vytvoril efektné perspektívy so zeleňou a skupinkami detí a dokonca i model. Budova tvaru L mala mať v dlhšom krídle učebne – na prízemí maďarské oddelenie, dve poschodia zaberalo oddelenie slovenské. V kratšom krídle boli zborovne a kabinety, odborné učebne chémie, fyziky a prírodopisu s laboratóriami a zbierkami, v spojovacom pavilóne bol vestibul, kabinety a kresliarne. Jedáleň a byty školníkov boli v suteréne. So stavbou sa malo začať na jar 1937,

---

¹⁰⁴ POWERS (pozn. 2) 10-11; KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 43) 73.

¹⁰⁵ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 148; SHEPPARD (pozn. 2) 683.

¹⁰⁶ Karel TEIGE: K teorii konstruktivismu, Stavba VII, 1928-1929, 8.

¹⁰⁷ Dita ROBOVÁ: „Vědecké“ období v díle Jana Gillara, in: Rostislav ŠVÁCHA / Soňa RYNDOVÁ / Pavla POKORNÁ (eds.): Forma sleduje vědu: Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922-1948, Praha 2000, 129, 149-151.

projekt sa ale prepracovával až do septembra roku 1938 a nakoniec realizovaný nebol.¹⁰⁸ Projekt československého reálneho gymnázia v Topolčanoch z roku 1937 je o niečo elegantnejší. Je opäť na pôdoryse písmena L s učebňami v dlhšom ramene končiacom bytom školníka, kratšie rameno zaberá telocvičňa. Náročný spojovací pavilón so vstupom a respíriom má zaoblené rohy, nad preskleným prízemím sú dve poschodia plnej steny s československým štátnym znakom.¹⁰⁹ Mierne klasicizujúci je návrh gymnázia pre Bratislavu z roku 1937. Prevýšený vstupný rizalit je v strede kompozície a pásové okná sú nahradené štvorcovými oknami s krížovou miežkou oddelené medziokennými stĺpikmi. Zadnej časti, už s pásovými oknami, dominuje mohutný náročný rizalit pripomínajúci fortifikačné stavby.¹¹⁰ Stavby gymnázií by sa určite zaradili vedľa podobných stavieb českých architektov na Slovensku: Gymnázia v Ružomberku (1935-1942) od Adolfa Benša a gymnázia v Martine (1931-1940) od trojice Bohuslav Fuchs, Klement Šilinger, Ladislav Rado.¹¹¹ K školským budovám a univerzitám sa Rosenberg niekoľkokrát vrátil vrámci ateliéru Yorke-Rosenberg-Mardall po druhej svetovej vojne. Prvýkrát v Barclay Secondary School v Stevenage (1949), kde Rosenberg a Yorke použili Gillarom uplatnený systém dvojitého osvetlenia učební, priečneho a horného denného presvetlenia, umožneného pomocou výškového odstupňovania susedných učební.¹¹²

Okolo polovice tridsiatych rokov došlo u Gillara i celej architektonickej scény ku zmene. Politické zmeny v Európe a krátke hospodárske oživenie viedli k ústupom od názorového extrémizmu ku kompromisom. Intenzita Gillarovej projekčnej činnosti vzrástla, ale poväčšine ju sprevádzal pokles kvality. Ku kompromisom viedol i jeho nový praktický záujem o pranie zákazníkov. I tak ale Gillar vytvoril zaujímavé bloky nájomných domov. Od polovice tridsiatych rokov sa u Gillara s väčšou intenzitou vrátil i záujem o klasicizmus, ktorý bol latentne prítomný v celej jeho tvorbe. Ten sa prejavoval hlavne sklonom k osovému riešeniu pôdorysov a priečelí.¹¹³ V rokoch 1936 – 1937 postavil Gillar tri nájomné domy

---

¹⁰⁸ Lucenec (Slovak Republic): High School, competition design & working drawings. Unexecuted. 1936-38 [DR2/1(1-13) (now DR6), PA2041/8(1-6)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹⁰⁹ Topolcany (Slovak Republic): High school Topolcany, Benesova st. Unexecuted. Competition design (plans, sections, elevations, axonometrics) - ca 1937 [PA 1126/1(1-10)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹¹⁰ Bratislava (Czech Republic): Gymnasium, 1937, photographs of perspective drawings [RAN 61/F/9 (1-4)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹¹¹ Matúš DULLA: Slovenská architektúra od Jurkoviča po dnešok, Bratislava 2007, 118 a 122.

¹¹² Janka KRAMÁRIKOVÁ: Stredná škola Barclay, Stevenage, Veľká Británia, Rosenberg – Yorke, in: Arch, č. 1, 2009, 32.

¹¹³ ROBOVÁ (pozn. 107) 128, 154-156.

v Malej Vinařskej ulici (dnes Vinařská). Všetky mali byty s dvomi izbami prepojitelnými halou do jedného priestoru po celej hĺbke zastavania. Domy č. 3 a 7 majú asymetrické pôdorysy i fasády, ale dom číslo 6 je pôdorysne takmer identický s domom č. 4 v Antonínskej ulici od Evžena Rosenberga.¹¹⁴ Fasádou pripomína i Rosenbergov dom v Letohradskej ulici. Ďalej sa Gillarovmu poňatiu nájomných domov a jeho možného vplyvu na Rosenberga venujem v kapitole o luxusných nájomných domoch.

2.3.3 Topoľčany: prvé realizácie

Než sa ale Rosenberg dostal k stavbe nájomných domov, popri práci v ateliéroch Havlíčka s Honzíkom, Gillara a Josefa Štěpánka realizoval Rosenberg dve menšie stavby v rodných Topoľčanoch. (V ateliéri Josefa Štěpánka pobudol Rosenberg v roku 1934. Práca pre Štěpánka nie je nijak zvlášť doložená a pravdepodobne sa jednalo iba o krátke obdobie, pretože v roku 1934 Rosenberg ešte pracoval pre Gillara a v tom istom roku sa už ako architekt osamostatnil.¹¹⁵) V Topoľčanoch mal Rosenberg jednak rodinné zázemie a určite tam bola menšia konkurencia architektov ako v Prahe. Pre súrodencov navrhol už na prelome dvadsiatych a tridsiatych rokov interiéry, uvažuje sa i o úpravách interiérov či rekonštrukcii rodičovského domu v Topoľčanoch.¹¹⁶ Jeho prvými skutočnými stavbami ale bola až budova Československého červeného kríža (1933-1934) a vila pre doktora Mokrého (1934). Obe stavby vznikli na nových parcelách na mieste starého cintorína na vtedajšom okraji Topoľčian. Na susedné parcely bola v tom čase Rosenbergom navrhovaná budova zdravotnej školy, ktorá sa nerealizovala.¹¹⁷ Prvá vznikla budova červeného kríža. Svojimi dimenziami a členením sa prispôsobuje okolitej plánovanej vilovej zástavbe a v mnohom predznamenáva vilu doktora Mokrého. To hlavne symetrickou uzavrenou dvojpodlažnou severnou fasádou do ulice a prevýšenou jednopodlažnou južnou fasádou s prístupom do záhrady cez terasu. Časť do ulice je z oboch strán zúžená a prvé poschodie je krakorcovite vysadené. Predná a zadná časť sa zrážajú v schodiskovom rizalite s hlavným vstupom. Vstup viedol k čakárni a ordináciám, zvyšok budovy zaberali administratívne a pomocné miestnosti, v zadnej

---

¹¹⁴ Vinařská 3 Holešovice 1136; Vinařská 6 Holešovice 1174; Vinařská 7 Holešovice 1134, Stavebný archív Praha 7.

¹¹⁵ SHEPPARD (pozn. 2) 683.

¹¹⁶ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 148.

¹¹⁷ Janka KRAMÁRIKOVÁ: Vila doktora Mokrého, in: Matúš DULLA (ed.): Slávne vily Slovenska, Bratislava 2010, 204.

prevýšenej časti bola jedáleň a spríahlou kuchyňou.¹¹⁸ V lete sa dalo stolovať na širokej terase, ktorú od jedálne oddelovali vysoké trojkrídle okná – sklenené steny. Z terasy sa dalo zísť na záhradu, kde bol i tenisový kurt.

Začiatkom roku 1934 začal vznikať projekt vily pre takmer vedľajší pozemok. U Rosenberga si ho objednal lekár Viktor Mokrý s manželkou Irenou. Požiadavkou bolo rodinné bývanie pre štvorčlennú rodinu s ordináciou pána domu. Prvý projekt z marca 1934 už vykazuje Rosenbergovu záľubu v symetrických kompozíciach so stredovým rizalitom, do ktorej vedel asymetricky poskladať rozličné funkcie domu. O mesiac starší prepracovaný návrh bol odlišný, rysy kombinácie symetrie a asymetrie si ale zachoval. Zadná fasáda je členitejšia, medzi blokom kuchyne a predĺženým slepým blokom spálňi sa svojou presklenou stenou do záhrady otvára vyšší a mierne ustúpený blok ústrednej obytnej haly. Do ulice je naopak stavba, rovnako ako budova červeného kríža, dvojpodlažná. Medzi dvomi masívnymi nárožnými blokmi bez okien je ustúpená časť s dvomi vstupmi krytými markízou a nad ňou sú dva pásy okien. Ľavý vstup vedie cez čakáreň do ordinácie (zvnútra bola ordinácia prístupná cez halu), pravý do obytnej časti. Za zádverím s toaletou sa otvára v celej hĺbke dispozície obytná hala zakončená výstupom na terasu.¹¹⁹ Hala je o niečo vyššia ako iné priestory domu, pričom možno opäť poukázať na Le Corbusiera a Loosa. Le Corbusier navrhol v roku 1920 typ domu Citrohan, s obytným priestorom dvojitej výšky s dvomi okennými poľami na každej strane, z toho jedným celostenovým. „*Zjednodušení zdroje světla, jednoduché pole na každém konci, dvě postranní nosné stěny, plochá střecha, skutečná krabice, kterou lze užívat jako dům,*“ napísal o tom Le Corbusier.¹²⁰ Rosenberg túto „krabicu“ obstavil z jednej strany ordináciou a spálňami (ktoré Le Corbusier situoval v mezaníne), z druhej strany jedálňou a kuchyňou. Hala bola približne v polovici čiastočne rozdelená japanizujúcou sklennou stenou. Na jej jednej strane bola vlastná vstupná hala s kreslami a klavírnym krídlom – osvetlená od ulice podstropným okenným pásom, na druhej strane k záhrade bolo rohové sedenie. Z tejto časti bola prístupná jedáleň a oproti dve spálne so spoločnou kúpeľňou. Od vchodu bolo schodiskom za kuchyňou prístupné poschodie s izbou slúžky, hosťovskou izbou a práčovňou. Kotolňa bola v suteréne. Rosenberg pre dom navrhol i interiéry. Tie v mnohom pripomínajú Adolfa Loosa.¹²¹ Dubové parkety boli kryté orientálnymi kobercami, nábytok kombinujúci drevo dubu a číre sklo s chrómovanými

¹¹⁸ Matúš DULLA: Slovenská architektúra od Jurkoviča po dnešok, Bratislava 2007, 90.

¹¹⁹ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 117) 204-207.

¹²⁰ FRAMPTON (pozn. 23) 181.

¹²¹ Ibidem 109-110.

a poniklovanými kovami bol ako u Loosa pokiaľ možno vstavaný. Pohyblivý nábytok tvorili štandardné stoličky, kreslá a stolíky z ohýbanej trubkovej ocele eklekticky doplnené starším nábytkovým dedičstvom rodiny. Interiér haly dopĺňali dve výrazné valcové svietidlá z kovu a mliečneho skla.¹²²

Na oboch topolčanských stavbách je názorne vidieť, ako sa Rosenberg vyrovnával s vlastnými požiadavkami vonkajšej symetrie a asymetrie vychádzajúcej z vnútorného plánu. Tento problém riešil i vo svojich nájomných domoch v Prahe. Nebol ale prvý, kto sa s týmto problémom potýkal. Už v roku 1893 „problém egalitárskeho ale primeraného formátu“ vyriešil Frank L. Wright v dome Winslow provizórne tým, že dom dostal dve rozdielne podoby – „mestské“ symetrické priečelie so vstupnou osou od ulice a „rurálne“ asymetrické priečelie do záhrady. Wright ďalej tento princíp rozvíjal vo svojich preriiových domoch, kde služobné prvky vystupujú v nepravidelných „deformáciách“ zadného priečelia.¹²³ Po Wrightovi tento problém riešili i Adolf Loos a Le Corbusier. Le Corbusier k riešeniu tohoto problému prispel vo vile v Garches, kde je kontradikcia vstupného a záhradného priečelia rovnako nápadná. Vstupné priečelie vytvára na jednoduchej ploche chrbticu, od ktorej sa rozvíja organizmus domu. Smerom do záhrady sa dom presklenými stenami a vysadenou terasou otvára k záhrade.¹²⁴ Ako ďalej upozornili Colin Rowe a Robert Slutzky, význam vily v Garches – a následne vily Savoye – spočíval okrem iného práve v riešení problému, s ktorým sa potýkal po prvýkrát Adolf Loos: ako zkombinovať pohodlie a útulnosť stavieb Arts & Crafts s klasickou geometrickou vonkajšou formou, inými slovami, ako uchovať moderné pohodlie súkromnej zóny v platónskom obale verejného priečelia. Podľa Kennetha Framptna túto symbiózu dosiahla vila v Garches s eleganciou, aká bola odopretá Loosovi. Le Corbusier žiadaného výsledku dosiahol stratégiou premiestňovania umožnenou uplatnením ním formulovaného voľného plánu. Voľné priečelie zároveň potlačilo premietnutie zložitého interiéru do pomerne jednoduchého exteriéru. I formou bieleho nezdobeného hranola Le Corbusiera anticipoval už Loos.¹²⁵ Loosov vývoj Raumplanu vychádzal teda z nepravidelného novogotického pôdorysu, tak ako ho poznal z Muthesiovej knihy *Das Englische Haus* (1904). Z tohto pôdorysu vyplývajúce malebné usporiadanie hmôt na úkor kubickej formy ale Loos prijať nehodlal. A tak Loos plány deformoval, až v rezoch vznikali dynamické kompozície

---

¹²² KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 117) 206-207; Janka KRAMÁRIKOVÁ: Československý červený kríž a vila doktora Mokrého v Topolčanoch, in: *Projekt 48*, č. 3, 2006, 72.

¹²³ FRAMPTON (pozn. 23) 70.

¹²⁴ ŠLAPETA (pozn. 14) 97.

¹²⁵ FRAMPTON (pozn. 23) 185-186.

predchádzajúce Corbusierovu architektonickú promenádu. Raumplan mal byť vo svojej podstate stratégiou prekonávajúcou protiklady buržoáznej spoločnosti a jej kultúrneho dedičstva: spoločnosti zbavenej vernakuláru a rezignujúcej na imitáciu klasicizmu. Toto prekonanie sa ale dialo vzájomnou syntézou. Predpoklady reagovať na podobné podnety mal práve parížsky okruh okolo Esprit Nouveau, ktorý v roku 1920 uverejnil v Le Corbusierovom preklade Loosovu esej ornament a zločin z roku 1913. Sám Loos žil v rokoch 1922-1928 v Paríži, kde sa začlenil do kozmopolitných kruhov vysokej buržoázie.¹²⁶

V roku 1937, už po založení Rosenbergovho vlastného ateliéru, vznikol ešte jeden návrh, či možno iba kresba, opäť variácia na požiadavky vonkajšej symetrie. Je to živá perspektíva fasády obchodného domu s textilom v Nitre s elegantným automobilom a postavami.¹²⁷ Pretiahutá poschodová stavba so zaobleným nárožím má prízemie úplne prelomené výkladnými skriňami, z poschodia krakorcovite vystupuje stredový rizalit a balkónmi na oboch stranách – poschodie malo pravdepodobne slúžiť bývaniu. Je možné, že tento návrh vznikol pre Rosenbergových dvoch starších bratov, ktorí boli obchodníkmi v Nitre.

---

¹²⁶Ibidem 111-113.

¹²⁷Nitra (Czech Republic): Stores, design, photograph of perspective, 1937 [RAN 61/G/6], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

3. Vlastný ateliér v Prahe

3.1 Praha: Založenie vlastného ateliéru a pražskí stavebníci

Po prvých dvoch Rosenbergových realizáciach sa klíma pre architektov zlepšilo i v Prahe a s uvoľnením hospodárskej krízy nastal obrovský stavebný boom konjunktúry trvajúci až do roku 1938. Rosenberg si v tejto atmosfére v roku 1934 založil svoj vlastný ateliér.¹²⁸ Konkurencia architektov bola ale i tak veľká. „*Architekt je především honcím psem,*“ hovorieval Josef Havlíček. Karel Honzík pokračuje: hľadanie proporcií a voľba farieb opäť raz uzstúpili výrečnosti a schopnosti nadchnúť stavebníka. Dokonca sa odporúčalo poznať anekdoty, baviť zákazníka a jeho rodinu či referenta úradu, osvojiť si etiketu salónov a stať sa šarmantným spoločníkom. Najlepšie sa pracovalo pre „pokrokovú inteligenciu“, spisovateľov, maliarov, z neumelcov najčastejšie pre lekárov s nadšením pre kultúru a umelecké či literárne amatérstvo. Títo ideálni zákazníci ale mali prostriedky nanajvýš na stavby rodinných domov, ako tomu bolo u doktora Mokrého v Topoľčanoch. Cieľom architektov bolo získať väčší projekt – aspoň nájomný dom. Honzíkova generácia ale často so svojimi predstavami narážala na požiadavky úspornosti a obmedzenia budovateľov „činžákov“, ako sa domom hovorilo. „*Stavebníkovi se jevili budoucí obyvatelé a nájemníci domu už předem jako strašní nepřátelé, jako ničitelé majetku, barbari, které je nutno držet zkrátka. Vyškrtával z půdorysů šestipatorvých domů zdviže – s poukazem: „Ať hezky běhají do schodů. Aspoň nezleniví.“ Šatna u lázeň byla smetena, z lázně vymýceny všechny zařizovací předměty kromě plechové vany a kamen. Požadovaný pokojík pro služku byl přes protesty architektovy zmenšován víc a víc, až se nakonec mezi lůžkem a zdí dalo projít jen „naplocho“.* Ospravedlnění této vydridušské ekonomie bylo: „*Stejně žije v kuchyni*“. Škrtnuty byly i balkóny a arkýře.“ Od tridsiatych rokov začali stavebníci nájomných domov poskytovať nájomníkom väčší komfort, módnymi sa stali luxusné elektrické nájomné domy s vnútornými halami – podľa Honzíka poväčšine špekulácie na zámožných obyvateľoch. Ale získať takýto projekt bolo umením, architekt býval vytlačený projektujúcim stavebným podnikateľom.¹²⁹ I tak ale vznikla pred druhou svetovou vojnou rada krásnych luxusných elektrických domov, medzi ktorými vynikali tie od Rosenberga, ktorý pravdepodobne toto umenie získať zakázku ovládal. David Allford ho v nekrológu v Časopise Building Design popísal ako náročného, veľkorysého a bystrého, so schopnosťou rýchlo reagovať a hlavne s úžasnou schopnosťou

---

¹²⁸ SHEPPARD (pozn. 2) 683.

¹²⁹ HONZÍK (pozn. 21) 133-136.

presvedčiť zákazníka.¹³⁰ Boli to práve zákazníci, kto – vedľa celkového hospodárskeho nastavenia – umožnili realizovať jeho predstavy. Vynikali medzi nimi dvaja: Bohuslav Hanák a Ferdinand Baumann, obaja blízki priatelia.

Prvý pražský stavebník Evžena Rosenberga bol po všetkých stránkach ideálny. Stavanie domov bolo jeho koníčkom. Bohuslav Hanák sa ako polosirota z Hanácka vypracoval v úspešného muža, typický príklad selfmademana prvej republiky. Počas prvej svetovej vojny uviazol v Anglicku, kde nadviazal kontakty. Po vzniku Československa zastupoval pre celú republiku motocykle značky Ariel a iných anglických značiek. Tento podnik, ktorý spoluvybudovali s partnerom pánom Štěpařom, bol natoľko úspešný, že sa pán Hanák mohol pustiť do stavby svojho prvého nájomného domu, do ktorého sa neskôr i sám presťahoval z bytu v Oveneckej ulici. Pán Hanák bol človekom, ktorý chcel najlepšie návrh, a tak je pravdepodobné, že na dom vypísal súťaž. I Josef Havlíček uvádza, že stavbe jeho domu pre pána Hanáka v roku 1938 predchádzala obmedzená súťaž a stavebník po dôkladnom uvážení zakúpil návrhy od ôsmich architektov.¹³¹ Tak s najväčšou pravdepodobnosťou vznikla i spolupráca s Evženom Rosenbergom v roku 1935. Pán Hanák, sám pôvodom zo skromného prostredia, zároveň rád podporoval mladých začínajúcich umelcov ako napríklad i sochára Aloisa Bučánka. Rosenberg dokázal dať víziám pána Hanáka odpovedajúcu formu, a preto si ho pán Hanák tak obľúbil. Osvietený stavebník a jeho architekt zdialali predstavy o svete a okrem toho, že Rosenberg v rokoch 1935-1937 postavil pre pána Hanáka tri domy, stal sa i častým hosťom v Hanákovej domácnosti, kam dochádzal i na jedlo. Dcéra pána Hanáka, ktorá Rosenberga navštívila ešte po roku 1945 v Londýne, spomína ako sa mladý architekt zo skromných pomerov stal súčasťou rodiny. V rodine napríklad zaviedol varenie kukurice, s Hanákovcami dokonca jazdil i na lyžovačky.¹³² Rosenberg bol pravdepodobne i veľkoryso honorovaný a tak si na nákladný životný štýl zvykol.

Druhým významným stavebníkom bol Ferdinand Baumann, major vo výslužbe. Jeho profesná činnosť nie je úplne známa, ako vojak sa počas prvej svetovej vojny zúčastnil bojov v Rusku, kde údajne adoptoval osirelého ruského šľachtica.¹³³ Činorodý Baumann sa skrz

---

¹³⁰ Vladimír ŠLAPETA: Neznámý Rosenberg, Architekt 37, 1991, č. 15, 4, podľa: David ALLFORD: Eugene Rosenberg, in: Building Design, 30. 11. 1990, 2.

¹³¹ HAVLÍČEK (pozn. 66) 32-33.

¹³² MARCHANDOVÁ (pozn. 84).

¹³³ Ludmila KAHLOVÁ, rozhovor s pani Ludmilou Kahlovou, vnučkou Ferdinanda Baumanna, 20. 12. 2010.

svoje kontakty v armáde pravdepodobne nejakým spôsobom angažoval i v zbrojení pred druhou svetovou vojnou. Pán Baumann sa jednak presťahoval do domu v Letohradskej ulici, ktorý odkúpil od pána Hanáka, okrem nerealizovanej hájovne v Přílepech bol ale zadávateľom Rosenbergovej najväčšej realizácie v Československu – obchodno nájomného domu s pasážou medzi ulicami Štěpánská a Ve Smečkách. Nemožno vylúčiť, že i ďalší stavebníci, a to hlavne následných nerealizovaných projektov, boli z okruhu Ferdinanda Baumanna alebo Bohuslava Hanáka.

3.2 Praha: luxusný elektrický nájomný dom

Koniec prvej republiky bol svojou architektonickou aktivitou zrovnateľný s polovicou dvadsiatych rokov. V tejto dobe vznikli i dva úplne nové typy bytov. Prvým bol pavlačový byt s vloženým falošným traktom bytového príslušenstva, druhým bol prepychový trojtrakt v vnútornou halou a s technickým vybavením okolo schodiskového jadra. V Prahe, a rovnako Brne, sa začali stavať oba tieto typy, prvý ako riešenie sociálneho problému bývania nemajetných, druhý okrem iného ako stavebná investícia a uloženie kapitálu pred blížiacou sa vojnou. Autormi takýchto domov boli v Prahe napríklad Richard F. Podzemný, Antonín Tenzer, František Jech, Kamil Ossendorf, Josef K. Říha či František A. Libra. Vrcholnými výkonmi svojho žánru boli väčšie celky ako obytný blok s kinom Oko od Jaroslava Bernkopf-Stockara a Josefa Šolca (1938-1939), Sklenený palác Richarda Ferdinanda Podzemného (1936-1937), Molochov Josefa Havlíčka a ďalších architektov (1937-1938) a jednotlivé domy ako penzión Václava Kopeckého v Londýnskej ulici (1938-1939), obytný a kancelársky dom od Františka Jecha v Jungmannovej ulici (1937-1938), kosodĺžnikový dom Karla Janů na triede Milady Horákové (1938-1939), nájomné domy Emanuela Hrušku, Hilara Pacanovského, Františka Zelenku a dvojice architektov Ernst Mühlstein a Viktor Fürth.¹³⁴ Stavby poslednej menovanej dvojice a Františka Zelenky mali najbližšie k štandardu architektov okolo časopisu Stavba a niektoré ich práce v ňom boli v druhej polovici tridsiatych rokov i publikované.¹³⁵ Z Gočárových žiakov niekoľko nájomných domov postavili František Stalmach a Jan Svoboda alebo Josef Mach. Opomenúť nemožno ani

---

¹³⁴ NOVÝ (pozn. 100) 392-393, 293-306.

¹³⁵ ŠVÁCHA (pozn. 83) 396.

Martina Rainera. Výnimočné postavenie medzi nimi ale mali Emanuel Hruška a Evžen Rosenberg.¹³⁶

A je to nepochybne Evžen Rosenberg, kto tento typ domu pre Prahu personifikuje. Otakar Nový Rosenberga charakterizuje ako budovateľa nájomných domov v blokovej zástavbe, vždy s perfektnou dispozíciou, ale iba so striedavými úspechmi pri zvládaní kompozície ich vonkajšieho vzhľadu.¹³⁷ I Emanuel Hruška Rosenbergovi vytýka niekedy príliš mnoho rôznorodého materiálu na fasádach.¹³⁸ I tu však možno vidieť vplyv Havlíčka a jeho kombinácie pastelovej omietky, keramického obkladu (u Rosenberga na podhladoch balkónov), drevených žalúzií a striebritých kovových detailov.¹³⁹ Rostislav Švácha popisuje vonkajší vzhľad domov, s výnimkou domu U průhonu, ako dôsledne typizovaný, i tak ale výtvarne pôsobivý. Fasáda je vždy symetrická, u obytných domov z nej vystupuje zavesený rizalit s pásovými oknami, ktorý lemujú balkóny so zábradliami z perforovaného plechu (perforovaný plech s kruhovými otvormi ako v Letohradskej ulici použil pre zábradlia Le Corbusier vo vlastnom dome na Porte Molitor). Tento popis platí pre domy v uliciach Letohradská, Antonínská a Schnirchova. Dom v ulici U průhonu svojou fasádou tvorí, ako bolu už naznačené, výnimku. Obchodné domy v uliciach Milady Horákové a Štěpánská so zadnou časťou do ulice Ve Smečkách sú bez balkónov. Ich fasády obložené kameňom alebo kachličkami sú abstraktnou kompozíciou plných pásov a pásov skla oddeleného buď striebřistými rámmi ako v Štěpánskej, alebo plastickým vystúpením z líca fasády ako u domu v ulici Milady Horákové. Ten navyiac ozvláštňuje luxferová markíza.¹⁴⁰

Rosenbergove domy boli v tomto smere ako domy jeho kolegov ovplyvnené Le Corbusierom. Uplatňujú jeho princípy pásového okna, avšak v pôdoryse zostávajú založené na klasických schémach halového pôdorysu. Podľa Vladimíra Šlapetu bol vzorom týchto domov (a to nielen Rosenbergových), Le Corbusierov dom na Porte Molitor, ale s výrazne odlišnými pôdorysmi, ktoré viacmenej využívali klasickejšie princípy z prelomu storočia

---

¹³⁶ ŠVÁCHA (pozn. 83) 423-424.

¹³⁷ NOVÝ (pozn. 100) 306.

¹³⁸ Emanuel HRUŠKA: Technické problémy nájemného domu. K Rosenbergovým obytným domům, in: Stavitel XVI, č. 1, 1937-1938, 8.

¹³⁹ ŠVÁCHA (pozn. 83) 435.

¹⁴⁰ ŠVÁCHA (pozn. 83) 426.

s ústrednou halou prepojitelnou s priliehajúcimi izbami.¹⁴¹ Vladimír Šlapeta dokonca úvádza, že Rosenberg je zaznamenaný medzi Le Corbusierovými spolupracovníkmi na projekte jeho nájomného domu na Porte Molitor.¹⁴² Tento fakt sa mi nepodarilo overiť.¹⁴³ Na okraj ale nutno dodať, že fasády týchto domov vychádzali viac ako z domu na Porte Molitor z vĺ dvadsiatych rokov postavených podľa Piatich zásad novej architektúry z roku 1926. Partie týchto vĺ určoval Hennebiquov rám domu Dom-Ino a pevné postranné steny domu Citrohan. Výsledkom bolo voľné použitie nosných stĺpov, priečelie s pásovými oknami a konzolovité prečnievanie pohľadových dosiek (u Rosenberga ako arkierový rizalit).¹⁴⁴ V dome na Porte Molitor ale Le Corbusier betónový rám s omietanými pásmi, používaný na vilách dvadsiatych rokov, opustil v prospech modulárneho skleneného a oceľového priečelia pan-verre, ktoré demonštrovalo estetiku strojového veku a bolo rovnako požitie i na ďalších Corbusierových stavbách z tej doby – obytnom dome Clarté, Švajčiarskom pavilóne v Cité universitaire a na budove Armády spásy.¹⁴⁵ Túto skutočnosť si povšimol Rostislav Švácha, ktorý síce Rosenberga – spolu s Josefom Havlíčkom – považuje za architekta, ktorý bol k Le Corbusierovi z českých architektov najnámavejší, ale nakoniec skončil pri tom, že vzhľad Le Corbusierovho tvaroslovia po roku 1930 väčšinou iba evokoval Corbusierovými formami z predchádzajúceho desaťročia. Rosenberg reprezentoval podľa Rostislava Šváchu abstraktnú polohu emocionálneho funkcionalizmu, ktorá spočívala na umení vytvoriť harmonickú kompozíciu z jednoduchých geometrických objemov, s optimálnym pomerom okien a plných stien, tvarom okien, dverí a balkónov s dokonalým návrhom a remeselným spracovaním detailov.¹⁴⁶ Čo sa týka pomerov, nie je vylúčené, že i Rosenberg používal Le Corbusierove legendárne Tracés régulateurs.

Pri samotnom fakte kombinácie Corbusierovskej fasády s halovými pôdorysmi z prelomu storočia nemožno nespomenúť na Adolfa Loosa. Hoci sa jeho pôdorysy, či skôr rezy, tradičným vzorom vymykali, bol to práve on, kto rozvíjal myšlienky o kultúre závislej na kontinuite s minulosťou a to predovšetkým na konsenze týkajúcom sa typu. Pretrvávajúcim

---

¹⁴¹ Vladimír ŠLAPETA: Architektura třicátých let v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, in: Vojtěch LAHODA / Mahulena NEŠLEHOVÁ / Marie PLATOVSKÁ / Rostislav ŠVÁCHA / Lenka BYDŽOVSKÁ (eds.): Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938 (IV/2), Praha 1998, 402-403; ŠLAPETA (pozn. 14) 102-104.

¹⁴² ŠLAPETA (pozn. 14) 79.

¹⁴³ E-mail od Arnaud-a Dercelles, Responsable du Centre de Documentation et de Recherches Fondation LE CORBUSIER, z 4. 5. 2011.

¹⁴⁴ FRAMPTON (pozn. 23) 184-185.

¹⁴⁵ Ibidem 214-215.

¹⁴⁶ ŠVÁCHA Rostislav: Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury 1. poloviny 20. století, Praha 1994², 423-424.

typom klasického nájomného domu teda možno podporiť i jeho odmietnutie romantického názoru o nadpriemerne nadanom jedincovi prekonávajúcim limity svojej doby. K Loosovi odkazovalo i časté použitie obkladových materiálov, ktoré s dobrou remeselnou prácou prekonávajú akúkoľvek dekoráciu.¹⁴⁷ Čo bol pretrvávajúci typ klasického nájomného domu, na ktorý Rosenberg musel reagovať, najlepšie objanil Pavel Janák vo svojej stati *Sto let obytného domu nájomného v Praze*. Keďže sa z hľadiska pochopenia Rosenbergových východisiek jedná o mimoriadne významný text, venujem mu dlhšiu citáciu:

„Naše města v XIX. st. skládají se z velkých domů o mnoha bytech, stavěných jednotlivci a pronajímaných. Naše kultura, nebo její nedostatek, jsou založeny na velkém domě hromadného bydlení. Rodinný dům a rodinné bydlení není kulturní složkou. V druhé polovině XIX. st. se typ velkého domu stává předmětem nebyvalého podnikání. Nestaví se ani tak pro bydlení, ale aby se rychle vydělalo. Velkost domu a hromadnost bydlení je paralysována teprve koncem XIX. st. zvýšenými nároky na hodnotu bytu, - které vedou k zmenšení domu až jen na dva byty v patře a k rodinnému domu, dotud u nás skoro neznámému typu bydlení.

Počátek století zdědil v nájemném domě tradiční třídní rozdíl mezi přední částí „do ulice“, kde byly lepší a větší byty, a mezi dvorem, s menšími byty menších lidí. (...) Na konci XIX. st. lze sledovat již snahu po domě s byty příbuzné třídy, s počtem přibývajících pater zaujímají horní patra byty levnější. Dům zcela jednotný, s byty jediného typu a téže hodnoty ujasňuje se teprve za našich dnů. (...) Se stoupáním hodnoty „do ulice“ se dům postupně členil do větší a větší hloubky, až dospěl v letech 90. a 1900 tří i pěti traktů za sebou. Městské domy nabyly tak 16-20, ale i více m hloubky. Pražský dům se svou velkou typickou hloubkou náleží mezi nejhorší v Evropě. (...) Koncem století převládá hloubkový typ domu, byty sestávají nadále jen z hloubkových prostor, široký typ o dvou oknech je výjimkou a mizí kolem 1900 definitivně s historickou architekturou. Tato jednooknová místnost je do jisté míry pražskou specialitou, ač ne ve všem hodnotnou! (...) Počet 5 pater byl ojedinele překročen teprve v období těsně před válkou a hromadně až po roce 1918. (...) Výtah se v Praze objevuje v domech středu města kol. 1900.

Kolem 1900 je již v dobrých projektech patrna pochybnost o trojtraktu a hledá se návrat nebo přechod k dvojtraktu, jehož příštím po 1900 je už zřejmé. Ku podivu troj- a pětitrakt ožívá znovu po 1918, jistě tísní doby. V 90. letech byl opuštěn dům s pavlačí, touhou se stává schodišťový dům. V l. 1860-70 objevují se první řešení, kdy schodiště stává se ústřední osou domu – dochází k tomu nejprve u rohových domů a je to jediná jejich zásluha o vývoj. Zdá se, že symetrické uspořádání domu podle schodiště přeneslo se teprve v letech 1880 a 90 na řadový dům. Po 1900, současně s mizením průjezdu, ustaluje se symetrický typ domu, pouze se „vchodem“, v dalších desetiletích vyzrál - zajímavě, že na přelomu od trojtraktu k dvojtraktu - v racionální a pro Prahu rázovitý půdorys. Jím ustálená na desetiletí určitá organičnost a konstruktivní tradice domu; v nejlepších případech má některé dobré hodnoty a kladný prostorový rytmus. Pražský typ ztrácí na aktuálnosti teprve

---

¹⁴⁷ FRAMPTON (pozn. 23) 109-110.

nyň, kdy dispozice domu obrací se k novým otázkám, ku př. k menší hloubce, novému půdorysu domu, racionálnímu přirozenému osvětlení a nové konstrukci atd. (...)

Hledejme však, jak se v tomto vývoji obrátí podstata bytu jako důsledek života! Nápadno je, jak po dlouhou dobu, pořadím skoro stejných místností v traktu „za sebou“, nerozlišuje se vlastně funkce prostor o sobě ani mezi sebou. Až koncem století počínají se rozeznávat, vystupuje mezi nimi ku př. teprve nyní – opožděně v demokratickém bytě – „salon“ jako nejlepší místnost. Po 1900 lze pozorovat, že pro ložnice hledá se vhodnější místo, buď poslední místnost, nebo lépe: odděleně do dvora. Nikdy v půdoryse pražského bytu nelze rozpoznat „jídelnu“, prostor, který by se k tomu účelu hodil – a ještě hůře je to s obytným prostorem, jehož možnost v půdorysech prostě neexistuje. Jisté naděje tu vzbuzoval vývoj slušných typů po 1900, kde byly náběhy k vnitřní prostorové artikulaci bytu. Není také náznak, že by byl opuštěn systém jediné, velké ložnice, mají-li jiné kultury za ni náhradou 2-3 malé ložnice. Sem snad náleží jen „kabinet“, který se po 1900 nakrátko objevil a opět zmizel. (...) U velkých bytů, s objevením předsíně, roste požadavek, aby více místností bylo z ní přístupno. Koncem století stává se žádoucí ústřední komunikací pro všechny části bytu. Po 1900 počíná se pro ni požadovat velikost a přímé světlo, konečně i vzhladnost prostorová. V letech 1910 – jistě vlivem rodinného domu – bylo otázkou přerformovat ji v hall. (...) Přibývá přísušenství, avšak vesměs uvnitř domu, tedy bez možnosti přímého světla a vzduchu. Tu se také v Praze objevuje světlík, nejprve ojediněle, až ovládne celé stavitelství konce století. Všude se jím vypomáhá, stane se pověrou, že všechno rozřeší. (...) Balkon a arkýř jsou nejprve výsadou jen velkých bytů. (...) Po 1900 stávají se oba již hojnější i u středního bytu a spoluvytváří jeho zvláštní cenu. [Janák dále venuje bližší pozornost i vývoju kuchyne, komory, kúpelne a klozetu]. (...) Pražský půdorys vůbec zápolí s různými otázkami, ale „obytnost“ a dobrá obytnost není mu otázkou ani snahou; je až do nejposlednější doby skupinou místností bez určité funkce. Kultura bydlení v Praze nemá dobrých a pevných forem.“¹⁴⁸

Stavebný typ individuálne pojatého nájemného domu bol najčastejšou stavebnou úlohou až do štyridsiatych rokov, jeho prevahu nad inými typmi ešte umocila predvojnová konjunktúra. Nutno teda ďalej rozvinúť nájomný dom ako typ a jeho pôdorysné riešenie. Po celú prvú tretinu storočia v súkromnej výstavbe domov prevládal trojtraktový pôdorys, ktorý bol uplatňovaný i na konci tridsiatych rokov. Trojtraktový pôdorys umožňoval hlboké, a teda ekonomicky výhodné zastavanie parcely, stredný trakt s predsieňou a hygienickým vybavením ale zostával nedostatočne osvetlený a odvetraný. Táto značná hĺbka zastavania, ako upozornil Jan Gillar, bola daná tým, že ňou disponovala väčšina domov v tej dobe určených k zbúraníu. Projektanti neboli nútení naväzovať na susedné domy len z hľadiska maximálneho zastavania plochy, ale i kvôli hrozbe znehodnotenia miestností, ktorým by sa pohľad otváral do štítových stien susedov. Gillar preto nabádal k využitiu všetkých stavebne-technických vymožeností a zariadení, aby bola táto značná hĺbka spracovaná architektonicky

---

¹⁴⁸ Pavel JANÁK: Sto let obytného domu nájemného v Praze, Praha 1933, 1-2 a 18-19.

uspokojivým spôsobom.¹⁴⁹ Práve s príchodom nových technických vymožeností bolo možné stredný trakt osvetliť a odvetrať umelo. Naopak hygienické prednosti dvojtraktu zostávali nesporné, ale ani ten nebol ideálnym riešením: vyžadoval priechodzie miestnosti a malú hĺbku zastavania. Architekti sa teda priklonili, a zároveň boli nútení, projektovať trojtraktové dispozície. Tie sa však usilovali zdokonaľiť, a to buď racionalizáciou a zprehľadnením pôdorysu, niekedy vedúcemu až k striedaniu trojtraktu s dvojtraktom, alebo vylepšovaním technického vybavenia bytu. Vrcholom technického vybavenia boli tzv. elektrické domy s plne elektrizovanou kuchyňou, elektrickým alebo diaľkovým kúrením a ohrevom vody. Autormi týchto domov boli napríklad Josef Chochol alebo už spomenutí Emanuel Hruška a Evžen Rosenberg.¹⁵⁰

Prvou cestou, teda cestou zprehľadnenia pôdorysu, sa vydal napríklad Jan Gillar v dome na Vinohradskej triede z roku 1932. Jedná sa v rámci Gillarovej produkcie z tejto doby o ojedinelú realizáciu, Rostislav Švácha ju popisuje ako asi výrazovo najsuchšiu a najmenej osobnú budovu, akú kedy českí funkcionalisti postavili.¹⁵¹ Z tejto doby pochádza i návrh nájomného domu doktora T. pre Prahu-Vyšehrad.¹⁵² Gillar v ňom, podľa mňa poprvýkrát, použil schéma bytu s obytným priestorom skrz celú hĺbku zastavania. Ten lemovala na strane do dvora kuchyňa s krakorcovite vysadenou izbou služby a na strane do ulice spáľň s kúpeľňou obrátenou k vstupnej predsieni. Toto schéma v roku 1936 rozvinul v dome č. 6 v ulici Vinařská, ktorý je až na balkóny a detaily príslušenstva okolo svetlíkov totožný s Rosenbergovým domom č. 4 v Antonínskej ulici. V roku 1934, keď bol u Gillara Rosenberg, sa v dome v ulici Veletržní Gillar vrátil i k spojeniu dvoch obytných miestností do ulice, so spáľňou do dvora vedľa kuchyne, čím s predchádzajúcim typom vznikli dva typy riešení, ktoré neskôr Rosenberg uplatňoval. Konečne v úzkom dome v ulici Ovenceká postavil Gillar v rokoch 1934-1935 dom s jedným bytom na podlaží so stredovým rizalitom. Tieto byty mohli Rosenbergovi slúžiť ako vzor pre veľký strešný byt v Letohradskej ulici, rozvrhnutie miestností je v zásade rovnaké.¹⁵³

---

¹⁴⁹ Jan GILLAR: Obytný nájemný dům, in: Stavitel XVI, č. 1, 1937-1938, 7.

¹⁵⁰ ŠVÁCHA (pozn. 83) 349-350.

¹⁵¹ Ibidem 350 a 368.

¹⁵² GILLAR (pozn. 149) 5-6., reprodukcie v nasledujúcom čísle, 35.

¹⁵³ Veletržní 9, Holešovice 209; Vinařská 6, Holešovice 1174; Ovenceká 43, Bubeneč 98, Stavební archiv Prahy 7.

O bytových domoch Gillar napísal nasledovné: „Ve vývoji půdorysu obytného domu, jak již p. prof. Janák (...) poukázal, hrála finanční otázka hlavní roli. Je to celkem pochopitelné. (...) Nelze tedy ani hrubě vytýkati soukromému stavebníku, že vždy měl na mysli výnosnost svého domu. (...) Kdo měl, mohl a dodnes má vliv na utváření bytu, jsou jeho nájemníci, lépe řečeno poptávka po takových a takových bytech. To je patrné i na půdorysech staršího data. (...) Mnohem dříve a za daleko lepší cenu se pronajmou byty, kde pokoje pro služku jsou přímo osvětleny, kde kuchyně, lázeň a klozet jsou obloženy keramikou, popřípadě jest elektrická kuchyně a dnes již nezbytné elektrické topení.“¹⁵⁴

To si uvedomovali i stavebníci – na lešení Hanákovho domu v Letohradskej ulici bola tabuľa s nápisom: *Stavba elektrického činžovního domu, byty 1-2-3-4 pokojové, ústřední topení, teplá voda, výtah, moderní příslušenství – hally – šatny – přípravný – atd.*¹⁵⁵ I Rosenberg sa snažil prispieť k vylepšeniu trojtraktu. Hygienické zariadenia sústredil okolo svetlíkov, kuchyňu s izbou služby do dvorového traktu, kam je niekedy orientovaná i spáľeň. Centrom bytu je hala spojená presklenými skladacími stenami s priliehajúcimi obytnými izbami. Zrušenie deliacich priečok vedie k vytvoreniu jediného priestorového kontinua a stredný trakt je priamo osvetlený. Toto spojenie výhod dvoj- a trojtraktového riešenia je ale možné len v bytoch, ktoré sa svojou plošnou výmerou približujú štandardnému rodinnému domu.¹⁵⁶ Rodinnému domu sa byty neblížili len výmerou, ale i kvalitou bývania. To si povšimol Emanuel Hruška, ktorý o nich napísal: „Rosenbergove domy jsou stavby typické pro nové disposičně a technickoinstalačně dokonalé chápání nájemného domu: bytová jednotka přestává být pouze „bytem o x pokojích s příslušenstvím“, kde se disposiční složky řadí k sobě podle toho, co připouští rozvrh nosných zdí nebo pilířů a umístění průduchů. Byty – zejména větší – jsou tu přetvořovány v dokonalou souhru funkcí bydlení; přes apriorní konstruktivní svázanost dostávají tak tyto byty charakter spíše volné dispozice, přiznané pro rodinné domy.“¹⁵⁷ A to najviac v domoch v Antonínskej ulici, kde spojitým obývacím priestorom falošného jednotraktu s jedálenskou časťou pri oddelenej kuchyni a kvetinovým oknom s balkónom do ulice pripomínajú jednopodlažné byty z rodinného domu v ulici Na ostrohu 26 od architektov Antonína Heythuma a Evžena Linharta (1931-1932) alebo byt vo vile Ing. Novotného v Bratislave od Adolfa Benša (1928-1929).

---

¹⁵⁴ GILLAR (pozn. 149) 5-6.

¹⁵⁵ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 148, podľa: RIBA, British Architectural Library, Photographs Collection: 33132-33139, 33139-33143, 55004-55041, 55042-55053.

¹⁵⁶ ŠVÁCHA (pozn. 83) 351.

¹⁵⁷ HRUŠKA (pozn. 138) 8-9.

Tento trend komentoval i Jan Gillar: „V půdoryse vily bylo docíleno cenných kulturních forem a dnes vidíme, že tento půdorys stává se půdorysem nájemných bytů. Bude jednou velmi zajímavé sledovati tento postup a vzájemné prostoupení.“¹⁵⁸

3.3 Európa: Rosenbergovia?

Ak by sme hľadali k Rosenbergovej tvorbe paralely v zahraničí, prácu nám uľahčuje kniha *The Modern Flat*, ktorú vydali F. R. S. Yorke – neskorší Rosenbergov spolupracovník, a Frederick Gibberd. V celoeurópskom zrovnaní sa ukazuje už zmieňovaná výlučnosť pražského pôdorysu daná veľkou hĺbkou zastavania, duchom sú ale Rosenbergovi veľmi príbuzné stavby Jeana Ginsberga. Ginsberg (1905-1983), francúzsky architekt židovského pôvodu narodený v Poľsku, študoval u Roberta Mallet-Stevensa, po ukončení štúdia v roku 1929 strávil niekoľko mesiacov v ateliéri Le Corbusiera, potom rok u André Lurçata. Ginsberg pracoval do roku 1931 s Bertholdom Lubetkinom, potom do roku 1939 s François Heepom. Spolu postavili niekoľko luxusných nájomných domov v Paríži, hlavne v 16. okrsku, kde rovnako ako Rosenbergove domy v Holešoviciach vyčnievali zo staršej zástavby.¹⁵⁹ Štyrmi najznámejšími sa stali domy s adresami 25 avenue de Versailles (s Bertholdom Lubetkinom, 1931-1932), 42 avenue de Versailles (1934), 8 rue des Pâtures (1935) a 5 rue Vion-Whitcomb (1935-1936), všetky s François Heepom.¹⁶⁰ Rovnako ako Rosenberg i Ginsberg vyhľadával spoluprácu s umelcami (Victor Vasarely, André Bloc, Émile Gilioli) a bol členom skupiny Espace, ktorá združovala umelcov a architektov, ktorí hľadali syntézu umení – snáď v rovnakom duchu ako pražský Mánes.¹⁶¹ Formálnu podobnosť nesú Rosenbergove domy i s budapeštianskymi realizáciami Lajosa Kozmu (1884–1948). Kozma, ktorý vynikal medzi maďarskými ne-členmi CIAM, patril ku generácii Josefa Gočára a moderná architektúra bola pre neho viac-menej štýlom. V Budapešti okrem rady rodinných domov postavil niekoľko budov kombinujúcich obchod a bývanie, z nich najznámejšími sú dom na Régiposta utca (1933), Atrium na Margit korút (1934) a Sklenený dom na Vadász utca (1935). Kozma v nich predviedol citlivé hry okenných pásov a plných sten – niekedy s travertínovým obkladom. V dome na Regiposta utca je nad vchodom umiestnený reliéf

---

¹⁵⁸ GILLAR (pozn. 149) 7.

¹⁵⁹ http://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Ginsberg, vyhľadané 13. 5. 2011.

¹⁶⁰ F. R. S. YORKE / Frederick GIBBERD: *The Modern Flat*, 2., rozšírené vydanie, Londýn 1948, 98, 104-105, 112-113, 114-115.

¹⁶¹ http://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Ginsberg, vyhľadané 13. 5. 2011.

sochárky Margit Kovács¹⁶² Dom Atrium má ako Rosenbergove domy krakorcový rizalit s postrannými balkónami, i pôdorys sa na prvý pohľad podobá Rosenbergovým domom, postráda ale typické haly a je celkovo strmulejší.¹⁶³

3.4 Luxusné nájomné domy

I keď je Rosenberg spojovaný s typom dispozične dokonalého luxusného nájomného domu, čiste obytné domy tohto typu postavil iba tri: jeden v Letohradskej ulici a dva v ulici Antonínská. Domy na triade Milady Horákové a Štěpánská-Ve Smečkách kombinovali priestrané byty s obchodným parterom a kanceláriami.

3.4.1 Činžovný dom pána Bohuslava Hanáka, Letohradská 52, Holešovice 756, máj 1935

História vzniku prvého Rosenbergovho nájomného domu už bola popísaná vyššie. Plány vznikli v apríli – máji 1935, vznikli k nim i dve perspektívy zakreslené do fotografie. Prvá ukazuje dom približne v dnešnej podobe, druhá o niečo konzervatívnejší dom s francúzskymi oknami lemujúcimi rizalit. Na druhej kresbe je i zásah do podkrovia vedľajšieho domu, kde bolo namiesto strechy nadstavané jedno normálne a jedno odstúpené poschodie v úrovni penthousu. Na oboch je vidieť veľkorysú situáciu domu pred postavením Národného technického múzea.¹⁶⁴

Do domu sa dalo prísť autom, ktoré mohlo zastaviť v prijazde, odkiaľ viedli dvere do vestibulu, auto pokračovalo na dvor ku garážam. Návštevníkov do domu vpúšťal domovník, z jeho bytu viedlo malé okienko ku krytému vstupu. Vo vestibule bola nika s reprezentatívnou tabuľou so zvončekmi k jednotlivým bytom, cez ktorú sa dalo s nájomníkmi komunikovať. Vedľa nej bola miestnosť s telefónom. Z vestibulu viedol do vyšších podlaží výťah a schodisko obložené, rovnako ako podlaha vestibulu, umelým čiernym kameňom. Zábradlie tvorili pláty perforovaného plechu použité i na balkónoch. Schodisko bolo osvetlené celoskelenou stenou, v jednotlivých podlažiach ho od bytov oddeľovali steny z dymového

---

¹⁶² János BONTA: Funkcionalism in Hungarian Architecture, in: Wojciech LESNIKOWSKI / Vladimír SLAPETA / John MACSAI / Janos BONTA: East European Modernism: Architecture in Czechoslovakia, Hungary, & Poland Between the Wars, 1919-1939, London 1996, 149-152.

¹⁶³ YORKE / GIBBERD (pozn. 160) 136-139.

¹⁶⁴ Letohradská 52, Holešovice 756, Stavební archiv Prahy 7.

skla s drôtenou vložkou v drevených rámoch so vstupnými dverami do bytov. Rámy dverí majú dodnes tyrkisovo modré nátery, rovnakú farbu mali i vonkajšie šamotové obklady balkónových podhládov. Zábradlia mali asi o niečo svetlejšiu farbu dozelená. Balkóny boli vybavené plátenými markízami a u ich perforovaných zábradlí sa pravdepodobne počítalo s prerastením popínavými rastlinami. Na každom z piatich typických podlaží boli dva byty: troj- a dvojizbový. Trojizbový byt mal veľkú halu presklenými skladacími dverami otvorenú do obývacej izby. Z druhej strany bola hala presvetlená nad úrovňou dverí podstropným skleneným pásom smerom zo spálne. Obytný priestor s pásovým oknom bol ďalej spojený rovnako ako s halou s jedálňou. Tá mala v celosklenenej stene výstup na balkón a prípravňou bola spojená s kuchyňou. Kuchyňa bola orientovaná do dvora a priliehala k nej izba pre služku a balkón. Rovnako do dvora bola spálen s kúpeľňou, samostatne prístupné z haly. Kúpeľňa bola podstropným oknom nad vaňou nepriamo, ale dostatočne, osvetlená cez izbu slúžky. Odvetranie zabezpečoval svetlák spoločný pre kúpeľňu, záchod a prípravňu. Dvojizbový byt mal menšiu halu, do dvora kuchyňu s izbou slúžky. Kúpeľňa a záchod lemovali svetlák, ktorý odvetrával i halu. Kúpeľňa, rovnako ako hala, boli opäť osvetlené podstropným oknom, tentokrát zo spálne. Ako spálen slúžila v menšom byte miestnosť do ulice s balkónom, obývacou bola miestnosť v rizalite.

V najvyššom podlaží sa rozprestieral byt rodiny stavebníka, pána Bohuslava Hanáka. V plánoch sa pôvodne počítalo s kancelármi a ateliérmi, nakoniec sa ale pán Hanák rozhodol pre byt.¹⁶⁵ Snáď preto, že si dom už v plánoch natoľko oľúbil. Strešný byt v Letohradskej ulici je pre Rosenbergovu tvorbu výnimočný. V ďalších bytových domoch je odstúpené podlažie vždy rozdelené na dva či štyri menšie byty. I v prípade tohto stavebného typu sa ponúkali paralely s Le Corbusierovou tvorbou: bytom Charlesa de Beistegui na Champs Élysées (1930-1931) a Le Corbusierovým vlastným bytom na Porte Molitor (1933). Na návštevu u Le Corbusiera v roku 1935 spomína Karel Honzík. Honzík s manželkou a Josefom Šímom vtedy pozval Le Corbusier do vlastného nového bytu s ateliérom na Porte Molitor. Honzík byt popisuje ako okúzľujúci, so všetkými prekvapivými detailami akými jeho stavby oplývali. Nadšenie však striedali i pochybnosti. Byt bol jediným spojitým priestorom, rôzne zákutia vyhradené rozličným funkciám boli oddelené iba čiastočne, niekedy iba skriňami. To sa týkalo i spálni. Vôňa maliarskeho ateliéru prenikala do celého bytu.¹⁶⁶ Popis je teda úplne odlišný ako byt v Letohradskej ulici. Rosenbergoví mohli teda skôr slúžiť za

---

¹⁶⁵ Ibidem.

¹⁶⁶ HONZÍK (pozn. 21) 127.

vzor príležitostné parížske sídlo výstredného multimilionára – záhradý pavilón pre radovánky posadený na streche hausmannovského domu. Ale to, čo sa na ňom oceňuje, excentrické prvky spojené so surrealistickou stránkou Le Corbusiera i zadávateľa, boli civilnejšiemu trvalému rodinnému bývaniu vzdialené. Jediným pojítkom je teda poloha a predĺžený obytný priestor voľne prepojitelný s jedálňou a z neho prístupná terasa s výhľadom na mesto. Ak je v prípade záhradného pavilónu extenziou jeho architektonického priestoru záhrada, tu sa vizuálnym majetkom obyvateľa strešného bytu stáva inscenovaný pohľad na siluetu Paríža so všetkými pamätihodnosťami. Byt je uprostred mesta a zároveň vzdialený jeho ruchu, jeho pozícia bola Jaquesom Lucanom prirovnaná k privátnej mestskej akropoli, ktorá je ale skrytá – slúži pre pozorovanie mesta, ale sama z mesta nie je viditeľná.¹⁶⁷

Výstup na strešnú terasu, solárium alebo strešný pavilón aký poznáme od Le Corbusiera alebo z vily Lídy Baarovej od Ladislava Žáka v plánoch bytu chýbal. Rovnako chýba prvok rampy typický pre vilu Savoye, vzťah k okolitému prostrediu ma k nej ale i tak priviedol. Kenneth Frampton vo svojej knihe cituje pasáž z Le Corbusierovej knihy *Précisions sur un état présent de l'architecture et de l'urbanisme* z roku 1935, ktorá hovorí o vile Savoye: „Obyvatelé [sem prišli, pretože tato rustikání krajina dobře odpovídá venkovskému životu.] Shlížejí na svou državu z výše své jardín suspendu (vysuté zahrady), ze čtyř fenêtres en longueur (pásových oken). Jejich domácí život je uložen do vergiliovského snu.“¹⁶⁸ Rovnako obyvatelia strešného bytu v Letohradskej ulici z výšky zhliadajú, síce iba na jednu stranu, ponad Letenské sady na panoráma Starého mesta a Josefova až po siluetu Katedrály svätého Víta. Kombinácia výhľadu na mesto a blízkosť Letenského námestia a Letenských sádov (Národní technické ani Národní zemědělské muzeum ešte nebránili bezprostrednému kontaktu so zeleňou) teda svojím neopakovateľným spôsobom kombinuje kvality polohy a výhľadu vily Savoye a bytu Beistegui.

K presvedčeniu o efektívnom zužitkovaní poučenia z vily Savoye ma priviedli situácia i pôdorysné riešenie, ktoré som postrádal u vily Dr. Mokrého. Po porovnaní pôdorysu „piana nobile“ vily Savoye a zrkadlovo obráteného pôdorysu bytu v Letohradskej ulici som zistil, že sa v „zónovaní“ vo vnútri štvorca takmer zhodujú. Tam, kde v Poissy hlavné miesto zaberá terasa, je v Letohradskej obývací izba. K nim v oboch projektoch z jednej strany prilieha „krídlo“ s voľne pripojenou jedálňou, za ktorou je kuchyňa s prípravňou. Z druhej strany

---

¹⁶⁷ Jana TICHÁ: Le Corbusier: Appartement Beistegui: městský pavilon, in: Zlatý řez, 2005, č. 27, 19-20.

¹⁶⁸ FRAMPTON (pozn. 23) 286.

obytného centra je privátne „krídlo“ tvaru L so spálňami (zvláštne spálne pre pána a pani do dvora), kúpeľňami a šatňou, plus budoárom/pracovňou (detskou izbou) s prístupom k hlavnému obytnému priestoru a na terasu. Všetky časti spája centrálna hala so schodiskom, v Letohradskej ulici slúžiaca zároveň ako obytný vestibul. Centrálnu terasu teda nahrádza hlavný obytný priestor, pre ním je ale pomerne široká terasa s možnosťou letného pobytu, dosť široká terasa prilieha i k spálňam a ku kuchyni obráteným do vnútrobloku. Vedľa už spomenutých Gillarových riešení sa teda do Rosenbergovho riešenia mohol prepísať i pobyt u Le Corbusiera. Kenneth Frampton pripomína podobnosť bytu Beistegui s interiérom domu Tristana Tzaru (1926), čím sa opäť vraciame k Adolfovi Loosovi.¹⁶⁹ Loos v tomto parížskom projekte obmedzil obklady drevom, veľkej obytnej miestnosti dominuje krb obložený mramorom. Exotické zariadenie ale obstaral Tristan Tzara: archaický taliansky nábytok a starofrancúzsky sedliacky nábytok dopĺňovala zbierka surrealistického a primitívneho umenia. Nesúlad medzi vybavením a architektúrou, rušivý pre Bauhaus, nebol pre Loosa problematický. Naopak cieľavedome vytváral architektonické pozadie pre užívateľov, otvorené a flexibilné pre ich potreby a v tomto zmysle bola jeho architektúra moderná a nie len modernistická.¹⁷⁰ Obyvateľov neobmedzuje, dáva im možnosť, aby sa zabývali. Podobná atmosféra vládne i na fotografiách strešného bytu v Letohradskej ulici. Časť nábytku si rodina priniesla zo staršieho bytu, časť bola doplnená. Do bytu sa vchádzalo cez veľkú halu presvetlenú sklenenou stenou z obyčejnej izby a strešným svetlíkom. Podlaha bola krytá šachovnicovým motívom typickým pre aristokratické vestibuly. Dominovala jej atrapa krbu z čierneho umelého kameňa používaného Rosenbergom na parapety. Pri krbe bol malý sedací kút – snáď upomienka na Loosov inglenook.¹⁷¹ Z haly bol prístup do šatne a spálne na jednej strane a do kuchyne na strane druhej. Trojkrídlými presklenými dverami sa z haly vchádzalo do obytnej miestnosti náznakovito rozdelenej výbežkom parapetu so zabudovanou lampou na dve časti: časť so sedením s efektným svetidlom použitým už vo vile Dr. Mokrého a časť s klavírnym krídlom, ktorá bola iba závesom oddeliteľná od inak voľne naväzujúcej jedálne. Zachovala sa i fotografia pánskej izby s pracovným stolom a stenou s knižnicou a roletovými skrinkami, s čiernobielym sedacím kútom, klubovkou a minibarom, nie je ale isté, či sa jedná

---

¹⁶⁹ Ibidem 263.

¹⁷⁰ August SARNITZ: Adolf Loos, Praha 2004, 62.

¹⁷¹ Ibidem 27.

o interiéry strešného bytu.¹⁷² Zariadenie dopĺňali obrazy a drobné plastiky rozmiestnené na skrinkách z tmavého lakovaného dreva.

O strešný byt i celý dom mal eminentný záujem blízky priateľ pána Hanáka, major Baumann. Pán Hanák so svojou vášňou pre stavanie mu byt i celý dom odpredal a o niekoľko metrov ďalej si nechal postaviť nový dom (1938-1939), tentokrát už nie od Evžena Rosenberga, ale od Josefa Havlíčka. Je možné domnievať sa, že Havlíčka do obmedzenej súťaže kvôli vlastnej zaneprázdnenosti pánovi Hanákovi odporučil Evžen Rosenberg. Dôvodom mohol byť i fakt, že v neskorých tridsiatych rokoch bolo realizovaných veľmi málo Havlíčkových projektov.¹⁷³ Súvislosť s Rosenbergovou zaneprázdnenosťou môže mať i jeho neúčast' na projekte bloku nájomných domov Molochov (1937-1938), pre ktoré Josef Havlíček navrhol jednotné riešenie fasády a dva domy, autormi ďalších domov s rôzne veľkými bytmi boli Otto a Karel Kohn, Ernst Mühlstein a Viktor Fürth, Leo Laueremann a František Votava, teda podobne ako Rosenberg autori luxusných domov s halovými pôdorysmi.¹⁷⁴ Rosenberg princíp jednotného riešenia fasád či serializmu použil u dvoch domov v ulici U Elektrárny, dnes Antonínská, kde dva podobné domy spolu s nárožným domom od Josefa Gočára akoby predznamenávali do Belcrediho ulice (dnes Milady Horákové) obrátené krídlo bloku nájomných domov s kinom Oko (1938-1939) od architektov Jaroslava Stockar-Bernkopfa a Josefa Šolca.¹⁷⁵

Dom bol viackrát publikovaný, mimo iné v parížskom *L'Architecture d'Aujourd'hui* z roku 1938, v čísle venovanom Československu. Tam sa dom ocitol vedľa bloku s kinom Oko, Sklenenom paláci a domoch Emanuela Hrušky a dvojice Mühlstein-Fürth. Na fotografii zaujme čierna postava v klobúku zliadajúca z terasy strešného domu – pravdepodobne pán Hanák.¹⁷⁶

---

¹⁷² Letohradská apartment block, Prague VII, designed (1934-1935) by Eugene Rosenberg, int view (33138/22)*, int view (33138/23), int view (33138/24)*, int view (33138/25)*, int view (ON1522), Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹⁷³ ROSENBERG (pozn. 82) 350.

¹⁷⁴ Vladimír ŠLAPETA: Blok nájemných domů tzv. Molochov, in: Michal KOHOUT / Stephan TEMPL / Vladimír ŠLAPETA: Praha – Architektura XX. století, Praha 1998, 75.

¹⁷⁵ Stephan TEMPL: Blok nájemných domů s kine Oko, in: Michal KOHOUT / Stephan TEMPL / Vladimír ŠLAPETA (pozn. 174) 76.

¹⁷⁶ Alexandre PERSITZ: Tchecoslovaquie – Documents d'Architecture Contemporaine, in: *L'Architecture d'Aujourd'hui*, Octobre 1938, X-51.

3.4.2 Činžovné domy firmy Bratři Böhmové, U Elektrárny (dnes Antonínská) 6 a 4, Holešovice 423 a 422, apríl 1936

Dva činžovné domy od E. Rosenberga vznikli ako súčasť celého novovybudovaného bloku na bývalom území továrne na klobúky bratov Böhmov. Vznika tak nová obytná štvrť v bezprostrednej blízkosti paláca Elektrických podnikov od Adolfa Benša. Oblasť reguloval Josef Gočár, ktorý postavil i nárožný dom susediaci s tými Rosenbergovými. Dva domy vyzerajú na prvý pohľad rovnako, čo podopruje i publikovanie pôdorysov len jedného z domov. V skutočnosti sa ale jedná o dva rozličné, i keď podobné domy. Rozdiely medzi domami sú prekryté zjednotenou fasádou, okoloidúci si nikdy nepovšimne, že jeden dom má širší rizalit či balkóny. Oba domy majú oddelený vjazd pre autá a vstup pre obyvateľov. Z oboch vedie cesta do elegantného vestibulu obloženého dubovým taflovaním a s podlahou z umelého kameňa s jednoduchým čierno-bielym vzorom. Z vestibulu vedie ako v Letohradskej ulici výťah a schodisko, rovnako i tu je v nike tabuľa so zvončekmi obyvateľov a oddelená telefónna miestnosť. Zvláštnosťou sú lavice v nikách vedľa výťahu. Číslo 6, ktorému nebýva venovaná pozornosť, má na každom poschodí dva byty, tieto majú ale na rozdiel od symetrického čísla 4 rôznu veľkosť. Na prvom až treťom poschodí sú to byty troj- a štvorizbové, na štvrtom a piatom poschodí byty dvoj- a päťizbové (s dvomi kúpeľňami). V odstupenom poschodí je troj- a štvorizbový byt s predsieňou a terasou. Všetky typické byty majú haly prepojitelné s dvoma, alebo len jednou obytňou miestnosťou. Kuchyne sú tradične s izbou slúžky a balkónom do dvora.

Dispozične zaujímavejší je dom číslo 4, ktorý má vo všetkých typických podlažiach byty rovnaké. Bližšia pozornosť im bola venovaná i v Prager Tagblatt. Autora článku oslovili nielen svojou architektúrou, ale i technickým vybavením. K dispozícii podotýka, že pri prehliadke bytov získame pocit, že tu Rosenberg vytvoril nový typ nájomného domu, ktorý do obmedzených podmienok bytu vnáša svojím pôdorysom pohodlnosť a priestrannosť rodinného domu. Oproti zvyku vymedziť obytný priestor štyrmi stenami, sú obytné priestory prepojitelné skladacími dverami siahajúcimi od podlahy až po strop. Dvere sú teda viacmenej paravánovými sklenenými stenami v dubových rámoch. Zaujímavosťou je, že na jednej strane domu sú dvere trojkridle a na druhej strane štvorkridle. Po ich otvorení sa cca 22m² hala medzi dvomi cca 25m² izbami stane ich súčasťou a spoluvytvára obytný priestor prechádzajúci celou 15 metrovou hĺbkou domu. Spáľň je do ulice, prilieha k nej kúpeľňa so zapustenou vaňou. Pre kúpeľňu existovali podrobné plány s rozmiestením poličiek (drôtené

sklo a perforovaný plech) a tzv. kráľovským umyvadlom pozostávajúcim z veľkej a pridruženej malej misy.¹⁷⁷ Obytné a hospodárske miestnosti sú prísne oddelené, prístupné z predsiene. Hospodársku časť tvorí elektrická kuchyňa balkónom, s upratovacou komorou, špajzou, prípravňou a izbou pre služku. Služka mala i vlastnú sprchu. Kúpeľňa a záchod sú situované pri výťahovej šachte a skupina týchto zariadení prilieha k vetracej šachte. Tá slúži jednak k samotnému odvetraniu, ale i ako vzduchový vankúš k zvukovému odhlučneniu. Každý byt má prístup na balkón do ulice s kvetinovým oknom, ktoré tvorí klenot domu. Zdôraznené bolo nielen použitie vybraných materiálov, ale i ich dokonalé remeslené spracovanie odpovedajúce najvyšším nárokom.¹⁷⁸ Podrobný popis domov, pravdepodobne na základe podkladov od Rosenberga, uverejnil i E. Hruška v časopise Staviteľ. Od neho sa dozvedáme o dômyselných zvukových izoláciách schodiska, výťahu a práčky. Rovnako oddelené boli byty medzi sebou i ich obytné a hospodárske časti. Hruška podrobne informuje i o použitých materiáloch. Rámy a vonkajšie krídla okien boli z dubu, ostatné z poľskej borovice. Prekližkové dvere boli zavesené v oceľových zárubniach, všetky kovania boli z bieleho bronzu. Vchodové dvere a okná zimnej záhrady boli okované antikorovými plechmi. Od podesty boli byty oddelené, ako už v Letohradskej, sklenenou stenou z leptaného skla s drôtenou vložkou v dubovom ráme. Južné okná do ulice mali vyklápacie drevené žalúzie, balkóny boli opatrené vyklápacími slnečnými plachtami. I Hruška pripomína dvojité kvetinové okno – zimnú záhradu. Tá bola dômyselným spôsobom vykurovaná radiátorom umiestneným pod ňou. Zábradlie balkónu je z perforovaného plechu použitého na schodisku.¹⁷⁹ Kúrenie bolo diaľkové, najskôr na paru, až neskôr na vodu. Parou bola v dome ohrievaná i teplá voda. Teplá a studená voda mali v dome zvláštne rozvody, kohútiky boli vždy oddelené. Napriek modernému diaľkovému kúreniu boli v dome vybudované i sklady na tuhé palivo. V dome sa zachovali i unikátne prvky ako pôvodná výlevka v kuchyni alebo signalizácia pre služku. Zvonček na služku bol umiestnený v každej izbe pod vypínačom svetla, v kúpeľni dokonca vo forme retizky nad vaňou. Po zazvonení sa v kuchyni v signalizačnej krabičke spustilo na ciferníku číslo izby, z ktorej sa na služku volalo.¹⁸⁰ Pre

---

¹⁷⁷ Prague (Czech Republic): Two blocks of flats for brothers Bohm, (than) U Elektrarny, Praha VII. Consulting engineer's drawings for shuttering (plans). Details of window and door profiles. Details of bathroom. Details of staircase [PA 1124/5(1-9)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹⁷⁸ Richard HOFFMANN: Zwei neuzeitliche Wohnungsbauten, in: Prager Tagblatt, 28. Januar 1937, príloha Technik und Wirtschaft, nepag.

¹⁷⁹ HRUŠKA (138) 9.

¹⁸⁰ Olga MICHALCOVÁ / Anna MATYÁŠOVÁ MICHALCOVÁ, rozhovor s pani Olgou Michalcovou, ktorá v dome vyrástla a jej dcérou pani Annou Matyášovou Michalcovou, 29. 3. 2011.

všetky Rosenbergove domy bolo typické i zázemie v suteréne s práčovňou s mandlom a sušiarňou. Vyprané prádlo bolo zavesené do vysokých vertikálnych zásúvacích rámov, ktoré boli zo spodu zohrievané parou z centrálného kotla. Toto zariadenie sa dodnes zachovalo v dome č. 6.¹⁸¹ Domy boli po viac ako desiatich rokoch od dostavby publikované v knihe *The Modern Flat*, kde spolu so Skleneným palácom R. F. Podzemného reprezentovali nadštandardné bývanie v Československu.¹⁸²

Byty s podobnou dispozíciou môžeme nájsť v ženevskom *Maison Clarté* od Le Corbusiera. Ten tu v najväčšom type bytu použil dokonca dvojpodlažné riešenie, ale spodná časť bytu je veľmi podobná ako u Rosenberga. Zo vstupu je prístupná oddelená hospodárska časť s kuchyňou a príslušenstvom. Oproti je fajčiarsky salón, torý je u Rosenberga nahradený spláňňou – Corbusier situoval spálne do horného podlažia. Celú hĺbku dispozície inak zaberá salón s jedálňou, ktoré sú oddeliteľné posuvnou stenou. *Immeuble Clarté* bolo dlhým výsledkom prípravných štúdií k typom nájomných domov, s ktorými Le Corbusier začal už v roku 1928.¹⁸³

V dome v č. 6 vznikla netradičná „galéria“ súčasného umenia. Galériu m.odla pod hlavičkou *Photo5* prevádzkuje obyvateľka domu Daniela Deutelbaum. Jedná sa o dve vitríny vo vestibule domu, určené k prezentácii súčasného umenia a zároveň ako prostriedok k utužovaniu susedských vzťahov.¹⁸⁴ Daniele Deutelbaum sa obyvateľov podarilo získať i pre ochranu fasády pred sprejermi pojednanú ako umelecké dielo. Parter tak zdobí od apríla 2010 *Particip č. 102 Tomáša Vaňka* – vizuálna imitácia kachličkového obkladu za použitia šablóny a spreju.¹⁸⁵

3.4.3 Činžovný dom Taláček, Slezská čp. 985 , Praha XII (Vinohrady), august 1938 (N)

Posledný nájomný dom, ktorý Rosenberg v Prahe navrhol, bol určený na roh ulíc Slezskej a Nitrianskej. Typ náročného domu bol funkcionalistami na jednej strane kritizovaný z toho hľadiska, že mohol existovať iba v zástavbe uzavretých blokov, na druhú stranu bol

¹⁸¹ Daniela DEUTELBAUM, rozhovor s Danielou Deutelbaum, súčasnou obyvateľkou domu, 9. 3. 2011.

¹⁸² YORKE / GIBBERD (pozn. 160) 52-53.

¹⁸³ LE CORBUSIER: *Immeuble Clarté à Genève, 1930-1932*, in: *LE CORBUSIER / JEANNERET* (pozn. 31), 66-68.

¹⁸⁴ <http://www.photo5.cz/m.odla/index.php>, vyhľadane dňa 18. 4. 2011.

¹⁸⁵ Silvie ŠEBOROVÁ: *Negalerie/ Netradiční výstavní prostory*, in: *Art&Antiques*, č. 7+8, 2010, 52.

svojou artikuláciou nárožia rovnakou výzvou ako na prelome storočí. Dva nárožné domy v Holešoviciach napríklad postavil v rokoch 1936-1938 Rosenbergov spolužiak Emanuel Hruška (Heřmanova 12 a Pplk Sochora 3-4).¹⁸⁶ Rosenberg, ktorý sám býval v nárožnom dome od bratov Kohnovcov, navrhol na vinohradské nárožie päťposchodovú stavbu s pomerne monumentálnym účinom, šieste poschodie je odstúpené. Do Slezskej ulice sa dom obracal širokým rosenbergovským rizalitom lemovaným logiami, priečelie do Nitrianskej ulice je striedaním pásov steny a okien – na nároží prechádzajúcich roh, na strane k susednému domu je opäť vertikálny pás logií.¹⁸⁷ Na typickom poschodí sa nachádzali väčší byt (typ Vrba-Lewi) a menší byt – oba priliehajúce ku krajom parcely, od rohového bytu ich oddeľovali dve garzónky. Nárožný byt bol dvojizbový s halou. Keďže nemal prístup do vnútrobloku, do ulice bola výnimočne orientovaná i kuchyňa s izbou slúžky.¹⁸⁸

3.5 Malobytové domy

„Ještě po 1900 potřeba bydlení malých lidí a rodin i svobodných kryje se v Praze převážně podnájemem! Tento zahanbující stav trvá až do naší doby; teprve od 1918 staví se hojněji domy s malými byty o pokoji a kuchyni. (...) hledá se intenzivně jeho řešení, realizace však dosud zůstávají daleko, k naší hanbě, za možnostmi techniky a lidskou potřebou.“¹⁸⁹

3.5.1 Činžovní dom pána Josefa Jeřábka, U Průhonu 16, Holešovice 477, marec 1936

Josef Jeřábek bol pražský výrobca údenín. Továrna na uzené zboží Josefa Jeřábka, tzv. „holešovická šunkárna“, sídlila v ulici Osadní a patrila k najstarším pražským továrňam s tradíciou od roku 1857. Jej výrobky sa tešili výbornej povesti a medzi ich odberateľov patrili i kráľovské kuchyne.¹⁹⁰ Na okraji areálu továrne vznikol, údajne ako svadobný dar synovi, nájomný dom od Evžena Rosenberga. Pre dom je príznačná „odvážnosť ve formálním výrazu malobytového domu“, ako to charakterizoval Emanuel Hruška.¹⁹¹ V tomto ohľade dom predznamenáva rytmické hry, ktoré Rosenberg uplatnil v nerealizovanom návrhu pre Pankrác

---

¹⁸⁶ Vladimír ŠLAPETA: Nájemní domy, in: Michal KOHOUT / Stephan TEMPL / Vladimír ŠLAPETA (pozn. 174) 72 a 74.

¹⁸⁷ Prague (Czech Republic): Block of flats Talacek , Prague XII. Unexecuted - August 1938, ext view: photomontage (55051)*, Photography Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹⁸⁸ Prague (Czech Republic): Block of flats Talacek , Prague XII. Unexecuted. Design (typical plan) - August 1938. [PA 1126/5(1-2)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

¹⁸⁹ JANÁK (pozn. 148) 18.

¹⁹⁰ <http://www.prazskapetka.cz/node/6735>, vyhľadane 10. 1. 2011.

¹⁹¹ HRUŠKA (pozn. 138) 9.

v tom istom roku a v návrhoch vypracovaných počas pobytu v Austrálii. Ku skutočnému striedaniu bytov tu ale nedochádza, odlišné sú iba posledné dve podlažia. Presnejšie povedané, od iných Rosenbergových návrhov sú odlišné práve typické podlažia. Oproti neskoršiemu domu Štěpař-Hanák sú tu byty do ulice akoby navzájom vymenené, byty susedia kuchyňami, a tak os domu tvoria komory s balkónmi. K tomuto experimentu možno Rosenberga privedlo usporiadanie dvorného traktu, kde sú ale kuchyne ešte oddelené schodiskom. Vystupujúci rizalit mal mať kachličkový obklad. Pre Rosenberga je tiež netypické použitie trubkového zábradlia na balkónoch a schodisku. Vstup je obložený travertínom. Na troch typických podlažiach sú vždy štyri byty s predsieňou, kúpeľňou, záchodom, kuchyňou a jednou izbou. Štvrté podlažie, ako prezrádza fasáda, v sebe skrýva dva byty porovnateľné s typickým podlažím v Letohradskej ulici. V odstúpenom podlaží sú priestory dvoch bytov zmenšené o plochu terasy.¹⁹²

3.5.2 Činžovný dom Štěpař-Hanák, Schnirchova 29, Holešovice 1084, január 1937

Druhý dom pre pána Hanáka bol dom pre jeho podnik distribuujúci motocykle značky Ariel, pán Štěpař bol v tomto podniku obchodným partnerom pána Hanáka. Na tejto adrese sídlili už pred postavením nového domu, využívali blízkosť miesta k výstavisku. Vo dvore domu bola montážna a opravárska dielňa pre motocykle.¹⁹³ S prevádzkou podniku súvisel i parter domu, kde boli okrem bytu domovníka i kancelária podniku s pokladňou a predajnými priestormi otočenými veľkými oknami do ulice (v plánoch ako „výstava“). K sídlu firmy odkazovalo i kovové A na vstupných vráta. Nad kachličkami obloženým parterom sa dvíha šesť podlaží malých bytov. Na každom podlaží sú dva byty do ulice a dva do dvora. Prístupné sú výťahom a netradičným zaveseným schodiskom – podesty sú do stien kotvené iba z jednej strany. Schodisko bolo obložené bledým kameňom s peknou kresbou, okolo neho z troch strán obchádza chodba, časti jej podlahy sú z luxferov. Schodisko nebolo orientované tradične do tvora, ale zabralo stred domu. Presvetlené bolo sklenenou stenou medzi chodbou a výťahovou šachtou. Tá bola nezvyčajne veľká, zhora zasklená. Večer na osvetlenie slúžili svetlá, ktoré v nej boli inštalované. Celá bola obložená glazovanými kachličkami, ktoré odrážali buď denné alebo umelé svetlo.¹⁹⁴ Byty sa skladajú zo vstupnej haly, kúpeľne a záchoda a dvoch miestností: kuchyňa-jedálne s komorou a balkónom a obývačko-spálne.

---

¹⁹² U Průhonu 16, Holešovice 477, Stavební archiv Praha 7.

¹⁹³ MARCHANDOVÁ (pozn. 84).

¹⁹⁴ Low cost apartment block, Schnirchova 1084, Prague VII, designed (1937) by Eugene Rosenberg, during construction: int view (33142/4)* (ON1534), Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

Balkóny nepriliehajú priamo k vedľajším domom, ale sú od nich oddelené priestorom komory, čo na fasáde vytvára zaujímavý efekt. Zábradlia sú z jemne perforovaného plechu. Dom bol často publikovaný, a to i dvakrát v Británii. Prvýkrát ešte počas vojny v Architects' Journal a v roku 1948 v druhom vydaní knihy The Modern Flat.¹⁹⁵

3.6 Obytné domy s obchodným parterom a kancelárskymi, pasážami

„Bydlení je v Praze stále smíšeno s jinými složkami, (...) přízemí do ulice často zaujímaly krámy. (...) Dům se stavěl pro všechno, čistý obytný dům v XIX. st. je vzácnou výjimkou. (...) Nejnověji komplikuje se bydlení nejen dílnami, kancelářemi a garážemi, ale i – kavárnami a biografy atd.!! Domů jen s byty staví se mizivá menšina. Tytéž poměry způsobily, že nevyvinul se v Praze čistý typ obchodního domu.“¹⁹⁶

Čistý typ obchodného domu sa v Prahe vyvinul, ale až niekoľko rokov po napísaní Janákovvej state. Obchodné funkcie plnil parter obytných domov, ako je to i dnes pre mesto najzdravšie. Za všetky podobné domy treba opäť pripomenúť dom Habich od architekta Josefa Havlíčka a staviteľa Jaroslava Polívku z roku 1927. Habichov dom kombinoval funkcie obchodné, kancelárske a obytné. Ich rozlíšenie bolo na fasáde jasne čitateľné – celopresklená časť obchodná, kancelárska časť s pásovými oknami a ustúpená obytná časť modelovaná striedajúcimi sa balkónmi. Le Corbusier toto členenie domu Habich kritizoval, podľa neho nepôsobila stavba ako architektonický celok, pretože v horných obytných podlažiach sú oproti podlažiam spodným zmenené formáty okien – akoby človek pri prechode z kancelárie do bytu zmenil dimenzie svojho tela.¹⁹⁷ Rosenberg na dome Habich naopak toto členenie oceňoval: „rozličné využitia sú jasne vyjadrené, možno ich čítať. Je to uvážená fasáda, na ktorej jednotlivé prvky vzájomne nesúťažia.“¹⁹⁸ Predchodcami obchodných domov boli pasáže, ktorých sa v Prahe, obzvlášť okolo Václavského námestia, vyvinulo množstvo. Z tých novších nemožno opomenúť Palác Bánské a hutní společnosti J. K. Říhu, pasáž Alfa Ludvíka Kyselu (1928), Bondyho pasáž (Černá růže) od Oldřicha Tyla (1929-1933) či pasáž

---

¹⁹⁵ Nesign.: Two blocks of Flats: 2, Prague: Designed by Michael Rosenberg [spletené meno], in: Architects' Journal, 18. 4. 1940, 410-411; Flats in Schnirchoua, Prague VII, in: YORKE / GIBBERD (pozn. 160) 50.

¹⁹⁶ JANÁK (pozn. 148) 1.

¹⁹⁷ ŠLAPETA (pozn. 14) 47.

¹⁹⁸ ROSENBERG (pozn. 82) 350.

Broadway architektov Bohumíra Kozáka a Antonína Černého (1936-1938), ktorá svojimi dvomi dvoranami môže pripomenúť Rosenbergovu pasáž F. Baumanna.¹⁹⁹

3.6.1 Činžovný a obchodný dom B. J. Hanáka - Palác Letná, Belcrediho 56 (dnes Milady Horákové), Holešovice 387, apríl 1937

Tretí dom pre pána Hanáka, ktorý nahradil starší historizujúci dom, bol stavaný zo samotnej radosti zo stavania a pre zisk bol obratom predaný.²⁰⁰ Obchodná a obytná časť sú na fasáde jasne oddelené. Delila ich železobetónová markíza so sklenenými šošovkami značky Verlieth. Markíza bola nedávno renovovaná a s dohľadanými identickými šošovkami zložitým spôsobom znovuosadená. Prízemie a poschodie delí pás čierneho opaxitu určený pre plastické nápisy. Opaxitom bol pôvodne obložený i sokel budovy a parter vedľa výkladcov, pod nápisovou plochou bol ešte opaxitový pás bledozelenej farby.²⁰¹ Markíza so šošovkami pripomína motívom perforácie plech zábradlí v Letohradskej. V plánoch vypracovaná 1:5, bola markíza do fasády kotvená kovovými hákmi a technicky predznamenávala sklenené kupole domu F. Baumanna. Jej funkcia nie je úplne jasná, ako ochrana pred počasím pre ľudí hľadiacich do výloh by sa pravdepodobne úplne neosvedčila, zdá sa ale, že svojím umiestnením medzi obchodnou a obytnou časťou domu mohla odrážať hluk ulice a tak chrániť klud v bytoch.

V parteri mala byť pôvodne vináreň a dva obchody, vedľa vstupu do domu ešte jeden turniketový vstup, od ktorého malo viesť zaoblené schodisko do prvého poschodia. Celé prvé poschodie mala zaberáť kaviareň s výhľadom na rušnú ulicu s herňou a klubovými miestnosťami obrátenými do dvora. S dolnou kuchyňou mala byť kavieraň spojená prípravňou s jedáľenským výťahom. Pre všetky obchody a prevádzky v dome navrhol Rosenberg nápisy na fasáde s jednotným fontom a logami. Z plánov veľkej kaviarne nakoniec zišlo, na poschodí sa usídlil krajčírsky salón s kožušinami. Parter ale zostal obchodný, s vinárňou, papierom/darčekom a dnes obnovenou Erhartovou cukrárňou. Tá na rovnakom mieste sídlila už pred postavením nového domu a po nedávnej rekonštrukcii je krásnym príkladom Rosenbergovej interiérovej tvorby. Charakteristické pre ňu je použitie

---

¹⁹⁹ Jaroslav ANDĚL: Pasáže a obchodní domy, in: Jaroslav ANDĚL: Nová vize - Avantgardní architektura v avantgardní fotografii: Československo 1918-1938, Praha 2005, 50.

²⁰⁰ MARCHANDOVÁ (pozn. 84).

²⁰¹ Erhartova cukrárna, <http://www.asb-portal.cz/architektura/realizace/erhartova-cukrarna-947.html>, vyhľadané 25. 1. 2011.

veľkorozponových skiel, lešteného kovu a dôkladne spracovaných detailov. K oblému zakončeniu steny sa pridáva uprostred cukrárne stojaci stĺp s valcovou vitrínou. Viac ako rok trvajúcu rekonštrukciu cukrárne realizoval v rokoch 2006-2007 Ing. arch. Tomáš Hořava s Ateliérom Enigma. Tí obnovili cukráreň nielen na základe sondážneho prieskumu, ale i spomienok pamätníkov. Zachovaná bola i farebnosť: kombinácia zelenej, tmavočervenej, slonovej kosti a lesklej striebristej farby pakfongu (alpaky). Veľká časť pôvodného vybavenia sa zachovala, a to vrátane výkladcov, pôvodnej stĺpovej a rohovej vitríny s dnom zo zeleného opaxitu, zápultia s mechanizmom výsuvných tácní na servírovanie toriet, mechanizmu posuvných dverí od WC. Pri rekonštrukcii bola obnovená i zachovaná telefónna miestnosť. Zachovala sa i pôvodná dlažba a dve stoličky.²⁰²

Vstup do domu viedol cez kratšiu chodbu do elegantného vestibulu s vydutou stenou v tvare polkvapky. Vestibul bol až do výšky dverí obložený dreveným taflovaním, prístupná z neho bola telefónna miestnosť. Nahor viedlo schodisko obložené tmavým umelým kameňom – pôvodne kryté kobercom. Zábradie tvorili tabule skla s drôtenou vložkou v načervenenatretých kovových rámoch, tie krylo striebřité madlo. Pod schodmi bol vchod do bytu správcu a vedľa neho krásna opaxitová tabuľa so zvončekmi obyvateľov a hodinami. Nad nimi bola osadená pamätná kovová tabuľa s menom stavebníka pána Hanáka, architekta Rosenberga a dátáciou. Tá bola, ako asi celý dom, pravdepodobnou inšpiráciou pre pamätnú tabuľu v pasáži domu F. Baumanna. Na podlaží sú dva byty s halovými pôdorysmi, spálňou a kuchyňou do dvora a dvomi obytnými izbami do ulice. Tie sú spolu s halou prepojitelné do jedného priestoru dverami od podlahy až po strop. Izby do ulice majú vďaka vystúpeniu okenných pásov z fasády nezvyčajne hlboké parapety vhodné pre pestovanie rastlín. Kúpeľňa je presvetlená cez halu tradičným podstropným oknom. Najvyššie podlažie je odstúpené s terasou do ulice. Dom je od roku 2002 zapísaný ako nehnuteľná kultúrna pamiatka.²⁰³

3.6.2 Obchodný a nájomný dom Hynek Vrba – Arnošt Lewi, Belcrediho čp. 180, Praha XIX, február 1938 (N)

Do rovnakej ulice bol navrhnutý dom, ktorý mal obchodný parter s poschodím a zaoblený vestibul Paláca Letná, byty ale mali dispozíciu založenú na zdokonalenom riešení z domu č. 4 v Antonínskej ulici. I spáľeň, tentokrát prístupná cez šatňu z predsiene, tu bola

---

²⁰² Ibidem.

²⁰³ Milady Horákové 56, Holešovice 387, Stavební archiv Prahy 7.

rovnako ako v Antonínskej ulici v arkieri orientovanom do rušnej ulice a obývacia izba sa do ulice otvárala plytkým balkónom, či skôr francúzskym oknom so zábradlím. Od ulice naopak obývaciu izbu delilo kvetinové okno – opäť prvok už použitý v domoch v Antonínskej ulici. V tomto projekte Rosenberg dospel k odvážnejšiemu riešeniu fasády. Prízemie bolo tradične prelomené výkladcami a vstupom, obchodné poschodie na kresbe vyzerá byť zložené zo sklenených tabulí, možno kombinovaných s opaxitom. Obytné poschodie si z Rosenbergových predošlých návrhov zachovalo vystúpený rizalit z pásmi plnej steny a okien, bočné pásy balkónov a kvetinových okien sú ale zarovnané do jednej sklenenej plochy vychádzajúcej z obchodných priestorov. Jediný dochovaný náčrt fasády nepodáva úplnú predstavu o materiálovom prevedení (kombinácia skla s opaxitovým obkladom?), pôsobí ale dojmom corbusierovského pan-verre so vsadeným objemom arkiera.²⁰⁴

3.6.3 Obchodný a činžovný dom Ferdinanda Baumanna, Štěpánská 40 – Ve Smečkách 27, Nové Město 624 a 1920, jún-júl 1937, nov. 1937-február 1938

Pozemky medzi ulicami Štěpánská a Ve Smečkách roku 1937 zakúpil Ferdinand Baumann. Na nich stojace stavby boli určené k zbúraníu a od jesene roku 1937 začala na ich mieste vznikať moderná stavba podľa návrhu architekta Evžena Rosenberga – obchodný a nájomný dom s pasážou, kanceláciami a bytmi.²⁰⁵ Úzka nepravidelná dvoj-parcela dlhá 87 metrov medzi oboma ulicami, s meniacou sa šírkou a výškovou úrovňou – rozdiel činí 3, 75 metra, nebola jednoduchou stavebnou parcelou. Navyše sa jednalo o lukratívne miesto, v záujme stavebníka bolo zhodnotiť parcelu čo najviac. Po uvážení hygienických podmienok vznikol projekt so štyrmi domami – alebo dvomi dvojicami domov (bloky A, B, C, D).

Na parcele v Štěpánskej ulici stával gotický (1381), neskôr barokovo upravený, patricijský dom U Hřebeckých, jednoposchodová dvojkrídla stavba s priechodom do hlbokého dvora, nijak stavebne zvláštna. Na jeho mieste vznikol šesťposchodový dom so suterénom, v prízemí s obchodmi a pasážou, kancelárkami v prvom poschodí a štyrmi podlažiami bytov, posledné poschodie je odstúpené, s terasou (kolaudácia 5. 8. 1938). Celá

---

²⁰⁴ Prague (Czech Republic): Flats and shops Vrba-Lewi, Belcrediho av., Prague XIX. Unexecuted. Design (plans, elevation) - February 1938 [PA 1126/2(1-5)], Drawings Collection; Stores, offices and flats complex, Prague XIX (unexecuted project), designed (1937) by Eugene Rosenberg, perspective of exterior: photomontage (55047)* (ON2267-ON2268), Photography Collection, British Architectural Library, RIBA.

²⁰⁵ Marie PLATOVSKÁ: čp. 622/II ***- 1, Nové město, Štěpánská 32; čp. 1929/II * - 1, Nové Město, Ve Smečkách 27 – Funkcionalistický obchodní a nájemní dům, Evžen Rosenberg, z l. 1937-38, in: Růžena BAŤKOVÁ a kol., Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Praha 2000, 391 a 685.

stavba je železobetónový skelet s priečkami z výplňového muriva. Do „*důstojné ulice Štěpánské*“ sa dom obracia „*velkoměstsky majestátní kamennou fasádou*“ (leštený syenit).²⁰⁶ V prvom projekte sa počítalo so vstupom do pasáže po pravej strane ako je tomu dnes, priestor vitríny ale mala zaberat' čerpacia stanica Arktis Oil. Parter a obchodné poschodie mala na fasáde od obytnej časti deliť betónová markíza podobná tej z Paláca Letná.²⁰⁷ Dom pozostával z dvoch objektov spojených telesom so schodiskom a výťahom. Väčší objekt s fasádou do ulice Štěpánská má typickú rosenbergovskú trojtraktovú dispozíciu: na jednom podlaží sú dva byty, jeden 3-izbový a jeden 2-izbový, oba s veľkou halou, pričom jednotlivé izby sa dajú širokými dvoj- alebo trojkrídlými dverami siahajúcimi až po strop prepojiť do jedného priestoru. Dva byty v menšom objekte obrátenom do vnútrobloku sú 2- a 1-izbové, opäť s priestrannou halou, vo väčšom byte priamo osvetlenou skrz dvojité dvojkrídle francúzske okno, slúžiace ako zimná záhrada, siahajúce opäť od podlahy až po strop. Všetky štyri byty majú okrem haly i menší vstupný priestor, kúpeľňu so samostatným záchodom, kuchyňu s komorou a v dvoch väčších bytoch i izbou pre slúžku pripojenou ku kuchyni.

Dom v ulici Ve Smečkách bol trojposchodový s dvomi dvojtraktami s neorenesančnou fasádou. Novostavba bola štvorposchodová, s posledným poschodím odstúpeným (povolenie k obývaniu je datované 16. 11. 1938), v roku 1996 bolo v intenciách pôvodného projektu dostavané ešte jedno poschodie, pôvodne úradmi zamietnuté. Prvé poschodie sa vznáša nad prízemím prelomeným výkladcami, po pravej strane je vstup do pasáže. Fasáda do tichej ulice je obložená kachličkami, v tej dobe pomerne exkluzívnym materiálom. Dom je celkovo menší ako jeho súrodenec v Štěpánskej ulici, rovnako ako ten sa skladá z dvoch objektov spojených vertikálnou komunikáciou. Časť do ulice je obdobná ako dvorný objekt zo Štěpánskej, na jednom poschodí leží jeden 2-izbový a jeden 1-izbový byt, oba s halami, kuchyňami - vo väčšom byte i s izbou slúžky, kúpeľňami a záchodom. Objekt do vnútrobloku má na každom podlaží tri paralelné garzónky, bez haly, iba s priestorom vstupu. Dva krajné byty majú priamo osvetlenie buď kúpeľňu alebo kuchynku, stredný byt je bez kuchynky, s kúpeľňou osvetlenou svetlíkom. Až na tieto malé výnimky sú miestnosti celého komplexu priamo osvetlené a odvetrané.

---

²⁰⁶ František ZELENKA: Štěpánská pasáž – Kursiva o domě ze Štěpánské ulice do Smeček, in: Lidové Noviny, 25. listopadu 1938, 9.

²⁰⁷ Stepanka-Smečky shopping arcade, apartments and offices, Prague II, designed (1936-1937) by Eugene Rosenberg, proposed scheme: drawing (33140)* (ON2106), Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

Obe ulice bolo navyiac nutné spojiť pasážou. Bolo podmienkou, aby dva odjakživa priechodzie domy zostali priechodzími i naďalej. Ako sa píše v Lidových novinách: „*Starý Pražan, který je v některých městských čtvrtích víc zvyklý chodit průchody než ulicemi, zklamán dojde v těchto týdnech Ve Smečkách k domu, kudy si krátil cestu do Štěpánské přímo proti Jámě, místo průchodu najde ohradu [se staveništěm]*.“²⁰⁸ Článok v Lidových novinách si zachovanie priechodu „*oblíbenou teď formou pasáže*“ pochvaľoval. V akej forme ale bude výsledná pasáž realizovaná nebola jednoduchá otázka. Prvý projekt počítal s priamou pasážou, rozdielnu výškovú úroveň vyrovnával sklon pasáže ako rampy. Z prepracovaného riešenia vyšla pasáž posunutím jej stredovej časti pod vnútrobokom ako meandrovitá hadovka, výškový rozdiel viac ako jedného podlažia riešia tri kratšie schodiská. Vchod do pasáže zo Štěpánskej ulice je v ľavej časti parteru, flâneur pri vstupe mája samostatne stojacu presklennú výkladnú skriňu podobnú obchodným domom Brouk a Babka. Po pravej strane pasáže je sklenená stena s antikorovými oceľovými rámami, ľavá strana je ako všetky pevné steny pasáže obložená bielym žilkovaným mramorom s plytkým zaobleným skleneným výkladcom. Po prejdení tohto krátkeho úseku sa človek ocitá vo vysokej, približne štvorcovej dvorane zastrešenej luxferovou vypuklou klenbou. Z tejto dvorany vedie vstup so schodiskom k priestorom vo vyšších podlažiach. Schodiská so schodnicami z červeného umelého kameňa mali zábradlia zo skla podobné tým v Paláci Letná a časti schodiska boli obložené tabuľami bieleho, snád' umelého, kameňa. Z dvorany pasáž stúpa po schodoch – tri mramorové stupne, ktoré lemujú schody, boli riešené na spôsob kvetináčov – dnes sú ich dutiny prekryté kamennými doskami. Za schodami sa po krátkom rovnom úseku pasáž v približne pravom uhle z troch strán ovíja okolo bloku štyroch malých obchodov a za nimi sa vracia k východnému okraju parcely. Približne v strede vzdialenosti od posledného ohybu k vyústeniu do ulice Ve Smečkách je vsadená menšia dvorana, opäť s prístupom do vyšších podlaží a krytá luxferovou klenbou. Luxferové klenby, neskôr nahradené dnešnými svetlákmi, kryli nielen dvorany, ale i pasáž vo vnútrobloku, kde nebola nadstavaná ďalšími podlažiami. Toto striedanie úzkych priestorov s rozšírenými, nižších s vysokými, tmavších s osvetlenými, teda striedanie pocitovo uzavretých priestorov s otvorenými, je vo svojej podstate barokové. Možno dodať, že barokovú fázu svojej tvorby prežívali i mnohí sochári. Dobový záujem o baroko vyvrcholil na výstave Pražské baroko, ktorá prebehla v máji až septembri 1938. Lomená krivka pasáže bez jednotného úbežníka vyvoláva pocit bludiska, *nuda priamočiarych, nedohľadných chodieb mnohých veľkomestských pasáží*, ako to popisuje

---

²⁰⁸ Nesign. [Eduard BASS]: Dům U Hřebeckých zbořen, in: Lidové noviny, 16. prosince 1937, 4.

František Zelenka, je jej vzdialená.²⁰⁹ V pasáži sídlili predajne luxusného tovaru: látky, punčochy, kožušiny a pletený tovar a iné.²¹⁰

Pasáž je podivuhodná i po stránke použitých materiálov. Až po strop siahajúce sklenené vitrínové steny prerušované antikorovými portálmi s elegantnou kapotážou čelia stenám z lešteného mramoru so vsadenými dlhými vitrínami zakončenými elegantnými oblúkmi. Podlaha dnes nie je pôvodná, bola z českého syenitu a bez vzoru. Nezachovali sa ani pôvodné svietidlá. V dvorane domu v Štěpánskej ulici bol po ľavej strane do steny s mramorovým obložením druhotne osadený renesančný portál s pretínavou profiláciou ostenia a znakom žrebca. Portál bol zabudovaný v priechode domu U Hřebeckých, zapustený v líci steny a zabielený vápnom ako celá stena. Jeho druhotné osadenie do dvorany, ku ktorej vznikla krásna perspektívna kresba, na ktorej nad vstupom do jedného z obchodov čítame „Radio“,²¹¹ pôsobí mierne surrealistickým dojmom ako napríklad historizujúci krb v soláriu Charlesa Beistegui od Le Corbusiera. Paralelu s týmto projektom podtrhuje zasklenie dvorany. Portál vytvára rám kovovej pamätnej doske od sochára Zdeňka Dvořáka. Na doske je v nízkom reliéfe zobrazená axonometria celého projektu so symbolmi povolania architekta. Nápis prezrádza pár vetami históriu a súčasnosť domu: „*L. P. 1381 zde stával průchodní dům U Hřebeckých, první známá majitelka šenkýřka Bělka. Tento dům postavil Ferdinand Baumann, major v. v. dle projektu akad. Architekta Evžena Rosenberga, provedla Českomoravská stavební společnost L. P. 1938*“.

Pamätná doska možno zaistila stavebníkovi, architektovi i stavebnej firme nesmrteľnosť, deň slávy im ale priniesla strana v Lidových novinách. Na strane venovanej inzercii bol publikovaný článok Rosenbergovho kolegu, architekta Františka Zelenku. Článok s vyobrazením je orámovaný inzerátmi jednotlivých dodávateľov. Táto celostranová inzercia nás dnes podrobne informuje, aká firma čo pre stavbu dodala. O stavbe okrem Lidových novin informovali i Prager Tagblatt s názorným porovnaním stavu pred a po (kresba do fotografie).²¹² O pôvodnom stave domu máme vynikajúce informácie z fotografií

---

²⁰⁹ ZELENKA (pozn. 206) 9.

²¹⁰ Stepanska-Smecky shopping arcade, apartments and offices, Prague II, designed (1936-1937) by Eugene Rosenberg, shopping arcade: int view (33140/14)*, shopping arcade: int view (33140/15)*, shopping arcade: int view (33140/16)*, Photographs Collection, British Architectural Library, RIBA.

²¹¹ Prague (Czech Republic): Shops, offices and block of flats Baumann, Stepanska 34 - Smecky 25, Prague II. Perspective and plan of passage [PA 1125/11(1-2)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

²¹² Nesign.: Ein Altes Haus und Durchhaus Werschwindet, in: Prager Tagblatt, 1938 (dátum neznámy), 3, zachované ako: page from Prager Tageblatt 1938 on Stefansgaffe 34, Prague, in: Eugene Rosenberg's

prvotriedneho ateliéru Press Photo Service. Po Rosenbergovej emigrácii do Veľkej Británie bola stavba publikovaná i v prestížnom Architects' Journal z 11. 7. 1940, kde sa mimoiné uvádzajú náklady na stavbu £43 000.²¹³ Zatiaľ čo architektovi Rosenbergovi sa podarilo emigrovať, jeho kolegovia - ako autor pamätnej dosky Zdeněk Dvořák alebo recenzent stavby František Zelenka - zomreli v koncentračných táboroch.²¹⁴ I tento smutný fakt stavia dom medzi ulicami Štěpánská a Ve Smečkách medzi posledné žiarivé vrcholy československého funkcionalizmu prvej republiky. Nemal to byť ale posledný veľký projekt, ktorý mal Rosenberg v Prahe postaviť – naopak skôr prvý. Veľká a sledovaná zakázka Rosenbergovi otvorila dvere k jej podobným, ich realizácii ale zabránila zmena politickej klímy.

Meno stavebníka pripomína dnešná Galerie Ferdinanda Baumanna, ktorá sídli od leta 2010 vo vitínach pasáže. Program neradičnej galérie orientovanej na súčasných českých umelcov kurátorujú Matouš Mědřek a Daniel Vlček.²¹⁵

3.6.4 Nájomný a obchodný dom Pan Prezident Vítězslav Kumpere, Štěpánska 642-643, Praha 2, jún 1938 (N)

Pozíciu architekta elity si Rosenberg potvrdil i v projekte z júla 1938. Pán Kumpere bol posledným Rosenbergovým zadávateľom, o ktorom sa mi podarilo niečo zistiť. Vítězslav Kumpere st. (1876 až 1952) bol od roku 1926 predsedom správnej rady leteckej továrne Walter. Od roku 1932 niesla firma názov Akciová společnost Walter, továrna na automobily a letecké motory. Vedľa toho pán Kumpere založil továrne Palaba (batérie) a Tresoria (pokladne) a Autodopravní společnost a Ligu československých motoristov. Bol vedúcim činovníkom Aero-Clubu, Česko-švédskej spoločnosti, hlavného stanu červeného kříža a nositeľom vyznamenania od švédskeho kráľa. Svadba jeho syna Antonína v roku 1934 bola dostaveníčkou pražskej elity a diplomatického zboru. Kumperova rodina veľké zisky z Waltrovky výhodne investovala: časť do rozširovania podniku, zbytok do nemovitostí a pozemkov. V Prahe vlastnili tucet činžovných domov, vily na Jílovišti a v Dobřichoviciach. Ing. Antonín Kumpere kúpil v roku 1937 zámok Koloděje. Jeho otec Vítězslav si v tej dobe

---

presscuttings on his work in Prague, Czech Republic, 1931-1940, in: Eugene Rosenberg Papers, Archives, British Architectural Library, RIBA.

²¹³ Nesign.: Arcades, Offices and Flats, Prague – designed by Eugene Rosenberg, in: Architect's Journal, July 11, 1940, 29-33.

²¹⁴ Jiří ZEMÁNEK: Dvořák, Zdeněk, in: HOROVÁ (pozn. 8) 154-155.

²¹⁵ Nesign. [Eva KRÁTKÁ]: Galerie Ferdinanda Baumanna, in: Flash Art V, č 16, June – September 2010, 9; Viktor ČECH: Galerie Ferdinanda Baumanna, <http://g-f-b.tumblr.com/page/3>, vyhládané 2. 3. 2011.

postavil honosnú vilu na Nikolajke s výhľadom na Prahu. Pre Rosenberga sa teda opäť jednalo o ideálnych stavebníkov, navyše bol známy srdečný pomer, ktorý mal Vítězslav Kumpera k mladým ľuďom.²¹⁶ Rosenberg pre Vítězslava Kumperu navrhol projekt veľkého obchodno-kancelársko-obytného domu takmer cez ulicu od domu pre Ferdinanda Baumanna. V dome nadšeného motoristu boli v druhom suteréne plánované garáže pre sedemdesiat vozov prístupné po rampe prejazdom s pumpami orientovaným do Štěpánskej. Prízemie do ulice zaberali dva obchody s takmer organicky tvarovaným stenami sklenených vitrín. Medzi nimi sa vchádzalo okolo schodiska obaleného vitrínami do oválnej dvorany krytej nad druhým podlažím kupolou v tvare sépiovej kosti. Z dvorany sa vchádzalo do obrovského dvojúrovňového obchodného priestoru orientovaného do dvora. Jeho podlažia spájalo schodisko tvarom ďaleko predznamenávajúce tzv. brusel. Z dvorany boli tromi schodiskami s výťahmi prístupné i štyri bytové bloky vo vyšších poschodiach, pôdorysne poskladané do L – tri do ulice a jeden do dvora. Byty mali typické halové dispozície.²¹⁷

3.6.5 Obchodné a nájomné domy, Hyberská čp. 1010, 1011, Praha II, 1938 (N)

Asi posledným Rosenbergovým návrhom v Prahe bol návrh susediacich obchodných a nájomných domov z roku 1938, bližšie špecifikovaný nie je ani mesiac vzniku ani stavebník. Rosenberg tu stál pred podobnou úlohou ako pri dome F. Baumanna – ako účelne a pritom v rámci hygienických limitov čo najúčelnejšie prestavať zložitú hlbokú parcelu, tentokrát na veľmi exponovanom mieste – presne oproti vstupnému pavilónu Masarykovho nádražia. Do ulice sa dva susediace domy obracajú zjednotenou fasádou s mierne vystúpenými pásmi okien medzi kamenným obkladom stien ako je tomu v Štěpánskej ulici. Prízemia domov zaberajú presklené obchody, medzi obchodmi je situovaný hlboký polopasážový vstup do domov, priechod pravého domu vedie na dvor, z ktorého je prístupný samostatne stojaci bytový blok. Pravý dom je združením dvoch blokov jedným schodiskovým

---

²¹⁶ Zdeněk SEDLÁČEK: Vlastnictví podniku Walter, prevzatý text odkazu z webovej stránky motonostalgia.sweb.cz/postavy: Vítězslav Kumpera, <http://www.walterjinonice.cz/vlastnictvi-podniku-walter>, vyhľadane 6. 5. 2011.

²¹⁷ Prague (Czech Republic): Shops, offices and flats Kumpera, Stepanska st., Prague II. Unexecuted. Design (plans) - July 1938 [PA 1126/4(1-5)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

krčkom – riešením odskúšaným v Štěpánskej ulici. V každom zo štyroch blokov sú byty s typickými Rosenbergovskými dispozíciami.²¹⁸

3.7 Von z mesta

Evžen Rosenberg, „projektant velkých obchodních, kancelářských a obytných domů pro pražskou city, jež (...) vyjadřovaly jazykem třicátých let krásu moderního velkoměstského života“,²¹⁹ je zároveň autorom jedného projektu pre vidiecku hájovňu. Pripisovaný mu bol i projekt výletného hostinca Na Vyhlídce pre spoločnosť Foresta v obci Slapy, poznatky z archívov ale Rosenbergov podiel na tomto projekte nepotvrdili.²²⁰

3.7.1 Hájovňa v Přílepech, máj-jún 1937 (N)

Projekt hájovne vznikol pre Ferdinanda Baumanna v máji 1937 – teda ešte predtým než sa Baumann s rodinou presťahoval do Rosenbergovho domu v Letohradskej ulici a mesiac pred návrhmi komplexu Štěpánská – Ve Smečkách. S financovaním posledného spomenutého projektu pravdepodobne súvisí fakt, že projekt hájovne – ešte v júni prepracovaný do úrovne realizačných plánov – nakoniec realizovaný nebol. K projektu sa Rosenberg pravdepodobne dostal cez pána Hanáka. Dcéra pána Hanáka spomína, ako s rodinou F. Baumanna jazdili z Prahy na jednodenné výlety do Přílep, kde mali Baumannovci statok.²²¹ Hájovňa teda mala okrem bytu hájneho poskytnúť i niekoľko málo izieb na prespanie. Objekt hájovne mal byť trojpodlažný, na pôdoryse pretiahnutého obdĺžnika. Prvé podlažie sa na východnej strane javí ako suterén, pretože hájovňa je zahryznutá do mierneho svahu. Druhé podlažie teda čiastočne leží na svahu a čiastočne stojí na pilotách. Hmoty druhého a tretieho podlažia sú na spôsob prístavku odstupňované – na západnej strane je budova dvojpodlažná, na východnej trojpodlažná. Zo severnej strany, odkiaľ bol k objektu pravdepodobne prístup, pôsobí hájovňa prísny rastrom okien, naopak k južnej je otvorejšia, čo posilňuje i priebežná terasa vysadená na pilotách. Hájovňa mala byť pôvodne zastrešená dvomi pultovými strechami – jednou nad druhým a druhou nad tretím podlažím - so spádom v pozdĺžnej východo-západnej ose stavby, prečnievajúcimi nad južnou

²¹⁸ Prague (Czech Republic): Shops, offices, flats, Prague II, 1010-1011, Hybernska, design, perspective & plan, 1938 [DR124/2(1-4)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

²¹⁹ Rostislav ŠVÁCHA: Rosenberg, Evžen, in: HOROVÁ (pozn. 8) 690.

²²⁰ Plán výletního hostince na parcele č. kat 554/82 ve Slapech, Státní oblastní archiv v Praze (Dobřichovice).

²²¹ MARCHANDOVÁ (pozn. 84).

terasou. Po zmenách sklon striech zmenil orientáciu na severo-južnú, južné prečelie končilo atikou, ktorá sklon strechy zakrývala.

Do pomyselnéj hájovne hostia prichádzajú autom, ktoré vchádza medzi piloty ku vstupu v suteréne. Zastavaná časť suterénu obsahuje vstup so schodmi do prízemí a sklad. Z voľnej časti suterénu je priamy prístup do južnej záhrady, bočným otvoreným schodiskom je prístupná terasa priliehajúca k prízemiu. Prízemie je rozdelené na dve časti: byt hájneho a hosťovské izby. Byt hájneho na východnej strane má predsieň, kúpeľňu, kuchyňu a jednu väčšiu izbu. Prilieha k nemu väčšia terasa, ktorá asi slúžila pre podávanie jedla hosťom, čo naznačuje spojenie s kuchyňou. Hosťovský byt mal predsieň s kúpeľňou a dve – po úpravách plánov tri spálne, rovnako ako izba bytu hájneho s prístupom na priebežnú južnú terasu. Táto terasa na západe ústila ku schodom do záhrady, na východe do jedálenskej terasy spojenej so záhradou cestičkou dolu svahom. Rosenberg v zásade dodržal ideje vily Savoye - útulku pre Parížanov túžiacich žiť v na vidieku.²²² Obyvatelia, Pražania túžiaci prežiť víkend na vidieku, prichádzajú autom, prechádzajú vestibulom a po schodoch stúpajú do domu alebo rovno na terasu – vysutú záhradu. Táto záhrada je na rozdiel od trávnikar suchá a je z nej výhľad do krajiny. Otvorená jedálenská terasa nahrádza chýbajúcu obývaciu miestnosť a rovnako ako u vily Savoye mala asi byť hlavným miestom pobytu. Tam, kde sa vo vile Savoye po rampe ďalej stúpa na strechu k soláriu – vrcholu špirálovitej architektonickej prechádzky, nájdeme v projekte pre Přílepy iba pavilónovú nadstavbu nad bytom hájneho s dvomi izbami pre služobné s kúpeľňou.²²³ Vladimír Šlapeta návrh označuje za „poněkud romantičtější“.²²⁴ V porovnaní so stavbami určenými do prírody, ako je kúpalisko Zelená žaba Bohuslava Fuchsa v Trenčianskych Tepliciach (1935-1936) alebo letné domy Jaroslava Fragnera či bratov Šlapetov, posobí ale Rosenbergov návrh trochu toporne. Nepoužíva prírodné materiály ani lomový kameň a objekt zostáva viac modernou vilou ako hájovňou v pravom zmysle slova. Okrem pultovej strechy postráda kúzlo vidieckeho domu Khuner (1928-1930) od Adolfa Loosa alebo náznaky Le Corbusierovho obratu po roku 1930. V Errazurizovom dome (Chille, 1930) a dome pre pani de Mandrot (Le Pradet, 1931) Le Corbusier po prvýkrát opustil klasický obal víl neskorých dvadsiatych rokov. Na ich miesto sa postavila architektúra založená na sile výrazu jednoduchých architektonických prvkov ako bola napríklad pultová

---

²²² LE CORBUSIER (pozn. 31) 24.

²²³ Přílepy (Czech Republic): Houting lodge for Mr. Baumann, Přílepy. Design (plans, sections, elevations) - May 1937. Building permission drawings (plans, sections, elevations) - Jun 1937 [PA 1125/1(1-9)], Drawings Collection, British Architectural Library, RIBA.

²²⁴ ŠLAPETA (pozn. 130) 4.

strecha nesená priečnymi stenami z lomového kameňa alebo prístavky so slamenými strechami. Vernakulár tak le Corbusierovi slúžil ako prostriedok hmotového členenia a obohatenia puristického štýlu založeného na redukcii a abstraktizácii.²²⁵

3.8 Druhý Rosenberg?

Evženovi Rosenbergovi sú pripisované okrem reštaurácie v obci Slapy ešte dve realizácie v Prahe – nájomný dom pani Bertý Raudnitzovej v Holešovicích a úpravy vily Pick na Smíchove.²²⁶ Plány oboch realizácií sú podpísané E. Rosenberg, podpis je ale odlišný od podpisov na všetkých ostatných projektoch. Za podpisom nasleduje „Praha II“, kde Rosenberg ateliér nikdy nemal. Navyše chýba jeho razítko, ktoré k podpisu obyčajne pridával. Dom pani Raudnitzovej z roku 1936 zďaleka nedosahuje kvality iných Rosenbergových domov.²²⁷ V súvislosti s úpravami domu Pick, pôvodne od Arnošta Wiesnera, je Rosenberg podpísaný pod drobnými úpravami domu, jedná sa viacmenej o posuny deliacich priečok. Predstava Rosenbergovej spolupráce na tomto projekte je lákavá - i Arnošt Wiesner pred nacistami ušiel do Veľkej Británie. Je však ťažko uveriť, že by sa v roku 1938 nanajvýš zamestnaný a už renomovaný architekt pustil do takto okrajovej realizácie. K uvedeným projektom nie je žiadna dokumentácia ani v jeho pozostalosti v archívoch RIBA. Kto bol „druhý Rosenberg“ sa mi zistiť nepodarilo, jediný adresár hl. m. Prahy z roku 1924 má záznam iba o Ing. Dr. V. Rosenbergovi, civilnom inžinierovi - architektovi, Škrétova 17, Vinohrady.²²⁸

---

²²⁵ FRAMPTON (pozn. 23) 262-264.

²²⁶ ŠVÁCHA (pozn. 219) 690; Zdeněk LUKEŠ: Vily v ulici U Mrázovky, in: Přemysl VEVERKA / Ivan MATĚJKA / Zdeněk LUKEŠ / Pavel VLČEK / Martin EBEL: Slavné stavby Prahy 5, Praha 2005, 132-133; Jan E. SVOBODA / Jindřich NOLL / Ester HAVLOVÁ: Praha 1919-1940 : kapitoly o meziválečné architektuře, Praha 2000, 211.

²²⁷ Pochybnosti nad autorstvom Evžena Rosenberga vyjadrila už Janka Kramáriková, in: KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 43) 59.

²²⁸ Alois CHYTIL: Chytilův adresář hl. města Prahy, Praha 1924, 362.

4. Odchod z Prahy, Londýn, návraty do ČSR

4.1 Praha: druhá republika, fotografie a časopisy

Podpísaním Mníchovskej dohody 29. 9. 1938 sa situácia v Československu začala rýchlo zhoršovať. 22. 10. 1938 do emigrácie odletel prezident Edvard Beneš. 14. 3. 1939 vznikol samostatný Slovenský štát a Otakar Nový uvádza, že toho istého dňa, potom čo dostal vďaka architektovi Františkovi Roithovi pas, odletel Evžen Rosenberg do Londýna - s doporučením Havlíčka a Honzíka.²²⁹ Do druhého večera – 15. 3. 1939 okupovala nemecká armáda zbytok pomníkovských Čiech a Moravy a s početným doprovodom prišiel do Prahy Adolf Hitler. Informácie o Rosenbergovom odchode uvádza iba O. Novotný, bez bližšieho udania súvislostí s osobou Františka Roitha. Rosenbergov odlet bol podporený i priateľstvom s F. R. S. Yorkom a Maxwellom Fryom.²³⁰ S Yorkom sa Rosenbergom spoznal v roku 1938.²³¹

V roku 1939 stúpol počet obyvateľov veľkého Londýna na 8 600 000. Bolo to najvyššie množstvo, aké kedy dosiahol a aké kedy asi dosiahne.²³² Rosenberg sa odchodom vyhol osudu, ktorý stihol mnohých iných, napríklad jeho kolegu Františka Zelenku. Keďže odchádzal ešte z druhej republiky, neutekal doslova. V tejto dobe bolo možné vycestovať i so svojím majetkom, vďaka čomu sa v Londýne ocitla všetka projektová i fotografická dokumentácia súvisiaca s Rosenbergovou prácou v Československu, a to vrátane množstva sklenených negatívov. Rosenberg si svoje domy nechával fotografovať od prvotriednych fotografických ateliérov prvej republiky, na čo už upozornila Janka Kramáriková. Plány školských prác si Rosenberg nechával fotografovať v ateliéri Antonína Gubčevského v Bubenči. Ateliér Foto de Sandalo (Dům U Vejvodů, Jilská 4, Praha 1), ktorého fotografie vynikajúcej úrovne sa okrem iných objavovali v časopisoch Stavitel a Stavba, fotografoval domy v Schnirchovej, Letohradskej a Antonínskej ulici.²³³ Domy v Letohradskej a Antonínskej okrem Rudolfa Sandala fotografovali i ateliéry Foto Trousil (iba Antonínska) a Fotografové Fr. Illek a Alex. Paul, sídliači na Jungmannovom námestí v paláci Reunione. František Illek (1904-1969) a Alexander Paul (1907-1981), teda Rosenbergoví rovesníci,

---

²²⁹ NOVÝ (pozn. 100) 306.

²³⁰ POWERS (pozn. 2) 26.

²³¹ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 43) 73, podľa: Fellow 1950. Nomination paper 4571, Register of Members, in: RIBA, British Architectural Library, Archives, Fellows, Associates, Licentiates Box 22/ folder 4563-4580.

²³² Peter ACKROYD: Londýn - Biografie, Praha 2002, 660.

²³³ ANDĚL (pozn. 199) 273.

spolu s Pavlom Altschlulom (1900-1944, zahynul v Terezíne) založili v roku 1931 spoločnosť Press Photo Service, ktorá patrila v tridsiatych a štyridsiatych rokoch k najvýznamnejším českým ateliérom a udávala tón v užitej a reklamnej fotografii a fotografiách pamiatok.²³⁴ Ateliér Press Photo Service na svojich snímkoch zachytil i poslednú Rosenbergovu realizáciu v Prahe, komplex medzi ulicami Štěpánská a Ve Smečkách. V Londýne sa fotografie Rosenbergovi stali jedinou možnosťou, ako sa prezentovať. V Architects' Journal boli s Yorkovou pomocou uverejnené dve jeho stavby.²³⁵ Rosenberg si okrem fotografií a plánov priniesol i zložku s výstrižkami z novín a časopisov, ktorú si v Prahe viedol. Zložka neobsahuje všetky články, čo pri Rosenbergovej dôslednosti prekvapuje, ale možno sa všetky nezachovali. Zachoval sa článok o zastavaní Holešovic zo Stein Holz Eisen, celé číslo Stavitele z roku 1932, strana o Štěpánskej pasáži v Lidových novinách a Prager Tageblatt.²³⁶ V Prahe Rosenberg už od štúdií na AVU publikoval predovšetkým v časopise Stavitel, vydávanom Sdružením architektů, ktorého členom Rosenberg bol. Sdružení architektů tvorili predovšetkým absolventi Akademie a Umprum a v Stavitelovi publikovali i Rosenbergovi blízki Josef Gočár, Josef Havlíček, Josef Štěpánek či Jan Gillar.²³⁷ O členstve v rôznych spolkoch píše Jan Sokol: „Spolky mne nikdy mnoho neužily, ale při tehdejší situaci architektů se nedaly zcela obejít. Byla tehdy řada architektonických spolků (...). Vysílaly členy poroty do soutěží (...). Kdo chtěl soutěžit, bez spolku se neobešel. Spolky se i ucházely o nové členy – „perspektivní“ studenty – jak zní dnešní fráze, a tak se o Hrušku a o mne ucházel Klub architektů (...). Vstoupili jsme sem tedy, Hruška často přispíval do časopisu, což bylo vítáno, a zato nám občas něco uveřejnili, ale nebylo toho mnoho a nemělo to žádný vliv na žádoucí úspěchy.“²³⁸ Sociálnejšie orientovaný projekt Robotníckej univerzity publikovala Stavba Oldřicha Starého, kde z Rosenbergovho okruhu publikovali napríklad Emanuel Hruška a Karel Honzík.²³⁹ Okrem spomenutého Stein Holz Eisen bola jedna Rosenbergova stavba reprodukováaná iba v jednom zahraničnom časopise – Architecture d'Aujourd'hui. I o tom si zachoval spomienku Sokol: „Někdy počátkem třicátých let předal mi architekt Max Urban korespondentství pařížského časopisu L'Architecture d'aujourd'hui. Měl jsem posílat

²³⁴ http://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Illek / http://cs.wikipedia.org/wiki/Alexandr_Paul / http://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Altschul, vyhľadane 12. 5. 2011.

²³⁵ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 151, podľa: List E. Rosenberga F. R. S. Yorkovi z 15. 2. 1940, RIBA Archives, YOF/1/12, F. R. S. Yorke, Yorke's personal and literary correspondence 1937-1945.

²³⁶ Eugene Rosenberg's presscuttings on his work in Prague, Czech Republic, 1931-1940, RoE/10, in: Eugene Rosenberg Papers, Archives, British Architectural Library, RIBA.

²³⁷ Rostislav ŠVÁCHA: Stavitel, in: HOROVÁ (pozn. 8) 781.

²³⁸ SOKOL (pozn. 7) 149.

²³⁹ ŠVÁCHA (pozn. 8) 781.

*zajímavosti od nás. (...) (Časopis) Měl v celém světě síť dopisovatelů, kteří mu – zadarmo ovšem – dodávali materiál.*²⁴⁰ Že sa zahraničné časopisy v tridsiatych rokoch už sami zháňali po mladej československej tvorbe uvádza i Karel Honzík.²⁴¹

4.2 Londýn: druhá svetová vojna

Godfrey Samuel pôvodne ešte v roku 1939 pre Rosenberga žiadal u Williama Holforda doktorantské miesto (graduate research student) na Liverpoolskej škole architektúry.²⁴² Po približne pol roku v Británii začal Rosenberg po prihovorení Yorke a Godfrey Samuela u architekta Williama Holforda v Liverpoole pracovať.²⁴³ Jeho práca spočívala v navrhovaní ubytovania pre robotníkov tovární na muníciu. K Holfordovmu tímu sa neskôr pridal i samotný Yorke. V Liverpoole Rosenberg zostali iba do leta 1940, kedy bol - ako mnohí iní - pre vzrastajúcu paranoiu zo špionáže zatknutý a nasledujúce dva roky strávil v internačných táboroch v Austrálii. Tam vznikli jeho návrhy pre výškové obytné budovy so stredajúcimi sa typmi bytov. Po jeho návrate z Austrálie požiadal Yorke o miesto pre Rosenberga Jane Drew (od roku 1942 bol jej druhým manželom Maxwell Fry).²⁴⁴ Z ateliéru Jane Drew Rosenberg odišiel, aby s Rodney Thomasom spolupracoval na výstave Rebuilding Britain, ktorá sa konala v National gallery pod záštitou RIBA v apríli 1943.²⁴⁵

Rosenberg sa ale popri plánoch na výstavbu povojnovej Británie venoval i myšlienkam na výstavbu Československa: „(...) *Je tu v Anglii i Amerike a iných stále ešte prístupných miestach sveta celý rad Čechoslovákov vysoko kvalifikovaných s ohromnou skúsenosťou, ktorej nadobudli doma a v cudzine. Niektorí pracujú na otázkach rekonštrukcie už po roky, ale nie pre nás. Ľudia, ktorí by sa nezištne a s nadšením chopili tejto práce.*“ Do tejto skupiny Rosenberg samozrejme zahrnoval i seba. Navrhoval vytvorenie Plánovacieho ústredia, ktoré by pripravilo náčrt rekonštrukcie už v exile, tento náčrt by potom skrátil prechodnú dobu a po oslobodení by poskytol okamžitú konštruktívnu pomoc. Základom malo

---

²⁴⁰ SOKOL (pozn. 7) 158.

²⁴¹ HONZÍK (pozn. 21) 149.

²⁴² Correspondence between W.G. Holford and the architect Godfrey Samuel, 1937-1939, SaG/84/1, 84/3, 91/1 & 92/2, Godfrey Samuel Collection, Archives, British Architectural Library, RIBA.

²⁴³ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 74., podľa listu Godfrey Samuela Williamovi Holfordovi z 29. 9. 1939, Godfrey Samuel Collection, Archives, British Architectural Library, RIBA.

²⁴⁴ Arnold WHITTICK: Drew, Jane B., in:EMANUEL (pozn. 2) 215.

²⁴⁵ POWERS (pozn. 2) 26-27.

byť plánovanie na celoštátnom podklade – s celonárodnou kooperáciou a pre dobro všetkých, pričom pospolitosť by mala prednosť pred výsadami jednotlivca. Základné potreby jednotlivca boli definované ako práca v čistom, zdravom a úhľadnom prostredí a vhodné a pekné obydlie, tvoriace časť usporiadanej obce.²⁴⁶ Behom druhej svetovej vojny sa na britských ostrovoch ocitli tisíce československých občanov, ktorí mali šťastie, silu, rozhodnosť a hlavne prostriedky pre odchod z už bývalého Československa. Väčšina z týchto Čechov, Slovákov, sudetských Nemcov a Židov dúfala, že ich exilový pobyt bude iba dočasný. Snáď všetkých emigrantov zamestnávali myšlienky na návrat do vlasti, i keď si uvedomovali, že podmienky do ktorých sa vrátia už budú iné.²⁴⁷ Rovnako na tom bol i Evžen Rosenberg, ktorý ešte v roku 1943 napísal uvedený článok Výstavba a prostredie človeka.

Rosenberg, ktorý bol v Prahe členom Sdružení architektů, vstúpil v Británii do skupiny MARS (Modern Architectural Research Group).²⁴⁸ Toto anglické krídlo CIAM, založené v roku 1932, združovalo pokrokových britských architektov, vrátane Lubetkina, E. M. Frya a historika a kritika P. Mortona Shanda. MARS v roku 1938 usporiadala v New Burlington Gallery výstavu Nová architektura, vedľa toho ale zostal jej jediným výkonom značne utopický, i tak ale oceňovaný plán Londýna, navrhnutý počiatkom štyridsiatych rokov nemeckým architektom Arthurom Kornom a inžinierom Felixom Samuelym. (O výstave podrobne informoval Karel Honzík, jeho správa spolu s príhovorom Bernarda Shawa bola uverejnená v anglickom čísle Stavby²⁴⁹) Budúcnosť si MARS predstavovala plánovite usporiadanú – v kontraste s neusporiadanou minulosťou. Na rozdiel od Tectonu ale skupina nevytvorila progresívnu metodológiu, ktorá by túto budúcnosť organizovala.²⁵⁰ Myšlienky organizovanej budúcnosti sú jasne čitateľné i z Rosenbergovho článku Výstavba a prostredie človeka. Tieto myšlienky ale vychádzali i z jeho vlastnej povahy, ako si ho pamätala Jane Drew: „*very well organised, but also very keen on organising the organisation.*“²⁵¹

Spolu s Thomasom a Yorkom pracoval v nasledujúcom roku Rosenberg na dome typu Braithwaite a spolu taktiež obsluhovali protiletcké zbrane v Hyde Parku. Rosenberg býval až

---

²⁴⁶ E. R. [Evžen ROSENBERG]: Výstavba a prostredie človeka, in: Nové Československo, 28. 10. 1943, 6.

²⁴⁷ Jana ČECHUROVÁ / Jan KUKLÍK ml.: Exil československých zednářů v Londýně za druhé světové války, in: Historický obzor, č. 9-10, Praha 2004, 225-230.

²⁴⁸ ŠVÁCHA (pozn. 219) 690; KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 43) 74, podľa listu Godfrey Samuela Williamovi Holfordovi z 29. 9. 1939 (pozn. 243).

²⁴⁹ Bernard SHAW: Předmluva k výstavě skupiny moderních architektů MARS v Londýně; Karel HONZÍK, Výstava skupiny moderních architektů MARS v Londýně, in: Stavba XIV, č. 4, 1937-1938, 157-158.

²⁵⁰ FRAMPTON (pozn. 23) 297.

²⁵¹ POWERS (pozn. 2) 27.

do roku 1944, keď dom zasiahla bomba, u Yorka. Yorke vtedy pracoval pre Ministerstvo verejných prác na výskume pre publikáciu o povojnovej výstavbe (Post-War Building Studies), spolu spracovávali plány malej továrne, ktoré boli začiatkom ich ďalšej spolupráce.²⁵² O spoločnom ateliéri sa hovorilo už v roku 1940, oficiálne bol ale založený až po pristúpení tretieho partnera – anglo-fínskeho architekta Cyrila Leonarda Sjöströma Mardalla, stalo sa tak v roku 1944, údajne v pri stretnutí v londýnskej Café Royal.²⁵³

4.3 Po vojne: Návraty do ČSR

Na konci novembra roku 1945 sa obnovili kontakty medzi starými známymi rozdelenými rokmi vojny. Josef Havlíček v liste Yorkovi vyjadril radosť nad zistením, že po dlhých nacistických rokoch sú všetci, vrátane Yorka, M. P. Shanda a Rosenberga, v poriadku. Havlíček Yorka zároveň žiadal, aby ho ospravedlnil u Rosenberga, ktorému touto cestou prisľúbil dopis.²⁵⁴ Z literatúry nie je zrejmé, kedy a koľkokrát sa Rosenberg vrátil do Československa, je iba jasné, že svoj návrat už neplánoval natrvalo. Martin Pawley uviedol, že Rosenberg prišiel do Prahy jedenkrát, ale nikdy neplánoval trvalý návrat. Od roku 1944 bol partnerom ateliéru s Yorkom a Mardallom, v roku 1946 sa oženil s Angličankou Penelope Wilkinson, s ktorou sa poznal už počas vojny a v roku 1947 získal britské občianstvo.²⁵⁵ To boli záväzky, ktoré mal v Británii. Navyše vývoj situácie v Československu sa dal asi čiastočne predvídať. Slovensko ale navštívil ešte niekoľkokrát, na návštevy prichádzal k sestre Gabriele. Tá v polovici šesťdesiatych rokov i s dcérou Oľgou emigrovala do Británie a obe sa stali súčasťou rodiny Eugena a Penelope.²⁵⁶ V roku 1946 bolo Anglicku venované číslo časopisu Kvart. Kvart priniesol okrem prekladov beletrie a článku Herberta Reada Soudobé výtvarné umění v Anglii i reprodukcie štyroch architektúr - v redakčnej rade bol Karel Honzík. Jednou z nich bola fotografia modelu továrnej budovy v priemyslenom pásme od ateliéru F. R. S. Yorke – E. Rosenberg – C. S. Mardall. Ďalej boli zastúpení Willam Holford, ktorý Rosenberga a Yorka zamestnával v Liverpoole a Frederick Gibberd, spoluautor

---

²⁵² POWERS (pozn. 2) 26-27.

²⁵³ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 151.

²⁵⁴ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 151, podľa listu Josefa Havlíčka F. R. S. Yorkovi z 28. 11. 1945, YOF/1/12, Yorkes personal and literary correspondance 1937-1945, F. R. S. Yorke Papers, Archives, British Architectural Library, RIBA.

²⁵⁵ SHEPPARD (pozn. 2) 683.

²⁵⁶ KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 151 a 155, podľa rozhovoru J. Kramárikovej s Oľgou Steward, nedat.

Yorkovej knihy *The Modern Flat*.²⁵⁷ Architektúra ČSR ešte v roku 1946 priniesla preklad Yorkovej pražskej prednášky z toho istého roku *Obnova v Anglii*.²⁵⁸

Z roku 1947 pochádza fotografia Rosenberga s manželkou a neterou na rampe liečebného domu Machnáč v Trenčianskych Tepliciach.²⁵⁹ Jeho autor, Jaromír Krejcar, Rosenberga do Británie nasledoval v roku 1948. Do svojej smrti v októbri 1949 pôsobil ako profesor na prestížnej AA School, o jeho možných kontaktoch s Rosenbergom sa ale nezachovali žiadne záznamy.²⁶⁰ Ťažko si ale predstaviť, že by sa neboli stretli. Krejcar kontakty s Londýnom začal udržiavať už v roku 1946, keď sa ako československý zástupca zúčastnil kongresu v Londýne a Hastingse. V júni 1947 potom Krejcar z poverenia pražského ministerstva informácií usporiadal v Londýne veľkú výstavu modernej československej architektúry. Pre výstavu pripravil knihu *Modern Architecture in Czechoslovakia* Karel Teige, obálku zdobil Krejcarov parížsky pavilón.²⁶¹

Ani ku kontaktom Rosenberga s československými architektami po roku 1948 sa mi nepodarilo dohľadať žiadne podklady, iba Štefan Šlachta uvádza, že Rosenberga až do smrti pojilo priateľstvo so spolužiakom Emanuelom Hruškom.²⁶² Určitý obrat nastal až so všeobecným uvoľnením na začiatku šesťdesiatych rokov, kedy sa zmienky o Rosenbergovi objavujú v Honzíkových spomienkach *Ze života avantgardy* (1963) a v nasledujúcom roku bol s Rosenbergom uverejnený krátky rozhovor v časopise *Domov*. Ten sa ale venoval aktuálnym otázkam architektúry a stavebníctva.²⁶³ Eugen Rosenberg zomrel 21. 11. 1990 v Londýne. Autorom jeho nekrológu pre *The Independent* bol iný emigrant Jan Kaplický. Kaplický okrem iného napísal: „*Bolo veľmi dojemné vidieť ako sa jeho tvár rozžiarila, napriek jeho pokročilej slabosti, keď som mu ukázal nákresy svojich najnovších prác alebo nové fotografie jeho budov v Prahe.*“²⁶⁴

---

²⁵⁷ Kvant, č. 5, 1946, príloha, nepag.

²⁵⁸ F. R. S. YORKE: *Obnova v Anglii* (prednáška proslovená v Prahe r. 1946), in: *Architektura ČSR V*, 1946, 270-277.

²⁵⁹ Fotografia Rosenberga s manželkou a neterou Oľgou v Trenčianskych Tepliciach, 1947, rodinný album Oľgy Steward, in: KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 151.

²⁶⁰ Rostislav ŠVÁCHA: Krejcar, Jaromír, in: HOROVÁ (pozn. 8) 405.

²⁶¹ Rostislav ŠVÁCHA: *Život a dílo architekta Jaromíra Krejcara*, in: Rostislav ŠVÁCHA: *Jaromír Krejcar 1895-1949*, katalog výstavy, Praha 1995, 151.

²⁶² Štefan ŠLACHTA: Eugen Rosenberg, in: *Projekt* 31, č. 1 (323), 1989, 41.

²⁶³ Marta KADLEČÍKOVÁ: Se zahraničním architektem, in: *Domov*, č. 3, 1964, 34-35.

²⁶⁴ Jan KAPLICKÝ: Eugene Rosenberg, in: *The Independent*, nedat., prebrané z: KRAMÁRIKOVÁ (pozn. 1) 155.

Záver

V priebehu písania práce som sa niekoľkokrát dostal od samotného Rosenberga k Rosenbergovi ako príkladu, na ktorom sa dalo oboznámiť sa so širšími súvislosťami medzivojnovnej architektúry, jej praxou, problémami a kontextom. Tak tomu bolo hlavne v kapitole o stáži u Le Corbusiera, škole Josefa Gočára a stážach u českých architektov. Le Corbusier ale ako spodný prúd prechádza celou prácou, mnohé Rosenbergove práce k dialógu s Le Corbusierom vyzývajú. Bližšiu pozornosť som myslím poprvýkrát venoval významu Rosenbergových stáží u Josefa Havlíčka a Jana Gillara. Nakoľko to bolo možné, snažil som sa nerealizovaným projektom venovať rovnakú pozornosť ako tým realizovaným. S tým súviselo i rozčlenenie projektov podľa typov prechádzajúc klasickejšie chronologické radenie. Rovnako po prvýkrát som sa snažil výraznejšie sa vyjadriť k projektu hájovne v Přílepech a problematickým projektom, ktoré boli Rosenbergovi pripisované, či zaradiť Rosenberga do európskeho kontextu.

Rosenberg pre mňa pôvodne predstavoval outsidera českej avantgardy, s postupom práce bol pre mňa s českou avantgardou zviazaný viac a viac. Jeho životný príbeh je variáciou na príbeh diat'at'a z chudobnej rodiny, ktoré sa vďaka vlastnej usilovnosti a vďaka stretnutiam so správnymi ľuďmi vypracovalo v úspešného človeka. Je pre mňa ale i príkladom, či skôr dôkazom toho, že československá architektúra prvej republiky bola na svetovej úrovni. Skorá smrť Jaromíra Krejčara neumožňovala podložiť tento fakt plne, i keď jeho profesorské miesto na AA School svädčí o mnohom. Naopak Rosenberg, ktorý ako jediný emigrovaný príslušník prvorepublikovej avantgardy vytvoril po druhej svetovej vojne v zahraničí rozsiahle dielo, mi toto zrovnanie dovoľoval.

Veľkým prínosom práce pre mňa osobne bola návšteva domov a stretnutie s dnešnými obyvateľmi, ktorí majú k Rosenbergovým domov vrelý a často i pietny vzťah podporený dokonalými dispozíciami bytov, i keď niekedy pre dnešný život trochu nepraktickými. Rovnakou vzpruhou pre mňa boli aktivity netradičných galérií, ktoré sa v Rosenbergových domoch usídlili – v súlade s jeho záujmami o súčasné umenie. Pátranie po pôvodných stavebníkoch ma na druhú stranu priviedlo k hlbšiemu pochopeniu doby. Nedociteľné pre mňa bolo stretnutie s pani Marchandovou, ktorá Rosenberga i stavby domov zažila ako dievča.

Zoznam použitej literatúry a odborných prameňov

Monografie/ kapitola v monografii:

POWERS Alan: In the line of development : F.R.S. Yorke, E. Rosenberg and C.S. Mardall to YRM, Londýn 1922

ŠVÁCHA Rostislav: Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury 1. poloviny 20. století, Praha 1985

ŠVÁCHA Rostislav: Od moderny k funkcionalismu: Proměny pražské architektury 1. poloviny 20. století, Praha 1994²

ŠLAPETA Vladimír: Architektura třicátých let v Čechách, na Moravě a ve Slezsku, in: LAHODA Vojtěch / NEŠLEHOVÁ Mahulena / PLATOVSKÁ Marie / ŠVÁCHA Rostislav / BYDŽOVSKÁ Lenka (eds.): Dějiny českého výtvarného umění 1890/1938 (IV/2), Praha 1998, 389-414

NOVÝ Otakar: Česká architektonická avantgarda, Praha 1998

KOHOUT Michal / TEMPL Stephan / ŠLAPETA Vladimír: Praha – Architektura XX. století, Praha 1998

FRAMPTON Kenneth: Moderní architektura - Kritické dějiny, Praha 2004

LE CORBUSIER / JEANNERET Pierre: Oeuvre complète de 1929-1934, Zurich 1946³

HAVLÍČEK Josef: Návrhy a stavby, Praha 1964

KRAMÁRIKOVÁ Janka: Eugen Rosenberg – Moderný a nadčasový architekt bez domova, in: DULLA Matúš a kol.: Majstri architektúry, Bratislava 2005, 72-73

NEUMANN Karel / NOVÝ Otakar: Josef Havlíček - přehled díla 1925-61, katalog výstavy, Mánes, Praha 1963

YORKE F. R. S.: The Modern House, London 1934

DVOŘÁKOVÁ-ROBOVÁ Dita (ed.): Karel Honzík – Za obzorem věčnosti, Praha 2002

DULLA Matúš: Slovenská architektúra od Jurkoviča po dnešok, Bratislava 2007

KRAMÁRIKOVÁ Janka: Vila doktora Mokrého, in: DULLA Matúš (ed.): Slávne vily Slovenska, Bratislava 2010, 204-207

JANÁK Pavel: Sto let obytného domu nájemného v Praze, Praha 1933

YORKE F. R. S. / GIBBERD Frederick: The Modern Flat, 2., rozšírené vydanie, Londýn 1948

BONTA János: Funkcionalism in Hungarian Architecture, in: LESNIKOWSKI Wojciech / ŠLAPETA Vladimír / MACSAI John / BONTA Janos: East European Modernism: Architecture in Czechoslovakia, Hungary, & Poland Between the Wars, 1919-1939, London 1996

SARNITZ August: Adolf Loos, Praha 2004

ANDĚL Jaroslav: Nová vize - Avantgardní architektura v avantgardní fotografii: Československo 1918-1938, Praha 2005

LUKEŠ Zdeněk: Vily v ulici U Mrázovky, in: VEVERKA Přemysl / MATĚJKA Ivan / LUKEŠ Zdeněk / VLČEK Pavel / EBEL Martin: Slavné stavby Prahy 5, Praha 2005, 132-133

SVOBODA Jan E. / NOLL Jindřich / HAVLOVÁ Ester: Praha 1919-1940 : kapitoly o meziválečné architektuře, Praha 2000

CHYTIL Alois: Chytilův adresář hl. města Prahy, Praha 1924

ACKROYD Peter: Londýn - Biografie, Praha 2002

Katalogy výstav:

ŠVÁCHA Rostislav: Jaromír Krejcar 1895-1949, katalog výstavy, Praha 1995

Dita ROBOVÁ: „Vědecké“ období v díle Jana Gillara, in: Rostislav ŠVÁCHA / Soňa RYNDOVÁ / Pavla POKORNÁ (eds.): Forma sleduje vědu: Teige, Gillar a evropský vědecký funkcionalismus 1922-1948, katalog výstavy, Praha 2000

Články v periodikách:

ŠLAPETA Vladimír: Evžen Rosenberg v Praze, in: Československý architekt 34, 1988, č. 22, 6

ŠLAPETA Vladimír: Neznámý Rosenberg, in Architekt 37, 1991, č. 15, 4

ŠLAPETA Vladimír: Rosenberg – Modernist pioneer, in: Architects´Journal, 6 March 1991, 52-55

KRAMÁRIKOVÁ Janka: Eugen Rosenberg – slovenský, český a britský architekt, in: Architektúra & urbanizmus XLII, č. 3-4, 2008, 143-158

MRŇA Lubomír: Za Eugenom Rosenbergom, Architekt 37, 1991, č. 2, 2

ŠLAPETA Vladimír: Le Corbusier a česká moderní architektura, in: ŠLAPETA Vladimír / JANDÁČEK Václav: Český funkcionalismus, Stavební kniha 2004, Brno 2004, 39-105

ROSENBERG E.: Architekt Bedřich Weinwurm, in: Salon VI, č. 1, 1927, 18-19

ROSENBERG E.: Palác životní pojišťovny Fénix v Praze, Stavitel X, 1929, 141-144

KUČERA Jaroslav / ROSENBERG Evžen: Průvodní zpráva soutěžního návrhu regulačního plánu Horní Sihotě v Trenčíně, Stavitel XIII, č. 1, 1932, 14-15

ŘÍHA Josef Karel: Technická zpráva soutěžního návrhu na regulaci Horní Sihotě v Trenčíně, heslo „Nový Trenčín“, Stavitel XII, č. 2, 1931, 42-44

DÖRRBECKER Charlie: Querschnitt durch die neue tschechische Architektur, in: Stein Holz Eisen, 1931, Heft 13, 144-145

FIŠER Jaroslav & Karel / KINCL Jaroslav / ROSENBERG Evžen: Heslo A. F. 5., Stavitel XIII, č. 4-5, 1932, 60-66

ROSENBERG Evžen: Návrh dělnické fakulty, Stavitel XIII, č. 12, 1932, 154-155

HONZÍK Karel / YORKE F. R. S. (eds.): Moderní anglická architektura, Stavba XIV, č. 4, 1937-1938

ŠLAPETA Vladimír: Modern Renaissance, in: Architects´Journal, 6 March 1991, 32

TEIGE Karel: K teorii konstruktivismu, Stavba VII, 1928-1929, 8

KRAMÁRIKOVÁ Janka: Středná škola Barclay, Stevenage, Velká Británie, Rosenberg – Yorke, in: Arch, č. 1, 2009, 32

KRAMÁRIKOVÁ Janka: Československý červený kříž a vila doktora Mokrého v Topolčanech, in: Projekt 48, č. 3, 2006, 72

ALLFORD David: Eugene Rosenberg, in: *Building Design*, 30. 11. 1990, 2

HRUŠKA Emanuel: Technické problémy nájemného domu. K Rosenbergovým obytným domům, in: *Stavitel XVI*, č. 1, 1937-1938, 8

PERSITZ Alexandre: Tchécoslovaquie – Documents d'Architecture Contemporaine, in: *L'Architecture d'Aujourd'hui*, Octobre 1938, X-30-55

HOFFMANN Richard: Zwei neuzeitliche Wohnungsbauten, in: *Prager Tagblatt*, 28. Januar 1937, příloha Technik und Wirtschaft, nepag.

GILLAR Jan: Obytný nájemný dům, in: *Stavitel XVI*, č. 1, 1937-1938, 4-7

TICHÁ Jana: Le Corbusier: Appartement Beistegui: městský pavilon, in: *Zlatý řez*, 2005, č. 27, 18-23

ŠEBOROVÁ Silvie: Negalerie/ Netradiční výstavní prostory, in: *Art&Antiques*, č. 7+8, 2010, 48-52.

ŠLACHTA Štefan: Eugen Rosenberg, in: *Projekt 31*, č. 1 (323), 1989, 41

KADLEČÍKOVÁ Marta: Se zahraničním architektem, in: *Domov*, č. 3, 1964, 34-35

E. R. [Evžen ROSENBERG]: Výstavba a prostredie človeka, in: *Nové Československo*, 28. 10. 1943, 6

ČECHUROVÁ Jana / KUKLÍK ml. Jan: Exil československých zednářů v Londýně za druhé světové války, in: *Historický obzor*, č. 9-10, Praha 2004, 225-230

SHAW Bernard: Předmluva k výstavě skupiny moderních architektů MARS v Londýně, in: *Stavba XIV*, č. 4, 1937-1938, 157-158

Karel HONZÍK, Výstava skupiny moderních architektů MARS v Londýně, in: *Stavba XIV*, č. 4, 1937-1938, 158

YORKE F. R. S.: Obnova v Anglii, in: *Architektura ČSR V*, 1946, 270-277

ZELENKA František: Štěpánská pasáž – Kursiva o domě ze Štěpánské ulice do Smeček, in: *Lidové Noviny*, 25. listopadu 1938, 9.

Nesign.: Two blocks of Flats: 2, Prague: Designed by Michael Rosenberg, in: *Architects' Journal*, 18. 4. 1940, 410-411

Nesign. [BASS Eduard]: Dům U Hřebeckých zbořen, in: *Lidové noviny*, 16. prosince 1937, 4

Nesign. [KRÁTKÁ Eva]: Galerie Ferdinanda Baumanna, in: *Flash Art V*, č. 16, June – September 2010, 9

Kvart, č. 5, 1946, nepag.

Heslá v lexikónoch:

SHEPPARD Richard: Rosenberg, Eugene, in: EMANUEL Muriel (ed.): *Contemporary Architects*, Londýn 1980, 683-687

ROSENBERG Eugene: Gocar, Josef, in: EMANUEL Muriel (ed.): *Contemporary Architects*, Londýn 1980, 287-289.

ROSENBERG Eugene: Fuchs, Bohuslav, in: EMANUEL Muriel (ed.): *Contemporary Architects*, Londýn 1980, 267

ROSENBERG Eugene: Havlíček, Josef, in: EMANUEL Muriel (ed.): *Contemporary Architects*, Londýn 1980, 350

ŠVÁCHA Rostislav: Rosenberg, Evžen, in: HOROVÁ Anděla (ed.): *Nová encyklopedie českého výtvarného umění*, Praha 1995, 690

ŠVÁCHA Rostislav: Stavba, in: HOROVÁ Anděla (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1995, 781
ŠVÁCHA Rostislav: Stavitel, in: HOROVÁ Anděla (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1995, 781
ŠVÁCHA Rostislav: Krejcar, Jaromír, in: HOROVÁ Anděla (ed.): Nová encyklopedie českého výtvarného umění, Praha 1995, 405.
VLČEK Pavel: Kincl, Jaroslav, in: Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, 308
VLČEK Pavel: Fišer, Jaroslav, in: Pavel VLČEK (ed.): Encyklopedie architektů, stavitelů, zedníků a kameníků v Čechách, Praha 2004, 177
PLATOVSÁKÁ Marie: čp. 622/II ***- 1, Nové město, Štěpánská 32; čp. 1929/II * - 1, Nové Město, Ve Smečkách 27 – Funkcionalistický obchodní a nájemní dům, Evžen Rosenberg, z l. 1937-38, in: BAŤKOVÁ Růžena a kol., Umělecké památky Prahy, Nové Město, Vyšehrad, Praha 2000, 391 a 685.

Knihy paměti:

SOKOL Jan, Moje plány – Paměti architekta, Praha 2004
HONZÍK Karel: Ze života avantgardy, Praha 1963
PRUŠÁKOVÁ-HONZÍKOVÁ Marie: Když hoří obrazy, Praha 1989

Dizertačná práce:

KRAMÁRIKOVÁ Janka: Eugen Rosenberg – Architektova volba (nepublikovaná dizertačná práce na Fakultě architektury Slovenskej technickej univerzity v Bratislave), Bratislava 2006

Internet:

<http://www.fondationlecorbusier.fr/corbuweb/zcomp/pages/DNR00001.htm>, vyhledané 24. 4. 2011.
http://cs.wikipedia.org/wiki/Akademie_v%C3%BDtvarn%C3%BDch_um%C4%9Bn%C3%AD_v_Praze#Mal.C3.AD.C5.99stv.C3.AD, vyhledané 29. 4. 2011.
<http://www.svumanes.cz/clenove.html>, vyhledané 18. 1. 2011.
http://fr.wikipedia.org/wiki/Jean_Ginsberg, vyhledané 13. 5. 2011.
<http://www.prazskapetka.cz/node/6735>, vyhledané 10. 1. 2011.
<http://www.photo5.cz/m.odla/index.php>, vyhledané dňa 18. 4. 2011.
Erhartova cukrárna, <http://www.asb-portal.cz/architektura/realizace/erhartova-cukrarna-947.html>, vyhledané 25. 1. 2011
http://cs.wikipedia.org/wiki/Franti%C5%A1ek_Illek, vyhledané 12. 5. 2011.
http://cs.wikipedia.org/wiki/Alexandr_Paul, vyhledané 12. 5. 2011.
http://cs.wikipedia.org/wiki/Pavel_Altschul, vyhledané 12. 5. 2011.

Rozhovory:

MARCHANDOVÁ Eva, rozhovor s pani Evou Marchandovou, dcérou pána Bohuslava Hanáka, 24. 3. 2011.
KAHLOVÁ Ludmila, rozhovor s pani Ludmilou Kahlovou, vnučkou Ferdinanda Baumanna, 20. 12. 2010.

MICHALCOVÁ Olga / MATYÁŠOVÁ MICHALCOVÁ Anna, rozhovor s pani Olgou Michalcovou, ktorá vyrástla v dome č. 4 v Antonínskej ulici a jej dcérou pani Annou Matyášovou Michalcovou, 29. 3. 2011.

DEUTELBAUM Daniela, rozhovor s pani Danielou Deutelbaum, súčasnou obyvateľkou domu v Antonínskej ulici, 9. 3. 2011.

Archívne materiály:

Katalog Speciální školy architektury Josefa Gočára Akademie výtvarných umění, Archiv Akademie Výtvarných umění v Praze

Stavební archiv Prahy 7:

Letohradská 52, Holešovice 756

Milady Horákové 56, Holešovice 387

Antonínská 4, Holešovice 422

Antonínská 6, Holešovice 423

Ortenovo náměstí 10, Holešovice 450

Schnirchova 29, Holešovice 1084

U Průhonu 16, Holešovice 477

Vinařská 3, Holešovice 1136

Vinařská 6, Holešovice 1174

Vinařská 7, Holešovice 1134

Veletržní 9, Holešovice 209

Ovenecká 43, Bubeneč 98

Letohradská 60, Holešovice 760

Veverkova 1, Holešovice 1101

Veverkova 12, Holešovice 1409

Stavební archiv Prahy 1:

Štěpánská 32, Nové město 622

Ve Smečkách 27, Nové Město 1929

Stavební archov Prahy 5:

U Mrázovky 7, Smíchov 2071

Státní oblastní archiv Praha-Západ (Dobřichovice):

Plán výletního hostince na parcele č. kat 554/82 ve Slapech

British Architectural Library, Royal Institute of British Architects (RIBA):

Eugene Rosenberg Papers, RIBA Archives

Rosenberg, Eugene – Collection of Drawings, RIBA Drawings Collection

Rosenberg, Eugene, RIBA Photographs Collection